

T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
KLİNİK PSİKOLOJİ

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞU OLAN ANNELERDE
İNTİHAR OLASILIĞININ YORDAYICILARI: SOSYAL
DESTEK ALGISI VE EBEVEYN ÖZ YETERLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ASLI EYİ

İSTANBUL, 2023

T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
KLİNİK PSİKOLOJİ

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞU OLAN ANNELERDE
İNTİHAR OLASILIĞININ YORDAYICILARI: SOSYAL
DESTEK ALGISI VE EBEVEYN ÖZ YETERLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ASLI EYİ

İSTANBUL, 2023

KABUL VE ONAY

ASLI EYİ tarafından hazırlanan “ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞU OLAN ANNELERDE İNTİHAR OLASILIĞININ YORDAYICILARI: SOSYAL DESTEK ALGISI VE EBEVEYN ÖZ YETERLİĞİ” adlı tez çalışmasının savunma tarihi 08.03.2023 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen jüri tarafından oy birliği /oy çokluğu ile İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Klinik Psikoloji Programı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Nesteren GAZİOĞLU

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ŞAHİN

İstanbul Arel Üniversitesi

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet SAPANCI

Düzce Üniversitesi

.....

İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun
..... tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

.....

Prof. Dr. Ali AKDEMİR

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞU OLAN ANNELERDE İNTİHAR OLASILIĞININ YORDAYICILARI: SOSYAL DESTEK ALGISI VE EBEVEYN ÖZ YETERLİĞİ**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

08.02.2023

ASLI EYİ

ÖZET

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞU OLAN ANNELERDE İNTİHAR OLASILIĞININ YORDAYICILARI: SOSYAL DESTEK ALGISI VE EBEVEYN ÖZ YETERLİĞİ YÜKSEK LİSANS TEZİ

ASLI EYİ

İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
KLİNİK PSİKOLOJİ
(DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ NESTEREN GAZİOĞLU)

İSTANBUL, 2023

Bu araştırmanın amacı, özel gereksinimli çocuğu olan annelerde sosyal destek algısı ve ebeveyn öz yeterliğinin intihar olasılığını yordama gücünü saptamaktır. Bu çalışmada annelerin intihar olasılığı, sosyal destek algısı ve ebeveyn öz yeterliği düzeyleri sosyodemografik değişkenler açısından da incelenmiştir. Araştırmaya 238 anne katılmıştır. Veri toplama sürecinde sosyodemografik bilgi formu, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği, Ebeveyn Öz Yeterliği Ölçeği ve İntihar Olasılığı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma verileri SPSS 26.0 programıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde ikili karşılaştırmalar için bağımsız örneklem t testi ve Mann Whitney U testi, üç ve üzeri karşılaştırmalar içinse tek yönlü varyans analizi ve Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Sürekli değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için Spearman korelasyonu ve özel gereksinimli çocuğu olan annelerde sosyal destek algısı ve ebeveyn öz yeterliğinin intihar olasılığını yordama gücünü saptamak için çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır.

Araştırma bulgularına göre, sosyal destek algısı ve ebeveyn öz yeterliği intihar olasılığının önemli yordayıcılarıdır. Buna ek olarak, intihar olasılığı puanları ile sosyal destek algısı ve ebeveyn öz yeterliği puanları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Evli annelerin, ön lisans/lisans mezunu annelerin, genç annelerin ve özel gereksinimli çocuğunun yaşı daha küçük olan annelerin intihar olasılığıyla ilişkili ölçek puanlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Sonuç olarak, özel gereksinimli çocuğu olan annelerde sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliğinin düşük olması intihar olasılığı için risk oluşturmaktadır. Bunun yanında, belirli sosyodemografik özelliklere sahip olmak da intihar olasılığının değerlendirilmesi açısından önemli görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: İntihar Olasılığı, Sosyal Destek, Ebeveyn Öz Yeterliği

ABSTRACT

PREDICTIONS OF THE POSSIBILITY OF SUICIDE IN MOTHERS WHO HAS CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS: PERCEPTION OF SOCIAL SUPPORT AND PARENTAL SELF EFFICACY

MSC THESIS

ASLI EYİ

GRADUATE SCHOOL, ISTANBUL AREL UNIVERSITY

DEPARTMENT OF PSYCHOLOGY

CLINICAL PSYCHOLOGY

(SUPERVISOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ NESTEREN GAZİOĞLU)

İSTANBUL, 2023

The purpose of this research is to determine the predictive power of social support perception and parental self efficacy for the possibility of suicide in mothers who has children with special needs. In this study, mothers' probability of suicide, perception of social support, and parental self efficacy levels were also examined in terms of sociodemographic variables. A total of 238 mothers participated in the study. In the data collection process, sociodemographic information form, Multidimensional Scale of Perceived Social Support, Parental Self Efficacy Scale and Suicide Probability Scale were used. Research data were analyzed with SPSS 26.0 program. In the analysis of the data, independent samples t-test and Mann-Whitney U test was used for pairwise comparisons. For three or more comparisons, One-Way ANOVA analysis of variance and the Kruskal Wallis H test was used. The Spearman correlation coefficient was used to examine the relationships between continuous variables. Multiple linear analysis was used to determine the predictive power of social support perception and parental self efficacy in mothers who has children with special needs to predict suicide probability.

According to the research findings, the perception of social support and parental self efficacy are important predictors of suicide probability. In addition, it was found that there is a negative significance between the suicide probability score with social support score and parental self efficacy score. It is observed that the scale scores associated with the probability of suicide are higher for married mothers, mothers with associate degree/bachelor's degree, young mothers and mothers whose special needs child is younger. In conclusion, low social support and parental self efficacy in mothers who has children with special needs pose a risk for suicide. In addition, having certain sociodemographic characteristics seems important in terms of evaluating the probability of suicide.

Key Words: Possibility of Suicide, Social Support, Parental Self Efficacy

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLO LİSTESİ	vi
KISALTMA VE SEMBOL LİSTESİ.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
1 GİRİŞ	1
1.1 Problemin Tanımı.....	1
1.2 Problem Cümlesi.....	2
1.3 Alt Problemler.....	2
1.4 Araştırmanın Amacı	4
1.5 Araştırmanın Önemi.....	4
1.6 Araştırma Planı.....	6
1.7 Sayıtlar	7
1.8 Sınırlılıklar	7
2 TEMEL İLKELER VE KAVRAMLAR.....	8
2.1 Öz Yeterlik	8
2.1.1 Öz Yeterliğin Tanımı	8
2.1.2 Ebeveyn Öz Yeterliği.....	10
2.1.3 Ebeveyn Öz Yeterliğinin Gelişimi	13
2.1.4 Ebeveyn Öz Yeterliğini Etkileyen Faktörler.....	14
2.2 Anne Olmak	15
2.2.1 Anneliğin Tanımı	15
2.2.2 Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Bir Anne Olmak	16
2.2.3 Özel Gereksinimli Çocuk ve Özel Eğitim.....	18
2.3 İntihar	19
2.3.1 İntiharın Tanımı	20
2.3.2 İntihar Sınıflandırması	22
2.3.2.1 Tamamlanmış İntihar.....	23
2.3.2.2 İntihar Girişimi	24
2.3.2.3 İntihar Düşüncesi	25
2.3.3 Ebeveyn İntiharı	26
2.3.4 Çocuğun İntiharla Baş Etmesi.....	28
2.3.5 İntiharla Baş Etmede Sosyal Destek	29
2.4 Sosyal Destek	30
2.4.1 Sosyal Desteğin Tanımı	30
2.4.2 Sosyal Desteğin Türleri.....	32
2.4.3 Sosyal Desteğin Kaynakları	32
2.4.3.1 Aile Desteği	32
2.4.3.2 Arkadaş Desteği.....	34
2.4.3.3 Özel Bir İnsanın Desteği.....	34
2.4.4 Sosyal Destek Modelleri	35
2.4.4.1 Tampon Etki Modeli.....	36
2.4.4.2 Temel Etki Modeli	36
2.4.5 Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Annelerde Sosyal Destek.....	37

3	YÖNTEM.....	40
3.1	Araştırmanın Modeli	40
3.2	Örneklem Grubu.....	40
3.3	Veri Toplama Araçları	43
3.3.1	Bilgilendirilmiş Onam.....	43
3.3.2	Sosyodemografik Bilgi Formu.....	43
3.3.3	Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği	43
3.3.4	Ebeveyn Öz Yeterliği Ölçeği	44
3.3.5	İntihar Olasılığı Ölçeği.....	44
3.4	Verilerin Toplanması	45
3.5	Verilerin Analizi.....	46
4	BULGULAR.....	48
4.1	Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular.....	48
4.2	Sosyodemografik Özelliklere İlişkin Bulgular.....	49
4.2.1	Annenin Medeni Durumuna İlişkin Bulgular	49
4.2.2	Çocuğun Bakımıyla Kimin İlgilendiğine İlişkin Bulgular.....	51
4.2.3	Yerleşim Yerine İlişkin Bulgular	54
4.2.4	Çocuğun Cinsiyetine İlişkin Bulgular	55
4.2.5	Çocuğun Yetersizlik Sayısına İlişkin Bulgular	57
4.2.6	Çocuğun Özel Eğitim Alma Durumuna İlişkin Bulgular.....	58
4.2.7	Annenin Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular.....	60
4.2.8	Annenin Annenin Yaşına İlişkin Bulgular	62
4.2.9	Annenin Mesleğine İlişkin Bulgular	65
4.2.10	Çocuğun Yaşına İlişkin Bulgular	69
4.2.11	Çocuğun Özel Eğitim Aldığı Süreye İlişkin Bulgular	71
4.2.12	Çocuğun Tanısına İlişkin Bulgular	76
4.3	Bağımlı Değişkenin Yordanmasına İlişkin Bulgular	79
5	TARTIŞMA	81
5.1	Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulguların Tartışılması.....	81
5.2	Sosyodemografik Özelliklere İlişkin Bulguların Tartışılması	84
5.2.1	Annenin Medeni Durumuna İlişkin Bulguların Tartışılması	84
5.2.2	Çocuğun Bakımıyla Kimin İlgilendiğine İlişkin Bulguların Tartışılması	86
5.2.3	Yerleşim Yerine İlişkin Bulguların Tartışılması.....	87
5.2.4	Çocuğun Cinsiyetine İlişkin Bulguların Tartışılması.....	89
5.2.5	Çocuğun Yetersizlik Sayısına İlişkin Bulguların Tartışılması.....	90
5.2.6	Çocuğun Özel Eğitim Alma Durumuna İlişkin Bulguların Tartışılması	91
5.2.7	Annenin Eğitim Durumuna İlişkin Bulguların Tartışılması.....	93
5.2.8	Annenin Yaşına İlişkin Bulguların Tartışılması	94
5.2.9	Annenin Mesleğine İlişkin Bulguların Tartışılması.....	96
5.2.10	Çocuğun Yaşına İlişkin Bulguların Tartışılması.....	98
5.2.11	Çocuğun Özel Eğitim Aldığı Süreye İlişkin Bulguların Tartışılması ..	99
5.2.12	Çocuğun Tanısına İlişkin Bulguların Tartışılması	101
5.3	Bağımlı Değişkenin Yordanmasına İlişkin Bulguların Tartışılması.....	102
6	SONUÇ VE ÖNERİLER.....	105
6.1	Sonuç.....	105
6.2	Öneriler	109
7	KAYNAKLAR	111

8	EKLER.....	148
	EK A Gönüllü onam formu.....	148
	EK B Sosyodemografik Bilgi Formu.....	149
	EK C Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği.....	151
	EK D Ebeveyn Öz Yeterliği Ölçeği.....	152
	EK E İntihar Olasılığı Ölçeği.....	153
	EK F Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Kullanım İzni.....	154
	EK G İntihar Olasılığı Ölçeği Kullanım İzni.....	155
9	ÖZGEÇMİŞ.....	156

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 3.1 Katılımcılara Ait Sosyodemografik Özellikler	41
Tablo 3.2 Ölçeklere İlişkin Betimsel Özellikler.....	45
Tablo 3.3 Ölçeklere Ait Çarpıklık ve Basıklık Değerleri.....	47
Tablo 4.1 İntihar Olasılığı, Sosyal Destek ve Ebeveyn Öz Yeterliği Arasındaki İlişkilere Yönelik Spearman Korelasyonları	48
Tablo 4.2 Annenin Medeni Durumuna İlişkin Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları .	50
Tablo 4.3 Annenin Medeni Durumuna İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları....	51
Tablo 4.4 Çocuğun Bakımıyla Kimin İlgilendiğine İlişkin Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları	52
Tablo 4.5 Çocuğun Bakımıyla Kimin İlgilendiğine İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları	53
Tablo 4.6 Yerleşim Yeri İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları	54
Tablo 4.7 Çocuğun Cinsiyetine İlişkin Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları.....	55
Tablo 4.8 Çocuğun Cinsiyetine İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları	56
Tablo 4.9 Çocuğun Yetersizlik Sayısına İlişkin Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları	57
Tablo 4.10 Çocuğun Yetersizlik Sayısına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları	58
Tablo 4.11 Çocuğun Özel Eğitim Alma Durumuna İlişkin Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları	58
Tablo 4.12 Çocuğun Özel Eğitim Alma Durumuna İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları	60
Tablo 4.13 Annenin Eğitim Durumuna İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	60
Tablo 4.14 Annenin Eğitim Durumuna İlişkin Kruskal-Wallis H testi Sonuçları	62
Tablo 4.15 Annenin Yaşına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	63
Tablo 4.16 İntihar Olasılığı Puanlarının Annenin Yaşına Göre İncelendiği Post-Hoc Sonuçları	64
Tablo 4.17 Umutsuzluk Alt Ölçeği Puanlarının Annenin Yaşına Göre İncelendiği Post-Hoc Sonuçları	64
Tablo 4.18 Annenin Yaşına İlişkin Kruskal-Wallis H testi Sonuçları	65
Tablo 4.19 Annenin Mesleğine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	66
Tablo 4.20 Sosyal Destek Ölçeği Puanlarının Annenin Mesleğine Göre İncelendiği Post-Hoc Sonuçları	68
Tablo 4.21 Aile Desteği Alt Ölçeği Puanlarının Annenin Mesleğine Göre İncelendiği Post-Hoc Sonuçları	68

Tablo 4.22 Arkadaş Desteği Alt Ölçeği Puanlarının Annenin Mesleğine Göre İncelendiği Post-Hoc Sonuçları	68
Tablo 4.23 Olumsuz Kendilik İnancı Alt Ölçeği Puanlarının Annenin Mesleğine Göre İncelendiği Post-Hoc Sonuçları	68
Tablo 4.24 Annenin Mesleğine İlişkin Kruskal-Wallis H testi Sonuçları.....	69
Tablo 4.25 Çocuğun Yaşına İlişkin Kruskal-Wallis H testi Sonuçları.....	69
Tablo 4.26 Çocuğun Özel Eğitim Aldığı Süreye İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	72
Tablo 4.27 İntihar Olasılığı Ölçeği Puanlarının Çocuğun Özel Eğitim Aldığı Süreye Göre İncelendiği Post-Hoc Sonuçları	74
Tablo 4.28 Düşmanlık Alt Ölçeği Puanlarının Çocuğun Özel Eğitim Aldığı Süreye Göre İncelendiği Post-Hoc Sonuçları	74
Tablo 4.29 Olumsuz Kendilik İnancı Alt Ölçeği Puanlarının Çocuğun Özel Eğitim Aldığı Süreye Göre İncelendiği Post-Hoc Sonuçları	75
Tablo 4.30 Çocuğun Özel Eğitim Aldığı Süreye İlişkin Kruskal-Wallis H testi Sonuçları	75
Tablo 4.31 Çocuğun Tanısına İlişkin Kruskal-Wallis H testi Sonuçları.....	76
Tablo 4.32 Ebeveyn Öz Yeterliği ve Sosyal Destek Algısının İntihar Olasılığını Yordama Gücüne İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları	79

KISALTMA VE SEMBOL LİSTESİ

ÇBASDÖ	: Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği
DEHB	: Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
EÖYÖ	: Ebeveyn Öz Yeterlik Ölçeği
İÖÖ	: İntihar Olasılığı Ölçeği
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
SP	: Serebral Palsi
SPSS	: Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı (Statistical Package for Social Science)
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

ÖNSÖZ

“*Hayat denen şeyden el çektim, bıraktım. Pekâlâ, gitsin elimden!*” der Sadık Hidayet Kör Baykuş romanında (s.12). Ne tesadüftür ki kendisi de el çeker hayattan, kaldığı otel odasında.

İntihar olasılığı, henüz aydınlığa kavuşmamış yanlarıyla araştırmama başlarken seçtiğim ilk değişken oldu. Sonrasında ilişkili olabilecek değişkenlere karar verdim ve nihayetinde bu tez ortaya çıktı. Bu süreçte kaygılarıma ve heyecanıma ortak olan, araştırmaya yönelik merakımı her zaman destekleyen ve kapsayıcı tutumuyla yanımda olan tez danışanım Nesteren Gazioğlu’na teşekkür ederim. Yoluma tuttuğu ışık sayesinde tez sürecim hep gülümseyerek hatırlayacağım tatlı bir anıya dönüştü.

Araştırmam sırasında katılımcılara ulaşarak veri toplamam konusunda desteklerini esirgemeyen Özge Yıldız, Serap Reyhanoğlu Arıkan, Feyyaz Aslan, Veysi Çeri, Bülent Yılmaz, Buket Öztekin, Nihan Kaya, Ercan Şahin, Seda Çelik, Şehnaz Kara, Cihan Çelik, Gül Kılıç, Ayça Ateş ve Özgür Yeğit’e kaynaklarını benimle paylaştıkları için teşekkür ederim. Veri analiz sürecinde kıymetli bilgi ve zamanını benimle paylaşan Ahmet Sapancı, Taner Atmaca ve Savaş Karataş’a da ayrıca teşekkür ederim.

Tez sürecim boyunca desteğiyle yanımda olan aileme ve tezimi tamamlarken motivasyonuma katkı sunan arkadaşlarıma da teşekkürü borç bilirim.

08.02.2023

ASLI EYİ

1 GİRİŞ

1.1 Problemin Tanımı

Aileye katılacak çocuk aile üyeleri tarafından çeşitli beklentiler ve heyecan eşliğinde karşılanmaktadır. Çocuğun özel gereksinimli olduğu haberi ise beklentilerin yerini kaygıya bırakmasına neden olmaktadır (Sivrikaya ve Tekinarslan, 2013). Aile için özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak kaygının yanında birçok diğer duyguyla baş etmek anlamına da gelmektedir. Özellikle öfke, utanç, suçluluk ve korku gibi duygularla baş etmek zorlayıcı olabilmektedir. Bununla birlikte, özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak yaşam boyunca devam eden maddi ve manevi zorluklarla baş etmek demektir (Savari, Naseri ve Savari, 2021; Stanley, 2015). Yapılan araştırmalar, özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin yaşamı daha olumsuz değerlendirdiğini (Canarslan ve Ahmetoğlu, 2015), kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğunu (Akça ve Özyürek, 2019; Akmeşe ve diğerleri, 2015; Bromley ve diğerleri, 2004; Coşkun ve Akkaş, 2009; Doğru ve Arslan, 2008), intiharı daha fazla düşündüğünü (Engin, 2018) ve sosyal destek düzeylerinin daha düşük olduğunu göstermektedir (Cuzzocrea ve diğerleri, 2015; Heiman ve Berger, 2008).

Ailede özel gereksinimli bir çocuğun olması çocukla etkileşimde olan bütün kişiler için belirli sonuçlar doğurmaktadır ancak anne için doğurduğu sonuçlar daha önemli bir noktadadır (Marcenko ve Meyers, 1991). Özel gereksinimli çocuğu olan anneler tipik gelişim gösteren çocuğu olan annelere göre daha fazla bakım yükü üstlenmekte ve bu noktada kendilerini daha suçlu hissetmektedir (Rodrigue, Morgan ve Geffken, 1990). Özel gereksinimli bir çocuğun bakım yükünü yalnız üstlenmek zamanla annenin iyi oluşunu olumsuz etkilemekte (Daşbaş, 2013; McLinden, 1990), bunun yanında duygusal ve fiziksel yıpranmaya da neden olmaktadır (Akram, Batool ve Bibi, 2019). Weiss'in (2002) araştırmasına göre özel gereksinimli çocuğu olan anneler kendilerini tipik gelişim gösteren çocuğu olan annelerden daha az başarılı tanımlamaktadır. Özel gereksinimli çocuğu olan annelerin büyük çoğunluğu daha fazla stres yaşamaktadır ve bu stresin sebebi de düşük düzey aile desteği ve çocuğa ait davranış problemleridir (Bromley ve diğerleri, 2004). Annelerin iyi ve sağlıklı olabilmeleri için anneye sosyal destek sağlanması ve annenin yeterli düzeyde ebeveyn öz yeterliliğine sahip olması önemli bir unsurdur (Sarı, Şanal ve Kaya, 2019). Öz

yeterliğin geliştirilmesi de çocuk yetiştirirken anneye sağlanan sosyal destekle mümkündür. Bu noktada sosyal desteğin öz yeterlik geliştirilmesi için önemli bir kanal olduğu görülmektedir (Swanson ve diğerleri, 2012).

Ebeveynlerin sosyal destek düzeylerinin artması, daha olumlu ebeveynlik davranışları göstermelerini sağlamaktadır (Ceballo ve McLoyd, 2002). Aynı zamanda yüksek sosyal destek düzeyi annelerde daha az depresyon görülmesi anlamına gelmektedir (Görgü, 2005; Kurtbeyoğlu ve Demirtaş, 2020; Weiss, 2002). Depresyon önemli bir ruhsal bozukluktur ve tedavi edilmeyen depresyon intihar için önemli bir risk faktörüdür (Aslan ve Hocaoglu, 2014). Dolayısıyla anneye sağlanan sosyal destek depresyonu ve annenin intihar riskini de azaltabilmektedir (Reid ve diğerleri, 2022). İntihar riskini azaltan bir diğer şey ise annelerde öz yeterliğin artmasıdır. Annenin, annelik becerisine olan inancı ve güveni arttıkça annelerin intiharı daha az düşündükleri bilinmektedir (Bodnar-Deren ve diğerleri, 2016).

Birbiriyle ilişkili görünen intihar olasılığı, sosyal destek algısı ve ebeveyn öz yeterliği kavramlarına bakıldığında özellikle anne intiharında sosyal desteğin ve ebeveyn öz yeterliğinin önemi dikkat çekmektedir. Sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği özel gereksinimli çocuklar ve ebeveynleriyle yapılan çalışmalarda sıklıkla yer bulsa da intihar olasılığı diğer değişkenler kadar yer bulamamıştır. Özellikle özgün bir grup olan özel gereksinimli çocuğu olan annelerle yapılan çalışmalarda intihar olgusu üzerinde durulmadığından bu çalışmanın yapılması önem taşımaktadır.

1.2 Problem Cümlesi

Araştırmanın amacı kapsamında temel problem cümlesi “Özel gereksinimli çocuğu olan annelerde sosyal destek algısı ve ebeveyn öz yeterliğinin, annelerin intihar olasılığını yordama gücü nedir?” şeklindedir.

1.3 Alt Problemler

Araştırma kapsamında temel probleme ek olarak aşağıdaki alt problemlere de cevap aranacaktır:

1. Özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. Özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarında annenin medeni durumuna göre anlamlı bir fark var mıdır?
3. Özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarında çocuğun bakımıyla kimin ilgilendiğine göre anlamlı bir fark var mıdır?
4. Özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarında yerleşim yerine göre anlamlı bir fark var mıdır?
5. Özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarında çocuğun cinsiyetine göre anlamlı bir fark var mıdır?
6. Özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarında çocuğun yetersizlik sayısına göre anlamlı bir fark var mıdır?
7. Özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarında özel eğitim alma durumuna göre anlamlı bir fark var mıdır?
8. Özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarında annenin eğitim durumuna göre anlamlı bir fark var mıdır?
9. Özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarında annenin yaşına göre anlamlı bir fark var mıdır?
10. Özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarında annenin mesleğine göre anlamlı bir fark var mıdır?
11. Özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarında çocuğun yaşına göre anlamlı bir fark var mıdır?
12. Özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarında çocuğun özel eğitim aldığı süreye göre anlamlı bir fark var mıdır?
13. Özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarında çocuğun tanısına göre anlamlı bir fark var mıdır?

1.4 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı özel gereksinimli çocuğu olan annelerde sosyal destek algısının ve ebeveyn öz yeterliğinin annelerin intihar olasılığını yordayıcı gücünü tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda, özel gereksinimli ve yalnızca bir çocuğu olan annelerin intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanları arasındaki ilişki de incelenecektir. Ek olarak, ölçek puanlarının anneye ve çocuğuna ait sosyodemografik özelliklere göre incelenmesi de araştırmanın bir diğer amacıdır.

1.5 Araştırmanın Önemi

Günümüzde intihara önemli bir halk sağlığı sorunu olarak yaklaşılmaktadır (DSÖ, 2018). Özellikle ruh sağlığı alanında intihar oldukça detaylı incelenmekte ve önleyici tedbirler konusunda çalışmalar yapılmaktadır (Şevik, Özcan ve Uysal, 2012). İntihar olgusu söz konusu olduğunda belirli grupların diğer gruplara göre daha fazla intihar riski taşıdığı bilinmektedir. Ruhsal bozukluk tanısı olan bireyler (Gliatto ve Rai, 1999; Öncü ve diğerleri, 2021; Steck, Egger ve Zwahlen, 2016; Tavares ve diğerleri, 2012), madde kullanım bozukluğu olan kişiler (Bakım, Karamustafalıoğlu ve Akpınar, 2007; Ekici, Savaş ve Çıtak, 2001; Schneider, 2009; Uğur ve diğerleri, 2021), daha önce intihar girişiminde bulunmuş kişiler (Dhingra, Boduszek ve O'Connor, 2015; Ertemir ve Ertemir, 2003; Gür, 2012) ve gençler (Eskin, 2001; Pelkonen ve Marttunen, 2012; Siyez, 2006; Ulusoy, Demir ve Baran, 2005) riskli gruplar olarak değerlendirilmekte ve intihar çalışmalarında sıklıkla örneklem grubunu oluşturmaktadır.

Bilinen risk gruplarının yanında, intihar olasılığı yönünden değerlendirilmesi gereken bir diğer grup da özel gereksinimli çocuk ebeveynleridir. Bir çocuğun özel gereksinimli olduğunun öğrenilmesiyle birlikte ebeveynler intihara meyilli bireylerinkine benzer bir sarsılma yaşamaktadır (Ellis ve Hirsch, 2000). Belki bir yaşam boyu sürecek olan bakım sorumluluğunu üstlenmek birçok zorluğu da beraberinde getirmektedir. Bakım yükü sosyal yaşamı kısıtladığından, maddi ve manevi yük oluşturduğundan intihar için risk olarak değerlendirilmektedir (Kösesoy ve Şahin, 2022). Özellikle anneler söz konusu olduğunda diğer annelere göre daha fazla olumsuz deneyim yaşandığı bilinmektedir. Cox ve diğerlerinin (2015) yaptığı araştırmaya göre, otizm tanılı çocuğu olan anneler tipik gelişim gösteren çocuğu olan annelere göre daha fazla ölüm düşüncesi, kaygı ve olumsuz duygu bildirmiştir. Benzer

şekilde Jahan ve diğerleri de (2020) otizm tanılı çocuğu olan annelerin diğer annelere göre daha fazla intihar davranışı gösterdiğini belirtmektedir. Ellis ve Hirsch de (2000) özel gereksinimli çocuğun aileye yüklediği sorumluluk nedeniyle ebeveynlerin baş etmekte zorlandığını ifade etmektedir. Zorlayıcı durumlarla baş etmekte güçlük çeken her birey gibi özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynler de intiharı daha uygun bir seçenek olarak görebilmektedir. Özel gereksinimli çocukların ebeveynleri için risk faktörlerinin belirlenmesi ve psikolojik işlevselliği arttıracak modellerin geliştirilmesi zorlayıcı durumlar ve stresörlerle başa çıkmaları konusunda yardımcı olacaktır.

Özel gereksinimli çocuk ebeveynleri söz konusu olduğunda çalışmaların sosyal desteğin ve sosyal desteği arttıracak müdahalelerin önemini vurguladığı görülmektedir (Coşkun ve Akkaş, 2009; Dey ve Amponsah, 2020; Heiman ve Berger, 2008; Kırbaş ve Özkan, 2013; Savari, Naseri ve Savari, 2021). Sosyal desteğin varlığı özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin fiziksel ve psikolojik olarak iyi olmalarını sağlamaktadır. Yetersiz sosyal destek ise sağlıkla ilgili durumların daha kötüye gitmesine sebep olmaktadır (Hammer, 1983). Buna ek olarak, sosyal desteğin artması ebeveyn öz yeterliğini de arttırdığından özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynler için önemi daha da artmaktadır (Çattık ve Aksoy, 2018). Ebeveynlik rolüyle birlikte meydana gelen ebeveyn öz yeterliği stresli olaylarla başa çıkmada önemli bir rol oynamaktadır (Şahin, 2019). Ebeveynin bir işi yapabileceğine olan olumlu inancı, olumlu ebeveynlik davranışını da beraberinde getirmektedir. (Coleman ve Karraker, 2000). Yanı sıra, ebeveynin sahip olduğu öz yeterlik düzeyi çocuk yetiştirmek için en elverişli ortamı oluşturmak ve çocuğun gelişimini en üst düzeye çıkarmak için de önemli bir unsurdur (Coleman, 1998).

Sunulan çalışmalar ışığında, özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynler için sosyal destek algısı ve ebeveyn öz yeterliğinin önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Bu çalışma ise özel gereksinimli çocuğu olan anneler için sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği değişkenlerinin intihar olasılığını yordama gücünü araştırmaktadır. İntihar olgusu belirli örneklem gruplarıyla çalışıldığından ve özel gereksinimli çocuk ebeveynleri söz konusu olduğunda intihar akla ilk gelen durumlardan olmadığından literatürde bu noktada bir boşluk olduğu görülmektedir. Mevcut araştırma, bu alandaki boşluğu doldurmak adına yapılmış olup, bu konudaki diğer çalışmalar için yeni bir alan açma niyetiyle ortaya çıkmıştır.

1.6 Araştırma Planı

Araştırma toplam sekiz bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm problemin tanımı, problem cümlesi ve alt problemler, araştırmanın amacı ve önemi, araştırma planı, sayıtlar ve araştırmanın sınırlılıkları başlıklarını içeren “giriş” bölümüdür. Bu bölümde araştırma genel hatlarıyla tanıtılmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümü öz yeterlik, sosyal destek algısı ve intihar ile ilgili temel ilkelerin ve kavramların açıklamasını içeren “temel ilkeler ve kavramlar” bölümüdür. Bu bölümde temel kavramlar, genelden özele bir sıralamayla ebeveynlerle ilgili araştırmalara eğilerek açıklanmıştır.

Araştırmanın üçüncü bölümü araştırma modelinin, örneklem grubunun ve veri toplama araçlarının tanıtıldığı, veri toplama ve analiz sürecinin açıklandığı “yöntem” bölümüdür. Bu bölümde araştırmanın metodolojik yanı sunulmuştur.

Araştırmanın dördüncü bölümü araştırma soruları kapsamında istatistiksel analizlerin tablolar ve açıklamalar şeklinde sunulduğu “bulgular” bölümüdür. Bu bölümde araştırmanın amacı kapsamında özel gereksinimli çocuğu olan annelerde sosyal destek algısı ve ebeveyn öz yeterliğinin intihar olasılığını yordama gücü, ölçek puanları arasındaki ilişki ve ölçek puanlarının demografik değişkenlere göre incelenmesine yönelik bulgular sunulmuştur.

Araştırmanın beşinci bölümü analizlerden sonra ortaya çıkan bulguların literatür bilgisi kapsamında tartışıldığı “tartışma” bölümüdür. Bu bölümde araştırma sonuçları daha önceki çalışmalarla desteklenerek, sonuçların olası nedenleri üzerine tartışılmıştır.

Araştırmanın altıncı bölümü araştırma sonuçlarından hareketle sunulan “sonuç ve öneriler” bölümüdür. Bu bölümde araştırmanın sonuçları net bir biçimde sunulmuş ve araştırmacılara, alanda çalışan uzmanlara, özel gereksinimli bireylerle çalışan kurum ve kuruluşlara yönelik önerilere yer verilmiştir.

Araştırmanın yedinci bölümü araştırmada kullanılan kaynakların belirli bir düzen içinde sunulduğu “kaynaklar” bölümüdür.

Araştırmanın sekizinci ve son bölümü araştırmada kullanılan bilgilendirilmiş onam, demografik bilgi formu, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği, Ebeveyn

Öz Yeterliği Ölçeği, İntihar Olasılığı Ölçeğinin ve yazarlardan alınan ölçek kullanım izinlerinin bulunduğu “ekler” bölümüdür.

1.7 Sayıtlar

Çalışmanın örneklem grubunu yalnızca bir çocuğu olan ve bu çocuğu da özel gereksinimli olan anneler oluşturmaktadır. Ölçek formları yalnızca istenen kriterleri taşıdığına onay veren annelere ulaştırılmıştır. Dolayısıyla çalışmaya katılan her annenin yalnızca bir çocuğu olduğu ve bu çocuğunun da özel gereksinimli olduğu varsayılmaktadır.

Katılımcılar için intiharı konuşmak ve intiharla ilgili maddeleri içtenlikle yanıtlamak diğer ölçek maddelerini yanıtlamaktan daha zorlayıcı olabilmektedir. Ancak çalışmaya katılım sırasında isim soyisim gibi kişisel bilgilerin alınmaması, katılımcı ve araştırmacının yüz yüze gelmemesi intihar olasılığı ölçeği ve diğer ölçekler için içten bir puanlamayı mümkün kılmış olabilir. Dolayısıyla, katılımcıların ölçek maddelerini içtenlikle puanladıkları varsayılmaktadır.

1.8 Sınırlılıklar

Araştırmanın örneklem grubunu yalnızca bir çocuğu olan ve bu çocuğu da özel gereksinimli olan anneler oluşturmaktadır. Özel gereksinimli çocuklar söz konusu olduğunda yapılan çalışmaların önemli bir ortak noktası da katılımcıların annelerden oluşuyor olmasıdır. Mevcut çalışma da aynı ortak noktayı paylaşmaktadır ve çalışmaya yalnızca annelerin katılması çalışmanın temel sınırlılığını oluşturmaktadır.

Araştırma demografik bilgi formu, İntihar Olasılığı Ölçeği, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği ve Ebeveyn Öz Yeterliği Ölçeği aracılığıyla ölçülen özellikler ile sınırlıdır.

2 TEMEL İLKELER VE KAVRAMLAR

Bu bölümde, araştırma kapsamında ele alınan kavramlar tanıtılmıştır. Kavramlarla ilişkili literatür sunulmuş ve araştırma kapsamında çerçevelenmiştir.

2.1 Öz Yeterlik

2.1.1 Öz Yeterliğin Tanımı

Öz yeterlik kavramı ilk olarak psikolojiye önemli katkılar sunan Albert Bandura tarafından kullanılmıştır. Bandura (1997: 3), öz yeterlik inancını kişinin bir görevi başarılı şekilde gerçekleştirme becerisine olan inancı olarak tanımlamaktadır. Bu inanç, davranışın ortaya çıkmasına etki etmektedir. Teti ve Gelfand (1991) öz yeterlik inancını bir kişinin belirli bir görev ya da ortam söz konusu olduğunda bir işi yetkin ve etkin olarak gerçekleştirmeye yönelik yeteneği olarak açıklamaktadır. Klassen ve Klassen ise (2018) yeterliğin insan yaratılışına katkı sunan ancak bu yaratılışın tek belirleyicisi olmayan kişisel motivasyonun yansıması olduğunu ifade etmektedir.

Bandura'ya göre (1999) öz yeterlik insanın özerk eylemlerinin temelidir. Kişinin arzu ettiği sonuca ulaşma inancı yoksa eyleme geçme konusunda da motivasyonu olmamaktadır. Kişi bir hedef belirlediğinde bu hedefi gerçekleştirmek için bir yatırım yapmaktadır. Bu yatırım hedefe kendini adama şeklinde olduğunda kişi standardın altında kalan performanslardan hoşnutsuzluk duymaktadır. Bireyin yeterlik inancı, belirlenen hedefin zorluğu, harcanan çaba, zorluklar karşısındaki dayanma gücü ve engellerin ne kadar zorlu algılandığı noktasında belirleyicidir. Diğer taraftan McCormick ve Martinko ise (2004) öz yeterliğin davranış ve biliş üzerindeki bu etkisinin aktivite seçimiyle, belirlenen amaçlarla, öğrenme ve başarı yoluyla olduğunu ifade etmektedir.

Öz yeterlik inancının yüksek ya da düşük olması kişinin durum veya problem karşısında takındığı tutumu etkilemektedir. Öz yeterlik inancının yüksek olması bireyi çalışmaya yönlendirmektedir. Kişi çalışırken ortaya çıkan sorunlardan yılmamakta, bu sorunlara çözümler getirmek için çalışmaktadır. Bahaneler yerine çözüm için stratejiler aramaya başlamaktadır. Öz yeterlik inancının düşük olması ise sorun çözme

sürecini olumsuz etkilemektedir (Heslin ve Klehe, 2006; Kesgin, 2006). Kişinin gerçekte yetkin olduğu alan ile yetkin olduğunu düşündüğü alan arasında fark olabilmektedir. Bireyin kapasitesine ve bir işi yapacağına olan inancı davranış üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Benzer bilgi ve birikime sahip iki kişi bir konu hakkında aynı performansı sergilemeyebilir. İki kişi arasındaki bu fark kişinin kendisiyle ilgili inançlarıyla yakından ilişkilidir (Kurbanoglu, 2004).

Öz yeterlik çalışma ve performansla ilişkili olduğundan ülkemizdeki öz yeterlik çalışmalarının genellikle eğitimciler ve öğrencilerle yapıldığı görülmektedir. Bu noktada öz yeterlik öğretmen ve öğrencinin başarısını etkileyen önemli bir unsur olarak görülmektedir (Kurt, 2012). Yüksek öz yeterliğe sahip öğretmen adaylarının mesleğe yönelik daha olumlu bir tutuma sahip oldukları saptanmıştır (Demirtaş, Cömert ve Özer, 2011). Buna ek olarak yüksek öz yeterlik, öğretmenin kendine olan güvenini arttırdığından kendisine ve mesleğine olan yetkinlik inancını da olumlu etkilemektedir (Kiremit, 2006; Morgil, Seçken ve Yücel, 2004). Öğretmenlerin öz yeterlik inancı, mesleğe ilişkin ısrarı ve çabayı da arttırmaktadır. Bir işi yapabileceğine olan inanç, o işin altından daha kolay kalkmayı sağlamaktadır çünkü yüksek öz yeterlik inancı kişinin zorlu olaylar karşısında rahat davranmasına olanak sağlamaktadır (Kiremit, 2006). Diğer taraftan öğretmenin mesleğini yapmaktan duyduğu doyum da öz yeterlikle ilişkili bulunmuştur. Öz yeterlik inancı, öğretmenin mesleki doyumunun önemli bir yordayıcısıdır. Bunun yanında öz yeterliğin yüksek olması meslekte duygusal tükenmenin de önüne geçmektedir. Öğretmenlikten duyulan ve zamana bağlı olarak artabilen duygusal tükenme, zihinsel yorgunluk gibi durumlar yüksek öz yeterlik inancının varlığında daha az görülmektedir (Skaalvik ve Skaalvik, 2010).

Eğitim çalışmaları ve öz yeterlik söz konusu olduğunda öğrencilerle de yapılan birçok çalışmaya rastlanmaktadır. Tıp öğrencileriyle yapılan bir çalışmada öz yeterlik inancının öğrenmeyi ve gelişmeyi kolaylaştırdığı ortaya koyulmuştur (Klassen ve Klassen, 2018). Lisans öğrencileriyle yapılan bir diğer çalışmada, matematik başarısı ile öz yeterlik inancı arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Öz yeterlik inancı öğrencinin tartışma, arkadaştan öğrenme, bağımsız çalışma gibi öğrenme stratejileriyle birlikte matematik başarısının yordayıcısı olarak ortaya çıkmaktadır (Altun, 2005). Dolayısıyla öz yeterlik inancının öğrenme ve başarı ile ilişkili bir

değişken olduğu yukarıda bahsi geçen çalışma bulgularıyla desteklenmektedir (Klassen ve Klassen, 2018).

Yapılan çalışmalardan hareketle öz yeterliğin öğretmen ve öğrenciler için davranış ve tutumun önemli bir yordayıcısı olduğu anlaşılmaktadır (Kiremit, 2006; Morgil, Seçken ve Yücel, 2004). Öz yeterlik kavramının eğitim alanında sıklıkla çalışıldığı görülmektedir. Genel öz yeterlik kavramının yanında ebeveynin sahip olduğu öz yeterlik de sıklıkla çalışılan bir diğer konudur. Bu kavram “ebeveyn öz yeterliği”, “ebeveyn öz yetkinliği”, “ebeveyn öz yeterlik algısı” gibi çeşitli şekillerde kullanılabilmektedir (Özdemir, 2019; Söğüt ve Çekiç, 2020; Yavuz ve Gümüşkaya, 2021). Bu araştırma için “ebeveyn öz yeterliği” ifadesi kullanılacaktır.

2.1.2 Ebeveyn Öz Yeterliği

Ebeveyn öz yeterliği belirli araştırmacılar tarafından temel noktalarda benzerlik gösteren ancak belirli noktalarda da ayrılan şekillerde tanımlanmıştır. Coleman ve Karraker (2000) tarafından anne babanın ebeveynliğe ve ebeveyn olarak çocuklarını olumlu etkilemeye ilişkin yetkinliği olarak tanımlanan ebeveyn öz yeterliği, Teti ve Gelfand (1991) tarafından ebeveynlerin ebeveynlik rolüne dair davranışları yeterli şekilde yerine getirme beklentisi olarak tanımlanmaktadır. Sanders ve Woolley ise (2005) ebeveynlikle ilgili bir sorunun çözülmesine yönelik ebeveynlik yeteneklerine olan inancı ebeveyn öz yeterliği olarak tanımlamaktadır. Mash ve Johnston’a göre (1983) ebeveyn öz yeterliği denildiğinde, ebeveynin kendini anne ya da baba olarak algılayış biçimi söz konusu olmaktadır. Anne ve babanın çeşitli görevleri gerçekleştirirken kendini nasıl tanımladığı ve bu görevleri yerine getireceğine inancı çocuğun gelişimi üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir.

Literatüre bakıldığında, ebeveyn öz yeterliğini inceleyen çalışmaların örneklem grubunun tamamının ya da büyük çoğunluğunun annelerden oluştuğu görülmektedir (Aksoy ve Diken, 2009; Cavkaytar, Aksoy ve Ardiç 2014; Demir, Özcan ve Kızılırmak, 2010; Demirdöven ve Özyürek, 2022; Kotil, 2010; Koyunoğlu, 2021; Kurt ve Aslan, 2020). Bu durumun sebebinin çalışma için babalara ulaşmadaki zorluktan ve bakım verenin çoğunlukla anne olmasından ileri geldiği düşünülmektedir.

Öz yeterlik bir işi yapacağına olan inanç olarak tanımlandığından, bir çocuğu büyütme işi de ebeveynliğe olan inançla yakından ilişkili görünmektedir. Bu noktada annelerin yüksek ebeveyn öz yeterliğine sahip olması çocukların gelişimini daha iyi

takip edebilmelerine ve zorluklar karşısında uygun davranışları sergileyebilmelerine yardımcı olmaktadır (Aksoy ve Diken, 2009). Annenin kendini yeterli algılaması çocukla sıcak ve uyumlu bir ilişki kurmasına olanak sağlamakta ve bu sıcak ve uyumlu ilişki anne ile çocuk arasındaki ilişkide daha az sorunla karşılaşılması anlamına gelmektedir (Gözübüyük, 2015; Teti ve Gelfand, 1991).

Kurt ve Aslan (2020) 2-6 yaş arası çocuğu olan annelerle yaptıkları çalışmada, annenin öz yeterliği ile psikolojik sağlamlığı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmaya göre, yüksek öz yeterlik inancı yüksek psikolojik sağlamlığa işaret etmektedir. Demirdöven ve Özyürek de (2022) okul öncesi çocuklarla yaptıkları çalışmada annelerin öz yeterlik inançları ile çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Buna göre, artan ebeveyn öz yeterliği demokratik ebeveyn tutumunu da beraberinde getirmektedir. Yüksek ebeveyn öz yeterliğine sahip annelerin daha az baskıcı ve daha az otoriter oldukları görülmüştür.

Ebeveyn öz yeterliği ebeveyn davranışının yanında dolaylı ya da direkt olarak çocuğun davranışlarını da etkilemektedir (Jones ve Prinz, 2005). Örneğin, ebeveyn öz yeterlik düzeyi yükseldikçe okul öncesi çocuklarında sosyal yetkinliğin yükseldiği bulunmuştur (Buluş ve Samur, 2017). Benzer olarak annelerle yapılan diğer bir çalışma da annenin öz yeterliğinin artmasının daha uyarıcı bir ev ortamı sağladığını ve annenin daha iyi rehberlik ettiğini ifade etmektedir (Özdemir, 2019).

Büyüktaşkapu (2012) tarafından yapılan araştırmada, 1-3 yaş arasında çocuğu olan annelerdeki öz yeterlik seviyesi incelenmiş ve orta düzey öz yeterliğe sahip annelerin çocuklarının gelişimsel yetersizlikleri olduğu görülmüştür. Bu çocuklarda özellikle ince ve kaba motor gelişiminin yetersiz olduğu saptanmıştır. Bunun yanında annelerin öz yeterlik puanlarıyla çocukların öz bakım becerilerinin de ilişkili olduğu bulunmuştur. Annenin düşük öz yeterlik algısı çocukta öz bakım becerilerinin daha az gelişmesine neden olmaktadır. Araştırmaya katılan düşük öz yeterlik inancına sahip annelerin ise çocukla oyun oynama ve çocuğa bir şeyler öğretmede yetersiz kaldığı bulunmuştur. Erken çocukluk döneminde oyunun ve etkileşimin önemli rolü düşünüldüğünde çocuk için kıymetli olan bu gelişim alanlarının eksik kalması ilerleyen yıllar için oldukça önemlidir. Düşük öz yeterlik inancının olumsuz etkilediği bir diğer alan ise iletişim alanıdır. Çocukla doğru ve gerekli iletişim kurmayan ebeveyn çocuğun iletişim becerilerinin sağlıklı gelişmemesine neden olmaktadır. Dolayısıyla

anneninin düşük öz yeterliğe sahip olması çocuğun hem gelişimsel alanlarda hem de iletişim alanında eksik kalmasına sebebiyet vermektedir.

Aksoy ve Diken (2009) annenin öz yeterlik inancının yüksek olmasının erken çocukluk ya da okul öncesi dönemde çocuğun bilişsel ve sosyal gelişimine etki ettiğini belirtmektedir. Öz yeterliği yüksek annelerin çocukları, sosyal becerileri olması gereken zamanda kazanmakta ve daha az davranış problemi sergilemektedir.

Coleman ve Karraker (2000) tarafından okul çağı çocuklarının anneleriyle yapılmış bir çalışmada yüksek öz yeterliğe sahip annelerin çocuklarıyla daha fazla zaman geçirdiği bulunmuştur. Bu annelerin çocuklarının diğer çocuklara göre daha sosyal oldukları görülmüştür.

Bağatarhan ve Nazlı (2013) ilkokul birinci sınıf çocuklarının anneleriyle ebeveyn öz yeterliğini arttırmaya yönelik bir eğitim programı yürütmüş ve bu programın annenin öz yeterliğini arttırdığını ortaya koymuştur. Birinci sınıf çocuk için uyum sağlamanın zaman zaman zor olduğu bir dönem olduğundan bu noktada annenin öz yeterliğinin yüksek olmasının uyum sürecini kolaylaştırdığı görülmüştür.

Ebeveyn öz yeterliği anneliğe dair toplumsal rolle de yakından ilişkilidir. Annelik rolüyle ebeveynlik davranışı arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada, eğitim düzeyinin annelik rolüne dair olumlu bir etki yaptığı saptanmıştır. Çalışmaya göre, eğitim düzeyi yüksek olan annelerin özgüvenlerinin yüksek olduğu ve bu durumun annelik rolüne olumlu katkı sağladığı bulunmuştur (Koç, Özkan ve Bekmezci, 2016).

Kumaş ve Sümer (2019) ebeveyn öz yeterliğinin artmasının yılmazlığı arttırdığını, böylelikle ebeveynin karşı karşıya geldiği zorlayıcı durumlarla baş etmesine olanak sağladığını ifade etmektedir. Yavuz ve Gümüşkaya (2021) özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerle yaptıkları çalışmada öz yetkinlik ile yaşama bağlılık arasında pozitif yönlü ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre, ebeveynin öz yetkinliği azaldıkça yaşama bağlılığın da azalması beklenmektedir. Jones ve Prinz (2005), düşük ebeveyn öz yeterliğine sahip olmanın çocukla ilişkili zorlayıcı durumlar karşısında ebeveynlik yapmakta zorlanmaya neden olabileceğini belirtmektedir. Albanese, Russo ve Geller (2019), düşük ebeveyn öz yeterliğine sahip olan ebeveynlerin çocuk için ev ortamında ideal bir öğrenme alanı oluşturmak konusunda daha başarısız olduğunu ifade etmektedir. Buna ek olarak düşük ebeveyn

öz yeterliği çocuğun daha fazla hastane yatışı yapıyor olmasıyla da ilişkili bulunmuştur.

Annenin sonradan edindiği ebeveynlik rolüne dair kendini yeterli hissetmesi bu rolün gereklerini yerine getirmesine katkı sağlamaktadır. Ebeveyn öz yeterliğinin yüksek olması ebeveyn davranışını olumlu etkilerken, düşük olması ise çocuk ve ebeveyn açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Annenin kendini yeterli bir ebeveyn olarak algılayışı, ebeveynlik becerisini ve bu alana yönelik sorun çözme becerisini de etkilemektedir. Düşük ebeveyn öz yeterliği ise annenin çocukla hassas bir etkileşim kuramamasına ve problem çözme becerilerinden yoksun olmasına neden olmaktadır (Mash ve Johnston, 1983; Teti ve Gelfand, 1991).

2.1.3 Ebeveyn Öz Yeterliğinin Gelişimi

Grusec, Hastings ve Mammone (1994) ebeveyn öz yeterliğinin üç temel kaynağa dayanarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Buna göre bu kaynaklardan ilki ebeveynlerin içinde bulunduğu kültürdür. Ebeveynler içinde bulundukları kültürün öğretileriyle hareket ettiğinden bu durum ebeveyn öz yeterliğine etki etmektedir. İkinci kaynak, ebeveynlerin çocuklarıyla yaşadıkları ebeveynlik deneyimleridir. Son kaynak ise, ebeveynlerin kendi ebeveynleriyle yaşadığı deneyimlerdir. Belirtilen üç temel kaynağın etkisiyle ebeveyn öz yeterliği oluşmaktadır.

de Montigny ve Lacharite ise (2005) ebeveyn öz yeterliğinin gelişiminde annenin çocuğunu dünyaya getirmeden önce ebeveynlik hakkında bildiklerinin etkili olduğunu ifade etmektedir. Annenin bebek bakımıyla ilgili bilgiye sahip olması daha yüksek ebeveyn öz yeterliğine sahip olmasıyla ilişkili bulunmuştur.

Günümüzde ebeveyn öz yeterliğini geliştirmenin ve arttırmanın çeşitli yolları bulunmaktadır. Çiğdem'in (2022) yaptığı çalışmaya göre, özel gereksinimli çocuğu olan annelerle yapılan güçlendirmeye yönelik psikoeğitim çalışması annelerin öz yeterliğinin gelişebileceğini göstermektedir. Yapılan altı oturumluk grup eğitiminden sonra otizm tanılı çocuğu olan annelerin öz yeterliklerinin arttığı görülmüştür. Demirören ve Bingöl'ün (2022) yaptığı çalışma da otizm tanılı çocuğu olan annelerin psikoeğitim programından sonra ebeveyn öz yeterliklerinin arttığını ortaya koymaktadır. Bağatarhan ve Nazlı'nın (2013) yaptığı, Ebeveyn Eğitim Programının uygulandığı ve öz yeterlikteki artışın araştırıldığı çalışmada bu programın annenin öz yeterlik düzeyini arttırdığı ve bu artışın ilerleyen süreçte de sürdüğü görülmüştür. Serin

(2012) zihinsel yetersizliği olan çocuklar ve ebeveynleriyle yaptığı çalışmada ebeveynin genel öz yeterliğinin arttıkça çocukların sosyal beceri seviyesinin de arttığını ifade etmektedir. Yanı sıra, ebeveynlerin öz yeterliklerinin artması çocukların problemli davranışlarında düşüş olduğunu göstermektedir. Buna göre ebeveynlere yönelik öz yeterliği arttırmayı amaçlayan çalışmaların artması, özel gereksinimli çocuklar için önemli görünmektedir. Bu noktada ebeveyn ve aile odaklı uygulamaların annenin öz yeterliğini arttırmaya destek olduğu görülmektedir (Hohlfeld, Harty ve Engel, 2018; Kuhn ve Carter, 2006).

2.1.4 Ebeveyn Öz Yeterliğini Etkileyen Faktörler

Ebeveyn öz yeterliği çeşitli faktörlerden etkilendiği bilinen bir kavramdır. Grusec, Hastings ve Mammone (1994) ebeveyn öz yeterliğinin erken yaştaki çocukluk deneyimlerden etkilendiğini ifade etmektedir. Bunun yanında kişinin içinde bulunduğu kültür de ebeveyn öz yeterliğini etkilemektedir. Büyüköztürk'ün (2015) yaptığı çalışma ebeveynin yaşının öz yeterliği etkilediğini, ilerleyen yaşla birlikte ebeveyn öz yeterliğinin de arttığını ortaya koymaktadır.

Öztürk ve Giren'in (2015) çalışması ebeveynin eğitim düzeyinin öz yeterlik üzerinde etkili olduğunu ifade etmektedir. Çalışma, ilkokul mezunu annelerin lise mezunu annelere göre ebeveynliğe yönelik daha olumlu bir tutum sergilediklerini ortaya koymaktadır. Bu durumun ilkokul mezunu annelerin ebeveynliğe görev olarak yaklaşımlarından ileri geldiği düşünülmektedir. Holloway ve diğerlerinin (2005) yaptığı çalışma da eğitim düzeyinin ebeveyn öz yeterlik inancını etkilediğini göstermektedir. Bu çalışmaya göre annenin eğitim düzeyinin artması çocuğa yönelik günlük yaşam becerilerinin de artmasını sağlamaktadır.

Woodman ve Hauser-Cram (2013) tarafından yapılan çalışmada ebeveyn öz yeterliğini etkileyen bir diğer faktörün çocuğun cinsiyeti ve davranış problemleri olduğu belirtilmektedir. Bu çalışmaya göre ergenlik döneminde ve erkek çocuğu olan annelerin ebeveyn öz yeterliği daha yüksek bulunmuştur. Bunun yanında annenin aldığı eş desteği (Cohen ve diğerleri, 2015), aile desteği (Garcia-Lopez, Sarria ve Pozo, 2016) ve evlilik doyumunun düzeyi de (Deleş ve Kaytez, 2022; Elek, Hudson ve Bouffard, 2003; Şentürk, 2018) ebeveyn öz yeterliğini etkileyen önemli diğer faktörlerdir.

Ebeveynlik becerisinin zorlayıcı yaşam olayları karşısında yaşanan stres ve depresyon gibi psikolojik süreçlerden de etkilendiği bilinmektedir (Coleman, 1998; Cutrona ve Troutman, 1986). Etkili bir ebeveynlik becerisine olan inanç, zorlayıcı psikolojik süreçler karşısında kişinin daha etkin şekilde baş etmesine olanak sağlamaktadır (Coleman, 1998). Kişinin etkin olmayan bir ebeveyn olduğuna inancı ruhsal bozukluklara sebebiyet vermekte, stres ve kaygıyı kontrol etmedeki yetersizlik duyulan sıkıntının artmasına neden olmaktadır (Bandura ve diğerleri, 1985). Sıkıntının artması ve artan sıkıntıyla baş edememe de çeşitli ruhsal bozukluklara kapı açtığından birbirini takip eden bir döngü oluşmaktadır. Bu noktada düşük öz yeterlik inancının sebep olduğu, en sık görülen ruhsal bozukluğun depresyon olduğu bilinmektedir (Cutrona ve Troutman, 1986; O’Neil ve diğerleri, 2009; Teti ve Gelfand, 1991).

2.2 Anne Olmak

2.2.1 Anneliğin Tanımı

Annelik doğuştan kazanılmayan, zaman içinde kültürel parametrelere göre değişen ve dönüşen toplumsal bir roldür. Anneliğe atfedilen anlamlar kültüre göre farklılık göstermekte, bu farklılıklar da zamanla değişime uğramaktadır. Bu sebeple annelik aslında evrensel olmayan, her toplum için ayrı olarak değerlendirilmesi gereken bir kavramdır (Tuğrul, 2019).

Genel geçer bir tanıma sığdırılamayan annelik, anne için bir yandan sorumlulukların artmasının (Badinter, 2011: 69), diğer yandan da bazı toplumsal etiketlerle yaşamının başlangıcıdır. Annelik kimi zaman “kutsal” kimi zaman “değersiz” kavramlarıyla nitelenmektedir. Diğer taraftan anne olmak her zaman koşulsuz olumlu etkiyi beraberinde getirmezken annelik davranışı da oldukça eleştirilen bir noktada olabilmektedir (Sever, 2015). Bütün bu tezatlığın ve karmaşanın arasında bir çocuk dünyaya getirmek ve bakımını üstlenmek, bir de toplumsal dayatmalarla yola devam etmek oldukça zor görünmektedir.

Annelik kavramı toplumsal ve bireysel durumlardan etkilenen, kimi zaman bu durumlara göre şekillenen bir kavramdır. Annenin mizacından dönemin insan yetiştirme tarzına kadar geniş bir spektrumda var olmaya çalışan annelik, zaman içinde kendini o spektrumun farklı noktalarında bulmaktadır (Meşe, 2013). Toplumsal dayatmalar ve müdahaleler (Karaman ve Doğan, 2018), sosyoekonomik düzey (Beşbenli ve diğerleri, 2013; Demiriz ve Öğretir, 2007; Dursun, 2010), medya (Bal,

2014; Uğurlu, 2013), annenin yaşı (Koç, Özkan ve Bekmezci, 2016; Öztürk ve Giren, 2015), annenin eğitim durumu (Aytar, Aksoy ve Kaytez, 2014; Cantekin ve Akduman, 2020; Koç, Özkan ve Bekmezci, 2016; Kurt ve Aslan, 2020) gibi faktörler anneliği farklı niteliklere taşımakta, annelik davranışını etkilemektedir.

Annelik yalnızca toplumdan ve annenin bireysel özelliklerinden değil, çocuğun sahip olduğu özelliklerden de etkilenmektedir. Çocuğun mizacı (Aytar, Aksoy ve Kaytez, 2014), cinsiyeti ve özel gereksinimli olup olmaması da (Akmeşe ve diğerleri, 2015) annelik davranışına etki etmektedir. Annelik denildiğinde zihinde çoğunlukla tipik gelişim gösteren bir çocuk canlansa da özel gereksinimli bir çocuk büyütmek de annelik rolünü spektrumun farklı noktalarına taşıyabilmektedir.

2.2.2 Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Bir Anne Olmak

Dünyaya gelecek çocuğun özel gereksinimli olacağının öğrenilmesi çocukla ilgili beklentilerin yerini kaygıya bırakmasına yol açabilmektedir (Sivrikaya ve Tekinarslan, 2013). Tipik gelişim gösteren bireyin dünyaya gelişi anneye belirli düzeyde ebeveynlik kaygısı yüklerken çocuğun özel gereksinimli olması kaygı düzeyinin artmasına yol açabilmektedir (Coşkun ve Akkaş, 2009; Doğru ve Arslan, 2008). Bunun yanında özel gereksinimli çocuk ailede rollerin yeniden yapılanmasına da neden olabilmektedir (Trachtenberg ve Rouse, 1998).

Özel gereksinimli çocuğun dünyaya gelmesiyle ailede kurulan iletişim ve ailenin özel gereksinimle ilgili bilgi sahibi olması çocuğun gelişimi ve eğitimi açısından önem taşımaktadır. Aile yakınlığın, anlayışın ve kabulün sembolü olarak görüldüğünden çocuğun en iyi şekilde yetiştirilmesi de ailenin sorumluluğundadır. Özel gereksinimli çocuklar da tipik gelişim gösteren çocuklar gibi sevmeye ve kabule ihtiyaç duymaktadır. Özel gereksinimli çocukları diğer çocuklardan ayıran durum ise eğitimde kullanılan yöntemlerin farklılaşmasıdır. Ailenin farklı yöntemler içeren eğitim programına dahil olması oldukça önemli olsa da aileler çoğunlukla bu programın dışında kalmakta, birer gözlemci olmaktadır. Özel gereksinimin hayatın akışına etkisi en belirgin olarak ailede görüldüğünden ailenin de eğitime katılması önemlidir (Zan ve Özgür, 2004).

Özellikle içinde yaşadığımız toplumda çocuğun bakımıyla çoğunlukla anne ilgilendiğinden çocuğun özel gereksinimli olmasıyla birlikte anne, bakım veren olarak daha fazla sorumluluk almakta ve çocuk için ailenin diğer üyelerinden daha fazla emek

harcamaktadır (Aslan, 2010; Efeoğlu ve Kılınçarslan, 2020; Ergin ve diğerleri, 2007; İnalı, 2012). Karpas ve Gırlı (2012) yaygın gelişimsel bozukluk tanısı alan çocuk annelerinin tanı konulduktan sonra babalara oranla daha fazla yas ve mutsuzluk tepkisi verdiklerini ortaya koymaktadır. Dereli ve Okur da (2008) özel gereksinimli çocuğu olan ailelerde annenin depresyon puanının babaya göre daha yüksek olduğunu belirtmektedir.

Çocuğa verilecek eğitim ebeveynin de katılımıyla birlikte yürüdüğünden, anneler özel eğitimin ve rehabilitasyonun önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Verilen eğitimler ve yapılan çalışmalar çoğunlukla bakım verenle, dolayısıyla anneye yürümektedir (Akmeşe ve diğerleri, 2015; Trachtenberg ve Rouse, 1998). Bu noktada anne özel gereksinimli çocukla ilgili daha fazla sorumluluk almaktadır. Bu durum özel gereksinimli bireylerle yapılan çalışmaların çoğunluğunun neden anneye yapıldığı konusunda da fikir vermektedir.

Özel gereksinimli çocukların anneleriyle yapılmış kaygı, depresyon ve öz yeterlik gibi değişkenlerin ele alındığı çalışmalarda, özel gereksinimli çocuğu olan annelerin kaygı ve depresyon puanlarının diğer annelere göre daha yüksek olduğu görölmektedir (Akmeşe ve diğerleri, 2015; Ceran, 2020). Çocuğu zihinsel ve bedensel yetersizliğe sahip olan annelere verilen eğitim ise annenin yaşam kalitesini arttırmakta ve tükenmişlik düzeyini azaltmaktadır. Bu noktada anneler için düzenlenen eğitimlerin ihtiyaca yönelik olması da gerekmektedir. Eğitim verilecek grubun psikolojik ihtiyaçlarının dikkatle belirlenmesi, eğitim veren kişilerin alanın uzmanı olması ve gereken hassasiyetle yaklaşması beklenmektedir (İnalı, 2012).

Özel gereksinimli çocuklara bakım vermek tipik gelişim gösteren çocuklara bakım vermekten daha zor olduğundan, eğitim ve gelişim sürecine uyum sağlamak da benzer oranda zor olmaktadır. Bu noktada, yüksek ebeveyn öz yeterliği ebeveynliğe dair becerileri de arttıracığından çocuğun gelişim süreci için de olumlu katkı sağlayacaktır (Aksoy ve Diken, 2009). Literatürde özel gereksinimli çocuğu olan annelerle yapılmış çalışmalara bakıldığında öz yeterlik düzeyinin sıklıkla çalışılan bir değişken olduğu görölmektedir. Serebral Palsi (SP) tanılı bireylerin annelerinin öz yeterlik düzeylerinin belirlenmesine yönelik yapılan çalışmada, kurum desteğinin alınması, ebeveynin çocuğa ve eğitimine yönelik bilgilere kolayca ulaşılıyor olması ebeveyn öz yeterlik puanlarının yüksek olmasının sebebi olarak görölmüştür. SP'ye eşlik eden zihinsel yetersizlik, solunum ve beslenme sorunlarının ise annenin öz

yeterlik düzeyini düşürdüğü ortaya koyulmuştur. Buna ek olarak, tanının konmasının üstünden geçen zaman da öz yeterlik puanını etkileyen diğer bir durumdur. Yaşam boyu süren hastalığa ebeveynlerin zamanla alıştığı ve öğrenilmiş çaresizlik geliştirdikleri düşünülmektedir (Ceran, 2020).

2.2.3 Özel Gereksinimli Çocuk ve Özel Eğitim

Ortalama bir yaşam uzunluğu bebeklik, çocukluk, okul öncesi dönem, okul dönemi, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi dönemlerden oluşmaktadır. Her dönem kendine özgü fiziksel, sosyal, psikolojik ve bilişsel özellikler taşımaktadır. Yaşam dönemlerinin gerektirdiği özellikleri taşımak “normal gelişim” olarak isimlendirilmektedir. Bireyin bu dönemlerin herhangi birinde yaşıtlarına göre fiziksel, sosyal, psikolojik ve davranışsal farklılıklar göstermesi ise “özel gereksinim” olarak adlandırılmaktadır. Gelişimin farklılık göstermesi geçmişten bugüne “engelli”, “gelişim farklılığı olanlar”, “özel gereksinimli olanlar” gibi ifadelerle tanımlanmıştır (Baykoç, 2015: 19).

Günümüzde ise sıklıkla “özel gereksinimli çocuk” olarak kullanılan kavram ilk olarak 1998 yılında Anne ve Çocuk Sağlığı Bürosu tarafından ortaya atılmıştır. Ülkemizde ise 2013 yılına kadar bu kavramın karşılığı olarak “özürlü” ifadesi kullanılmıştır. 2013 yılından itibaren Resmi Gazete’de yayımlanan 6462 sayılı kanun ile “özürlü” ifadesi yerine “engelli” ifadesi kabul görmüştür. Her iki tanımlama da özel gereksinimleri olan bireyler için damgalayıcı ifadelerdir (Sucaklı, 2016). 2018 yılına gelindiğinde 30471 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde ise “özel eğitim ihtiyacı olan birey” ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Ülkemizde özel gereksinimi olan bireyler için yürürlükte olan son kullanım “özel eğitim ihtiyacı olan birey” ifadesidir. Buna göre özel eğitim ihtiyacı olan birey, “*Bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren birey.*” olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2018). MEB’in tanımlamasının yanında ilgili literatürde de sıklıkla “özel gereksinimli çocuk” ifadesi kullanılmaktadır.

Bir çocuğun özel gereksinimli olduğu düşünülüyorsa o çocukla ilgili atılacak ilk adım özel gereksinimin teşhis edilmesidir. Bu teşhisin geçerliği ve güvenilirliği kanıtlanmış ölçme araçlarıyla yapılması oldukça önemlidir. Yeterli olmayan ölçme araçlarıyla yapılan kısa süreli bireysel değerlendirmeler kimi zaman tanının yanlış

konulmasına ya da aslında olmayan bir özel gereksinimin varmış gibi görünmesine sebep olabilmektedir. Özel gereksinimli çocuklar ve aileler için tanının kabullenilmesi kimi zaman oldukça zor olmaktadır. Tanılama yapıldıktan sonra çocuğun özel eğitime başlaması da aile ve çocuk için oldukça zor olabilmektedir. Bu süreçte tanının yanlış konulmasına bağlı olarak kimi zaman geri dönülmez psikolojik, duygusal ve eğitsel zararlar oluşabilmektedir. Dolayısıyla tanının doğru konulması ve doğru eğitim verilmesi süreç için oldukça önemli adımlardandır (Çağlar, 2019).

Bireyin gelişen ve değişen dünyada var olmak ve bu dünyaya uyum sağlamak için eğitim gereksinimi bulunmaktadır (Batu, 1998). Eğitim yaşamın uzun bir dönemini kapsarken özel gereksinimli bireyler için tüm yaşamı kapsayan elzem bir süreç olabilmektedir. Özel gereksinimli bireyler için eğitim kişilerin bağımsız olarak yaşam sürmelerini amaçlamaktadır (Çetin, 2017). Bu eğitim hizmeti, özel veya kamu kuruluşlarınca verilebilmektedir ancak bakanlık tarafından hazırlanmış olması gerekmektedir. Buna göre özel eğitim, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği 4. maddesinde *“Bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere geliştirilmiş eğitim programları ve özel olarak yetiştirilmiş personel ile uygun ortamlarda sürdürülen eğitim.”* olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2018). Özel gereksinimli bireyler için eğitim, özel gereksinim türüne göre alınması gereken destek eğitim hizmetlerinin bütünüdür (Sucaklı, 2016).

Özel gereksinimli bireyler için MEB (2021) tarafından hazırlanan ve ülkemizde kullanılan yedi destek eğitim programı bulunmaktadır. Bu programlar:

1. Bedensel Yetersizliği Olan Bireyler İçin Destek Eğitimi Programı
2. Dil ve Konuşma Bozukluğu Olan Bireyler İçin Destek Eğitim Programı
3. Görme Yetersizliği Olan Bireyler İçin Destek Eğitim Programı
4. İşitme Yetersizliği Olan Bireyler İçin Destek Eğitim Programı
5. Öğrenme Güçlüğü Olan Bireyler İçin Destek Eğitim Programı
6. Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireyler İçin Destek Eğitim Programı
7. Zihinsel Yetersizliği Olan Bireyler İçin Destek Eğitim Programıdır.

2.3 İntihar

2.3.1 İntiharın Tanımı

İntihar, Dünya Sağlık Örgütü (2018) tarafından kişinin hayatını kasıtlı olarak sonlandırmasına yönelik gerçekleştirdiği eylem olarak tanımlanmaktadır. Bu kasıtlı eyleme dünya çapında her sosyodemografik düzeyde rastlanmaktadır ve meydana geldiğinde çevresindekileri önemli düzeyde etkilemektedir.

Sosyoloji alanında intiharı ilk tanımlayan kişi olan Durkheim (1897), kişinin kendini ateşli silahla ya da bıçakla öldürmesini intihar sayarken, kendini aç bırakması ve buna bağlı olarak ölmesini de intihar olarak tanımlamaktadır. Ona göre, hayatını kaybeden kişinin kendi eylemi sonucu -eylemin kasıtlı ya da kasıtsız olmasından bağımsız olarak- meydana gelen her ölüm intihar vakası olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla intihar kasıtlı bir eylem gibi düşünülse de aslında kasıtsız olan eylemler de aynı sonucu verdiğinden intihar olarak değerlendirilmektedir (s. 27-32).

Psikanalitik ekolün kurucusu Freud ise (1917) “Yas ve Melankoli” makalesinde melankoli durumunda olan kişinin yaşamı sürdürmeye yarayan dürtüyü yenmesinden bahsetmektedir. Melankoliye neden olan kayıpla birlikte kişi bir nesneyi ya da ideali değil, benliğine dair bir şeyi kaybetmiştir. Bu tablo içerisinde birey öz saygısını yitirmiştir ve kayıptan dolayı acımasızca kendini suçlamaktadır. Kendini suçlaması benliğin dış dünyaya karşı duyduğu nefretin kendine yönelmesinden kaynaklanmaktadır ve intihar, kendisine duyduğu bu nefretle mümkün olmaktadır (s.185-186).

DSÖ (2018), her yıl yaklaşık 800.000 insanın intihar sebebiyle hayatını kaybettiğini rapor etmektedir. Bu nedenle intihar önemli bir halk sağlığı problemi olarak değerlendirilmektedir. Her intihar, ona şahit olan aileleri ve toplulukları etkilemektedir. Uzun süreli etkileri olan intihar oldukça yaygın bir ölüm sebebidir. Özellikle 15-29 yaş arasındaki ölümlerin ikinci önde gelen sebebi olmuştur. İntihar ülke genelinde değil, küresel anlamda düşünülmesi gereken kritik bir olgudur ve dünyanın her yerinde görülmektedir.

Can ve Sayıl (2004) gerçekleşen her intihara karşılık yaklaşık 30 intihar girişimi olduğu ifade etmektedir. Bu durum da intihar olgusunun aslında ne denli yaygın olduğunu göstermektedir. TÜİK (2018) verilerine göre, 2017 yılında intihar sebebiyle hayatını kaybeden ve kayda geçmiş 2729 kişi bulunmaktadır. 2017 yılında intihar eden kişilerin 2127 tanesi erkek, 602 tanesi kadındır. 2018 yılına gelindiğinde,

intihar nedeniyle hayatını kaybeden 2463 ölüm kayda geçmiştir. Bu ölümlerin 1866'sını erkekler, 597'sini kadınlar oluşturmaktadır. İstatistiklere bakıldığında dikkat çeken şey, tamamlanmış intihar oranının erkeklerde daha fazla olduğudur. Günümüz verilerinin yanı sıra 19. yüzyıl verileri de intiharın cinsiyet üzerindeki dağılımıyla benzerlik göstermektedir. 19. yüzyıl Osmanlı arşivlerine bakıldığında intihar oranının kadınlara oranla erkeklerde daha fazla olduğu görülmektedir. İntiharların erkeklerde daha fazla görülmesinin nedeninin ataerkil düzen olduğu düşünülmektedir. Batılılaşmayla gelen değişimin ve bu değişimin beraberinde getirdiği ekonomik zorlukların, geçimden sorumlu görülen erkekleri zorladığı tahmin edilmektedir (Güller, 2015). İntihar yöntemine bakıldığında ise yöntem seçiminde kişinin cinsiyetinin, yaşının ve sosyokültürel etkenlerin fark oluşturduğu görülmektedir (Şevik, Özcan ve Uysal, 2012). Erkeklerin daha çok ateşli silahlar tercih ettiği görülmektedir. Kadınlar ise çoğunlukla kimyasal maddeler kullanmaktadır (Can ve Sayıl, 2004). Erkeklerin daha çok ateşli silah kullanması noktasında ateşli silahlara ve benzer olarak böcek ilaçlarına kolay erişimin katkısı göz önüne alındığında, bu araçlara erişimin kısıtlanmasının intihar oranını azaltabileceği düşünülmektedir. İntihar çalışmalarının disiplinler arası yürütülmesi, kamu kurumlarının bu çalışmalara paralel çalışmalar yürütmesi önemli bir halk sağlığı sorunu olarak artmaya devam intihar olgusuyla çalışmada yol gösterici olacaktır. Disiplinler arası ve uyum içinde yürütülen çalışmalarla, diğer bir deyişle çok yönlü çabalarla intihar oranını düşürmek mümkündür (Turecki ve diğerleri, 2019). Bununla birlikte, ulusal düzeyde yürütülmesi gereken uyarı sistemlerinin varlığına da ihtiyaç duyulmaktadır. Risk faktörlerinin belirlenebilmesi ve önleme çalışmalarının yapılabilmesi için ilgili kurum ve kuruluşların ortak çalışması gerekmektedir. İlgili kurum ve kuruluşların toplumla işbirliği içinde gerekli çalışmaları yürütmesi için etkin bir uyarı sistemi oluşturulmalıdır. Böylelikle ailede ve toplumda oluşan sosyal riskler doğru değerlendirilerek olası tehlikeli olaylar engellenebilecektir (Karataş, 2013).

İntiharın psikolojik, sosyal ve toplumsal yönleri bulunmaktadır. İntihar birey tarafından gerçekleştirilen bir davranış olsa da, eylemi gerçekleştirenin ailesi ve sosyal çevresi ile de yakından ilişkilidir (Güller, 2015). İntihar eylemi sonucuyla tanımlansa da kişiyi bu eyleme götüren süreç de oldukça önem arz etmektedir (Alptekin ve Duyan, 2012: 15). İntihar eden kişi için tek yol ölüm gibi görünse de geride kalanları üzüntü ve kimi zaman pişmanlıklarla dolu bir süreç beklemektedir (Kılıç, 2018: 9). İntihardan

önceki sürecin anlaşılması, intiharın önlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla intihara bir süreç olarak bakmakta ve öncesini dikkatle araştırmakta fayda vardır (Alptekin ve Duyan, 2012: 15).

İntihar sosyodemografik durumlardan da etkilenen bir olgudur. Yaşadığımız coğrafyada intiharın tarihine bakıldığında, intihar belgelerinin Osmanlı'nın son dönemleri ve cumhuriyetin erken dönemlerine ait olduğu görülmektedir. Osmanlı'ya ait intihar verilerine arşivlerden ulaşmak mümkün olmuştur. O dönemler intihar verileri, 19. yüzyıl itibarıyla doğal ölümden ayrılarak adli vakalar arşivinde tutulmuştur. İntihar adli vaka olarak değerlendirilmektedir çünkü o dönemler kişinin intihar etmesi cinayet olarak görülmektedir (Kılıç, 2018: 9).

19. yüzyılda büyük çoğunluğu Müslüman olan halk, dini inanç gereği intiharı doğru bulmamaktadır ancak intiharların büyük çoğunluğu da Müslüman halk tarafından gerçekleştirilmektedir. Dönem gereği intihar yanlış ve dinen sakıncalı görüldüğünden intiharların sebebi cinnet ya da çözümü olmayan kötü hastalıklar olarak görülmektedir ancak geride bırakılan intihar notlarıyla, intihar eden kişinin vasiyeti ya da tanık ifadeleriyle aslında bir takım özel sebeplerinin olduğu da ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti her ne kadar intiharları doğru bulmasa da yaşanan intihar vakaları karşısında talep olmadığı sürece araştırma yapmamaktadır. İntihar edenin ailesi talep etmedikçe adli bir sürece de girilmemektedir. Dönemin ekonomik zorlukları, kara sevda ve namus meselelerine dayalı intiharlar listenin ilk sıralarında yer almaktadır. İlerleyen zamanlarda, Tanzimat ile birlikte yaşanan askeri olaylar toplum üzerinde olumsuz etkiler bıraktığından intiharların arttığı bilinmektedir (Güller, 2015).

Günümüzde ise intihar zamanla daha iyi anlaşılan bir olgu olmaya doğru ilerlemektedir. Hakkındaki çalışmalar arttıkça intiharla işlevsel olarak çalışarak ve intihara giden yolları tespit ederek intiharı önlemek mümkün olmaktadır (Isometsä, 2001). İntihar anlaşılmalı ve aydınlatılmaya çalışılırken belirli sınıflandırmalara ihtiyaç duyulmuştur. Bu sınıflandırmalarla birlikte intiharla çalışmak daha sistemli hale gelmiştir.

2.3.2 İntihar Sınıflandırması

İntihar denildiğinde bu girişimin sonunda kişinin hayatını kaybettiği anlaşılmaktadır. Ancak “intihar” çatı bir kavram olarak ele alındığında birçok kavramı

içinde barındırmaktadır. Bu kavramların ifade ettikleri intiharı anlamada ve önlemede önemli bir yere sahiptir. Günümüzde yaygın olarak kullanılan intihar davranışı sınıflaması Beck Komitesi tarafından yapılmıştır. Bu sınıflamaya göre intihar, *tamamlanmış intihar*, *intihar girişimi* ve *intihar düşüncesi* olmak üzere üç başlıkta ele alınmaktadır (Eskin, 2003: 10).

2.3.2.1 Tamamlanmış İntihar

Tamamlanmış intihar, ölümle sonuçlanan intihar anlamına gelmektedir. Ancak, bir ölümün intihar olarak nitelendirilmesi için belirli ölçütleri de göz önünde bulundurmak gereklidir. Bu ölçütlerle birlikte ölümün intihar olduğu yargısına varılabilir (Eskin, 2003: 10).

Her tamamlanmış intiharın sebebi bilinseydi intihar, günümüzde gizemini yitirmiş bir olgu olabilirdi. Nitekim intiharı çalışılması zor kılan da ardında bıraktığı belli belirsiz izlerdir. Her intihar içinde kendine özgü nedenler barındırsa da uzun yıllardır yapılan intihar çalışmaları intihar eden kişilerin bir takım ortak özelliklere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ekonomik zorluklar, aileyle ilgili zorlanmalar, psikolojik ve toplumsal baskılar ve cinsiyet rollerinin getirdiği zorlanmalar bu sebeplerden yalnızca birkaç tanesidir (Güller, 2015).

Tamamlanmış intiharlarda intiharın sebebini araştırmak ve sebepleri hakkında kesin bir yargıya varmak oldukça zor olmaktadır (Ak, Gülsün ve Özmenler, 2009). Bir ölüm vakasında dört tip soruşturmaya başvurulmaktadır: ölümün tıbbi soruşturması, adli soruşturması, demografik rapor ve psikolojik otopsi (Shneidman, 1994). Psikolojik otopsi, tamamlanmış intihar durumlarında intiharın anlaşılması için en önemli araçlardan biridir. Bu önemli aracın kullanılması intihara dair makul hipotezler üretmek konusunda aydınlatıcı olmaktadır (Isometsä, 2001). İntiharın tarafsız ve bilimsel araştırmasında intihar eden kişiyi tanıyanlar, intiharla ilgili olabilecek kişisel belgeler (intihar notları, günlükler ya da mektuplar) ve otopsi raporları gibi diğer belgeler değerlendirilmektedir (Shneidman, 1994). Bu noktada intihar eden kişinin arkasında bıraktığı sözlü ya da yazılı notlar intiharın sebebini anlamak konusunda yol gösterici olabilmektedir (Taktak, Üzün ve Balcıoğlu, 2012). İntihar notları incelendiğinde içeriğin bazen sorun yaşanan kişiyle ilgili olduğu ve cezalandırma amacı taşıyabileceği (Taktak, Üzün ve Balcıoğlu, 2012), bazen umutsuzluk ifadeleri (Akın, 2018) bazen de özür ya da utanç ifadeleri içerdiği (Foster, 2003) görülmektedir.

İntihar eden kişiden geriye kalan bu notlar intihar motivasyonuna dair önemli bilgi kaynaklarıdır ancak her intiharın arkasında not olmaması ve var olan notların elde edilmesindeki zorluk bu konuda çalışmayı zor kılmaktadır (O'Donnell, Farmer ve Catalan, 1993). Yine de intihar notlarının incelenmesi intihar vakalarının önlenmesinde ve intiharla çalışan uzmanların gerekli müdahale yöntemlerini öğrenmesinde önemli bir role sahiptir (Foster, 2003).

2.3.2.2 İntihar Girişimi

İntihar girişi, sonucunun ölüm olduğu bilinen eylemin gerçekleştirilmesi ancak eylemin ölümle sonuçlanmamasıdır. Kişi intihar eyleminde bulunmuş ancak hayatta kalmıştır (Durkheim, 1897: 32). Hayatta kalan kişiyle ilgili ilk merak edilen neden intihara kalkıştığıdır (Kılıç, 2018: 21). Kişiyile görüşülerek, kişiyi intihara iten motivasyonların anlaşılması yoluyla intihar girişimini anlamak olanaklı hale gelmektedir (Alptekin ve Duyan, 2012: 67). İntihar girişiminde bulunan kişiler yüksek intihar riskine sahiptir ve girişimden hemen sonra desteğe ve tedaviye ihtiyaç duymaktadır (Christiansen ve Jensen, 2007).

Suominen ve diğeri (2004) intihar girişiminin tamamlanmış intiharın en önemli öngörücüsü olduğunu ifade etmektedir. İntihardan sonra yeni bir intihar girişimini tahmin etmek oldukça zor olsa da Christiansen ve Jensen (2007) yaş, yöntem ve tekrarlama durumunun intihar girişimini tahmin edebileceğini belirtmektedir. İntihar girişiminde tekrarlama olasılığını tahmin etmedeki bir diğeri etken de ruhsal bozukluklardır. Kişinin ruhsal bozukluk tanısı almış olması tamamlanmış intihar vakalarında da önemli bir ortak noktadır (Gliatto ve Rai, 1999). Bu noktada en sık rastlanan tanıların duygudurum ve alkol-madde kullanım bozukluğu olduğu görülmektedir (Blumenthal, 1988; Isometsä, 2001). Özellikle depresyonun varlığı intihar girişimi için önemli bir risk faktörüdür (Ateşçi ve diğeri, 2002; Özgüven, Soykan ve Haran, 2003).

İntihar söz konusu olduğunda doğru müdahalelerde bulunmak önem taşımaktadır (Klonsky ve May, 2013). Başta ruhsal bozuklukların tedavi edilmesi intihar girişiminin önlenmesi noktasında fark yaratmaktadır (Ateşçi ve diğeri, 2002). Tekrarlı intiharların araştırıldığı bir çalışmada intihar girişimi olan kişilerin ilk beş buçuk yılda yeni bir intihar giriminde bulunma olasılığı %37.34 olarak bildirilmiştir. İlk intihar girişiminden sonraki iki yıl, yeni bir intihar girişimi için

oldukça yüksek risk taşımaktadır ancak bu risk iki yıldan sonra azalmaktadır (Christiansen ve Jensen, 2007). Dolayısıyla, ruhsal bozuklukların tedavisine yönelik müdahaleler yalnızca ilk intihar girişiminin önlenmesi için değil, tekrarlayıcı intihar girişiminin önlenmesi için de yapılacak ana uygulamalardan biridir. Gelecekte önleme çalışmaları için daha geniş kapsamlı ve disiplinler arası programların uygulanması intiharın önlenmesi için atılacak daha işlevsel bir adım gibi görünmektedir (Bertolote ve diğerleri, 2004).

2.3.2.3 İntihar Düşüncesi

İntiharın bileşenlerinden biri olan intihar düşüncesi, akademik ya da klinik alanda hayatın yaşamaya değer olmadığından ziyade kendini öldürmeye yönelik düşünceler olarak ortaya çıkmaktadır ve tamamlanmış intihardan daha yaygın olarak görülmektedir (Gliatto ve Rai, 1999). İntihar düşüncesi, yaygınlığı hafife alınmayacak kadar fazla olan bir intihar bileşenidir. Gelip geçici olan yapısıyla anlaşılması zor olsa da ciddi düzeyde intihar düşüncesine sahip olan insanların oranı oldukça fazladır. İntihar düşüncesine sahip insanlar buzdağının su altında kalan kısmına benzetilmektedir. Buzdağının görünen kısmında intihar girişimleri ve tamamlanmış intiharlar bulunurken görünmeyen ve sessizlik içerisinde olan kısmında ise intihar düşünceleri bulunmaktadır (Jobes ve Joiner, 2019).

Klonsky, May ve Saffer (2016) intihar düşüncesi için ilk adımın kaynağı ne olursa olsun “acı” olduğunu belirtmektedir. Ancak acı çekmek tek başına intihar düşüncesi için yeterli değildir. Eğer kişi acı çektiği bir durum içindeyken gelecekte durumun düzeleceğine dair ümide sahipse intiharı düşünmeyebilir. Bireyi intihar düşüncesine iten durum umutsuz olmaktır. Buna göre, kişi hem acı çekiyor hem de umutsuzluk içindeyse intihar düşüncesine sahip olması daha olasıdır.

İntihar düşüncesi olan çoğu kişi intihar girişiminde bulunmamaktadır ancak intihar girişiminde bulunanların intihar düşüncesi olduğu unutulmamalıdır. Bu sebeple intihar düşüncesi olan kişilerin ayrıntılı ve dikkatlice değerlendirilmesinde yarar vardır. Başka bir deyişle, intihar düşüncesi kapsamlı bir değerlendirmenin kesin bir işaretidir (Gliatto ve Rai, 1999). Kastamonu’da yapılan bir araştırmada intihar girişimiyle acil servise başvuran hastaların kullandıkları intihar yöntemi, intihar düşünceleri ve nedenleri incelenmiştir. Acil servise başvuranların %37’sinin son üç ayda, %55’inin ise son altı ayda intiharı düşündükleri ve girişimde bulunan kişilerin

%93'ünün daha önce düşünmelerine karşın verilen ani bir kararla intihar girişiminde bulundukları belirtilmiştir (Şevik, Özcan ve Uysal, 2012).

İntihar, klinik ve sosyal bir olgudur. Bu olgu hakkındaki biyolojik, klinik ve psikolojik araştırmalar devam etmektedir. Hangi psikolojik ya da farmakolojik tedavinin en etkili olduğunun belirlenmesi için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Benzer şekilde, intihar riskiyle ilişkili bilişsel ve biyolojik değişikliklerin altında yatan biyolojik mekanizmaların hangisi olduğu, hangi kamu uygulamalarının daha iyi bir önleme sağladığı ve risk gruplarının tespit ve tedavi edilmesi intihar oranını düşürmede önemli adımlardır (Turecki ve diğerleri, 2019). Son yıllarda yapılan araştırmalar ve ortaya çıkan intihar teorileri intiharı önleme ve intihar hakkında daha detaylı bilgiye ulaşılması noktasında yardımcı olmaktadır (Klonsky, May ve Saffer, 2016).

2.3.3 Ebeveyn İntiharı

Ebeveyn intiharı, hakkındaki literatürün yeni sayılabileceği bir alandır. Çocuklarla yapılan çalışmalarda örselenme ve istismar konularının oldukça sık çalışıldığı görülmektedir ancak ebeveyn intiharının oluşturabileceği etkilere değinmiş sınırlı çalışma bulunmaktadır (Cain, 2006).

Bir ebeveynin ölümü geride kalan aile üyelerinin yaşamında kaçınılmaz olarak büyük değişiklikler meydana getirmektedir. Kayıpla birlikte aile sisteminde işlevsel bozukluklar meydana gelmekte, bu işlevsel bozukluklar da kötü sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir (Ratnarajah ve Schofield, 2008). Çocukların ebeveynlerinin hayatlarını kaybetmesi diğer kimselerin ölümünden şüphesiz ki daha örseleyicidir. Duygusal anlamda daha uzak birinin ölümüne nazaran, ebeveynin ölümünün daha anlamlı olduğu da su götürmez bir gerçektir. Ölümüne verilen tepkilere bakıldığında ise bu tepkilerin değişiklik gösterebildiği görülmektedir. Ebeveynini kaybeden çocuk kayıp karşısında daha ilkel bir bilişsel duruma gerileyebilmektedir (Cain, 2002).

Ebeveyn intiharından sonra çocukların zihninde yaşa bağlı olarak belirli sorular oluşmaktadır. Özellikle daha küçük yaş gruplarında “Her sabah saçımı kim örecektir?” “Beni okula kim götürecektir?” “Annemin/babamın vücuduna ne olacak?” “Geri gelecek mi?” gibi sorular sık sık sorulmaktadır (Cain, 2002). Burada intiharın çocuğa anlatılması ve anlatılırken uygun bir yol izlenmesi önem arz etmektedir. Çocuğun anlayabileceği şekilde, yaşına ve zihinsel kapasitesine uygun olarak anlatmak daha

uygun bir yol olarak görünmektedir (Stepherd ve Barraclough, 1976). Bu duruma benzer olarak çocuğun bilmesi gerekenden fazla bilgiyi çocuğa aktarmak da olumsuz bir etki yaratabilmektedir. Çocukların gereksiz ayrıntılardan uzak tutulması da intiharı açıklarken bilinmesi gereken önemli noktalardan bir diğeridir (Wilson ve diğerleri, 2019).

Ebeveyn intiharının çocuk üzerinde belirli etkileri olabilmektedir. Ebeveyn intiharına maruz kalan çocukların zihinsel sağlık durumlarının risk altında olduğu düşünülmektedir. Yapılan vaka çalışmaları ebeveyn intiharından sonra çocuklarda intihar olasılığının arttığını, anne intiharının daha güçlü etkileri olduğunu ve ebeveyn intiharının çocuğun erken yaşlarında gerçekleşmesinin daha büyük ruhsal bozukluk riski getireceğini ifade etmektedir (Kuramoto, Brent ve Wilcox, 2009). Ek olarak, ebeveyni intihar etmiş çocukların madde kullanım bozukluğu ve psikotik bozukluk gibi ruhsal bozukluk geliştirme ve intihar girişimi olasılığı nedeniyle hastaneye yatış oranı da daha fazla bulunmuştur (Wilcox ve diğerleri, 2010).

Ebeveyn intiharı bir kriz durumu olduğundan, bu krizin iyi yönetilmesi çocuğun güçlenmesine katkı sağlayacaktır. Sosyal çevrenin bütüncül bir şekilde düzenlenmesi ve düzenlenirken koruyucu ve önleyici sosyal hizmet uygulamalarının dikkate alınması önemli görünmektedir (Karataş, 2013). Diğer yandan, çocuklar için geliştirilen müdahale programları çocuğun yas durumuna fayda sağlayabilmektedir. Müdahale programları kayıptan sonra işlevsel uyum becerilerinin geliştirilmesine, olası risklere karşı koruyucu faktörlerin güçlendirilmesine yardımcı olmaktadır (Brown ve diğerleri, 2007). Bütün bu müdahalelerin kültürel bağlamda değerlendirilmesi de intiharın anlamlandırılması ve etkileri konusunda yol gösterici olmaktadır (Avrami, 2003).

Amerika'da ebeveynini intihar sebebiyle kaybetmiş 17 kişiyle yapılmış bir çalışma, çocukların küçük yaşlarda ebeveynlerinin intiharından kendini sorumlu tuttuğu/tutabileceği gerçeğine değinmiştir. Bu çalışmada bir kız çocuğu, babasının intihar ettiği günün sabahı ona sarılmadığı için yıllarca intiharından kendini sorumlu tuttuğunu ifade etmektedir. İntiharı anlamının ve göğüslemenin daha zor olduğu yaşlarda bunu yaşayan çocuklar bu durumla başa çıkmakta zorlanmaktadır (Wilson ve diğerleri, 2019). Ebeveyn intiharına şahit olmuş ilkokul düzeyinde bir çocuk şaşkınlık, kaygı ve çaresizlik gibi karmaşık duyguları bir arada hissedebilmektedir (Karataş, 2013). Çocuklar ebeveyninin intihar ettiğini öğrendiğinde bu duruma değişen tepkiler

verebilmektedir. Ağlamak üzücü olaya verilen sık bir tepki olsa da bazı çocuklar kayıptan sonra ağlamamaktadır. Özellikle daha büyük çocuklarda görülen ağlamama davranışı, o yaşlarda ölüme yüklenen anlam ve ölümün daha iyi anlaşılabilmesiyle ilgili olmaktadır. Bu tepki aynı zamanda ebeveynin intiharından önce yaşanmış bir ayrılığı da akla getirmektedir. Ebeveynle çocuk arasındaki duygusal bağın intihardan önce zayıflamış olması, ebeveyn kaybından sonra çocuğun duygusal tepkisinin de zayıflamasına neden olmaktadır. Bir diğer nokta ise intihar eden ebeveynin ailedeki rolüyle ilişkilidir. İntihar eden kişinin sağlık durumu kötüyse ya da hâlihazırda ailedeki rolü belirgin değilse intihardan sonraki tepkiler de daha zayıf olabilmektedir (Stepherd ve Barraclough, 1976).

2.3.4 Çocuğun İntiharla Baş Etmesi

Ebeveynlerini kaybeden çocuklar yas ve iyileşme sürecinde dini inançların yararlarından bahsetmişlerdir. Özellikle ahiret inancı olan dinlere mensup kişiler ölümden sonra ebeveynleriyle buluşacakları inancıyla kayıpla baş edebilmektedir. Bu noktada dini inançlar zaman zaman yas sürecinde baş etme mekanizması olarak var olabilmektedir (Wilson ve diğerleri, 2019). Özellikle anne kaybında, kaybın daha örseleyici yaşandığı ve bu sebeple dini ritüellerin arttığı görülmektedir. Dini etkinlikler baş etme stratejisi olarak kullanılmaktadır. Buna ek olarak, yaratıcının sevdiği kişiyi yanına aldığı ve bir gün kaybedilen ebeveynle ahirette kavuşulacağı inancı da baş etmede kolaylık sağlamaktadır (Göcen ve Genç, 2019).

İntihar eden ebeveyninden sonra ailedeki roller yeniden yapılandırılmaktadır. İntihar eden ebeveynin anne ya da baba olmasına ve geride kalan çocuğun cinsiyetine bağlı olarak, intihara verilen tepkiler de değişmektedir. Babası intihar eden erkek çocuk aileye karşı daha koruyucu olmakta ve baba rolünü üstlenmeye daha yatkın olmaktadır (Stepherd ve Barraclough, 1976).

Kimi zaman çocuklar intiharın diğerleri tarafından bilinmesini istememektedir. Diğer çocukların intihardan korktuklarını ve geride kalanların “deli ya da intihar davranışında bulunabilecek” olduklarını düşündüreceğinden bu gerçeği saklama ihtiyacında olabilmektedirler. Bu durum çocukların arkadaşlarına intihar hakkında doğru bilgileri iletmemelerine de sebep olmaktadır. Çocuklar ebeveynlerinin intihar ettiğini söylemek yerine hasta olduğunu ya da bir kaza sonucu öldüğünü söylemeyi tercih edebilmektedir (Wilson ve diğerleri, 2019). Ebeveyn intiharından sonra

çocuklarda davranışsal gerilemeler görülebilmektedir. Meydana gelen davranışsal gerilemelerin takip edilmesi ve şiddetinin gözlemlenmesi önemlidir. Özellikle intiharla birlikte gelen damgalanma ve sosyal destek azlığı süreci daha da zorlaştırmaktadır. Bu sebeple yapılacak sosyal destek grupları çocuğun duygularını ifade etmesine ve başa çıkma becerileri geliştirmesine olanak sağlamaktadır. Sosyal desteğin ve iletişimin artmasıyla birlikte çocuk intiharı ve ölümü daha iyi anlamaya başlamaktadır (Mitchell ve diğerleri, 2007). Diğer bir deyişle, çocuğun yaşadığı zorlayıcı olayla baş edebilmesi için sosyal desteğe ihtiyacı vardır. Çocuğa sağlanacak sosyal ve psikolojik destek oldukça önem arz etmektedir. Özellikle sosyal hizmet alanında çocuğa sağlanacak sosyal hizmet modeli de dikkatlice seçilmeli, seçilen modelin uygulanması adına gerekli takipler yapılmalıdır (Karataş, 2013).

2.3.5 İntiharla Baş Etmede Sosyal Destek

İntiharın önlenmesi bireysel ve toplumsal düzeyde meydana getireceği zararlardan dolayı oldukça önemlidir. Yaşam zorluklarına rağmen kişinin hayatının değerli olması ve intiharın toplumda yaratacağı bulaşıcı etki gibi gerekçeler intihar için yapılacak önleme çalışmalarına temel oluşturmaktadır (Alptekin ve Duyan, 2012: 82).

İntiharın önlenmesinde psikolojik, bireysel ve çevresel birçok faktör devreye girmektedir. Bu faktörlerden bir tanesi olan sosyal destek, intiharın varlığında önemli bir yordayıcıdır (Arsel ve Batıgün, 2011). Bireyin anlamlı ve destekleyici ilişkiler kurması psikolojik sağlamlığa katkı sağlamakta ve zorlayıcı yaşam olayları konusunda bir tampon görevi görmektedir (Heikkinen, Aro ve Lönnqvist, 1994). Yüksek sosyal destek algısı intihar ve depresyona karşı koruyucu bir işlev görmektedir (Bell ve diğerleri, 2017).

Kişinin hayatında kurduğu ilişkilerin yalnızca varlığı değil, niteliği de önemlidir. İlişkilerin sorunlu ve zorlayıcı olması intiharı tetiklemekte ve intihar riskini arttırmaktadır (Özgüven, Soykan ve Haran, 2003; Şevik, Özcan ve Uysal, 2012). Bireyin yaşamındaki zorlayıcı ilişkilerin varlığı bireyin kendini yalnız olarak tanımlamasına ve sosyal olarak izole bir yaşam sürmesine neden olmaktadır (Özgüven, Soykan ve Haran, 2003). İzole bir yaşam sürmek diğer insanlarla olan paylaşımı da azaltmaktadır. İntihar girişiminin paylaşılması ile ilgili bir çalışma, aileden gelen sosyal destek ile intihar hakkında konuşma arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre, arkadaş ve aile desteğinin olması intihar

girişimi hakkında konuşabilmeye olanak sağlamaktadır (McClay, Brausch ve O'Connor, 2020). İntiharın aile ya da arkadaşlarla konuşulabilmesi ise intiharın önlenmesine olanak sağlamakta, tedbir alınmasını mümkün kılmaktadır (Shin ve diğerleri, 2021). Ergenlerle yapılan bir çalışmada, sosyal çevrede depresyon ve stres seviyesinin artması gibi olayların intihar eğilimini arttırdığını ancak arkadaş ve özellikle aile desteğinin intihar girişimini azalttığı belirtilmektedir. Bu noktada aile ilişkilerini güçlendirmenin genç nüfusta intiharı önleyecek önemli bir strateji olduğu düşünülmektedir (Cheng ve Chan, 2007). Yaşlı ve depresif insanlarla yapılan bir çalışma ise, toplulukla yapılan dini etkinliklerin sosyal desteği arttırdığını ve bu durumun intihar eğilimini azalttığını ifade etmektedir (Rushing ve diğerleri, 2013). Dolayısıyla, sosyal destek algısının artmasının intiharla ilişkili durumlar üzerinde önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir (Foster ve diğerleri, 1999).

2.4 Sosyal Destek

2.4.1 Sosyal Desteğin Tanımı

Sosyal destek çeşitli şekillerde açıklanabilen ve çok boyutlu düşünülmesi gereken bir kavramdır. Çok boyutlu olması genel bir tanımlamayı zor kılarsa da en genel tanımıyla sosyal destek, bireylerin zorlayıcı olaylarla baş etmesini sağlamak için sosyal ağları ve ilişkileri aracılığıyla mevcut psikolojik ve maddi kaynaklarını yöneterek, sosyal ihtiyaçlarını karşılaması ve hedeflerine ulaşması anlamına gelmektedir (Rodriguez ve Cohen, 1998).

Cobb (1976) sosyal desteği kişinin karşılıklı sorumluluklarının olduğu ağın bir üyesi olduğuna, sevildiğine ve önemsendiğine inanmasını sağlayan bilgi olarak tanımlamaktadır. Sarason ve diğerleri (1983) sosyal desteği bireyin hayatında bulunan ve onu seven, değer veren ve önemseyen bir kimsenin varlığı olarak tanımlamaktadır. Çakır ve Palabıyıkoglu ise (1997) farklı birçok sosyal destek tanımının olduğunu altını çizerek sosyal destek kavramını, bir kimseye çevresindeki insanlar tarafından yapılan yardım olarak açıklamaktadır.

Sosyal destek birçok tanımı içinde barındırmasıyla birlikte, araştırmalara da bu farklı tanımlar kapsamında konu olmaktadır. Literatüre bakıldığında sosyal destek kavramının kaygı ve depresyon gibi ruhsal patolojilerle sıklıkla çalışıldığı görülmektedir (Kara ve Mirici, 2004; Roohafza ve diğerleri, 2014; Şen ve Şirin, 2013). Buna ek olarak, sosyal desteğin ölçümü konusunda yapılan çalışmalara da sıklıkla

rastlanmaktadır (Çakır ve Palabıyıkoglu, 1997; Meral ve Cavkaytar, 2012; Yardımcı ve Başbakkal, 2009). Sosyal destek kavramını bedensel belirtilerle ve sağlıklı olmakla açıklayan (Cassel ve Tyroler, 1961; Hammer, 1983; Polat ve Kahraman, 2013) ve sosyal destek kavramını niteliksel açıdan değerlendiren çalışmalar da bulunmaktadır (Ardahan, 2006; Salonen ve diğerleri, 2013). Niteliksel çalışmalar sosyal destek sürecini içeren, kişinin sosyal ilişkilerini ve bu ilişkilerin derecesini anlamaya yönelik yapılan eylemleri içermektedir (Kaner, 2004).

Sosyal destek kavramının çalışmalara ruhsal bozukluklarla birlikte konu olması tesadüfi değildir çünkü sosyal destek, ruhsal ve fiziksel sağlıkla yakından ilişkilidir (Hammer, 1983; Rothon, Goodwin ve Stansfeld, 2012). Olumlu sosyal ilişkilerin eksikliği kaygı ve depresyon gibi ruhsal bozukluklara neden olabilmektedir. Bu ruhsal bozukluklar zamanla fiziksel sağlığı da etkileyerek sorunlara neden olmaktadır. Fiziksel ya da ruhsal bir hastalığın olması ise kişinin sosyal çevresiyle temasının azalmasına sebebiyet vermektedir. Sosyal çevreden gelen desteğin azalması, özellikle aile desteğinin azalması, kişiyi strese açık hale getirmektedir. Bu durum da hastalıkların artması anlamına gelmektedir. Böylelikle sosyal desteğin azalması bir döngü halini alarak hastalığın gidişatını olumsuz etkilemektedir (Hammer, 1983).

Sosyal desteğin azlığı ya da eksikliği olumsuz durumlara neden olurken varlığı da işlevsel ve verimli bir yaşama kapı açmaktadır. Kişinin sosyal olarak yeterince desteklenmesi sağlığın korunmasına ve hastalıkların önlenmesine yardımcı olmaktadır (Polat ve Kahraman, 2013). Cobb'a göre (1976) destekleyici etkileşimler insanları stresin olumsuz sonuçlarından korumaktadır. Kişinin yaşamındaki sosyal destek düzeyi psikolojik alandaki yaşam kalitesiyle de yakından ilişkilidir. Diğer taraftan sosyal desteğin artması iyilik halinin artmasını sağlamakta (Doğan, 2008) ve yaşam tatmini üzerinde de olumlu bir etki yapmaktadır (Akın, 2008). Sosyal destek alan kişilerin yaşamlarındaki sorunlarla baş ederken aktif başa çıkma yöntemlerini kullandıkları ve psikolojik dayanıklılık düzeylerinin de buna bağlı olarak arttığı bilinmektedir. Kişinin algıladığı sosyal destek zorlayıcı olaylar konusunda olumsuz durumların kontrol altına alınmasına yardımcı olmaktadır. Böylelikle kişi olumsuz yaşam olaylarıyla daha işlevsel baş edebilmektedir (Terzi, 2008). Sonuç olarak, sosyal desteğin genel olarak ruhsal sağlık üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu söylenebilmektedir (Doğan, 2008).

Sosyal destek çalışmalarına bakıldığında, sosyal desteğin birçok farklı türünün ve kaynağının olduğu görülmektedir. Sosyal destek kavramının çok boyutlu yapısını anlamak bu türleri ve sosyal destek kaynaklarını incelemekle mümkündür.

2.4.2 Sosyal Desteğin Türleri

Schaefer, Coyne ve Lazarus (1981) sosyal desteğin üç ana türü olduğunu ifade etmektedir. Bu türler duygusal destek, maddesel destek ve bilgi desteğidir. Buna göre, sosyal desteğin hem kendi başına hem de birlikte ortaya çıkardığı etkileşimle değerlendirilmesi daha yararlıdır.

a) *Duygusal destek (Emotional support)*: Bu sosyal destek türü yakınlığı, bağlanmayı ve diğerine güvenmeyi içermektedir. Kişi bir kimse tarafından sevildiğini ve önemsendiğini düşünerek grubun bir parçası olduğuna inanmaktadır.

b) *Maddesel destek (Tangible support)*: Bu sosyal destek türü kişiye doğrudan yapılan yardımları ifade etmektedir. Bu yardımlar para, mal, hediye ya da ihtiyaç durumundaki kişiye yapılan bakım ve diğer işler olabilmektedir.

c) *Bilgi desteği (Informational support)*: Bu sosyal destek türü ise problem yaşayan kişiye problemi nasıl zeceği konusunda verilen tavsiye ya da geri bildirimleri içermektedir.

2.4.3 Sosyal Desteğin Kaynakları

Sosyal destek biyopsikososyal bir varlık olan insanın güçlenmesinde, iyilik halinin sağlanması ve bu iyilik halinin devam ettirilmesinde önemli bir role sahiptir. Sosyal destek sağlayan birçok kaynak bulunmaktadır. Bu kaynaklar formal kaynaklar ve informal kaynaklar olarak ikiye ayrılmaktadır. Resmi kurum ve kuruluşlar formal sosyal destek kaynaklarıyken; kişinin yakın çevresinde bulunan aile, arkadaşlar, akraba ve romantik partner gibi kimseler ise informal destek kaynaklarıdır (zbesler, 2001). Çalışmanın kapsamı gereği, informal sosyal destek kaynaklarından aile desteği, özel bir insanın desteği ve arkadaş desteği üzerinde durulacaktır.

2.4.3.1 Aile Desteği

İnsan yavrusu dünyaya geldiğinde sosyal çevresiyle ilk ve en önemli etkileşimi ailede olmaktadır (ner ve Usluer, 1990). Gelişimin de ilk başladığı yer olan aile, birey

için iyilik halini sağlama ve yaşam boyu devam ettirme görevini üstlenmektedir (Mavili, Kesen ve Daşbaşı, 2014). Kişi için birçok işlevi yerine getiren aile kurumu bireyin kişilik kazanmasına ve yaşama hazırlanmasına da hizmet etmektedir (Ayhan, 2016).

Aile kurumunun destekleyici olması kişinin sağlıklı kararlar almasını, uyumlu davranışlarda bulunmasını ve ruhsal bozukluk görülme riskinin azalmasını sağlamaktadır. Bu nedenle aile önemli bir sosyal destek kaynağıdır (Alsubaie ve diğerleri, 2019; Doğan, 2008). Aile içinde bireyin fikirlerine saygı gösterilmesi ve bireyde oluşan aidiyet daha sağlıklı ve umut dolu insanların yetişmesinin önünü açmaktadır (Mavili, Kesen ve Daşbaşı, 2014). Aile bireylerinin dayanışmaya önem vermesi ve üyelerin güçlü bağlarının olması da sosyal destek algısını arttıran bir diğer unsurdur. Özellikle geleneksel toplumlarda aile bireyleri arasında yakınlık fazla olduğundan bu durum daha belirgin olarak görülmektedir (Köse ve Avşar, 2021).

Aileden alınan sosyal destekle ilgili çalışmalar geniş bir yaş aralığını kapsamaktadır. Aksüllü ve Doğan (2004) tarafından huzurevinde ve evde yaşayan yaşlıların karşılaştırıldığı bir çalışma, depresif belirtilerin artan sosyal destek algısıyla birlikte azaldığını ortaya koymaktadır. Bunun yanında evde yaşayan ve çocukları tarafından ziyaret edilen yaşlıların sosyal destek puanları huzurevinde yaşayan yaşlılara göre daha yüksek bulunmuştur. Diğer bir deyişle, aile bireyleri tarafından desteklenen yaşlıların depresif belirtilerinin düşük, sosyal destek algılarının yüksek olduğu görülmektedir.

Altunbaş'ın (2002) üniversite öğrencileriyle yaptığı bir çalışma, ailelerinden sosyal destek alan öğrencilerin daha yüksek sosyal becerilere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Hamdan ve Dawani (2008) yine üniversite öğrencileriyle yaptıkları çalışmada, aileden alınan sosyal destek düzeyinin algılanan stresi azalttığını belirtmektedir.

Kahrıman ve Polat (2003) ergenlerde aile ve arkadaşan alınan sosyal desteğin benlik saygısını arttırdığını ortaya koymaktadır. Buna göre, ergenlerin yeterli seviyede desteklenmesi sağlıklı bireyler olmaları noktasında önemli görünmektedir. Rothern, Goodwin ve Stansfeld (2012) tarafından yine ergen örnekleminde yapılan çalışma da aileyle zayıf ilişkilere sahip olmanın genel sağlık üzerindeki olumsuz etkilerini vurgulamaktadır.

Yıldırım (1999), ilköğretim öğrencilerinin anne ve babalarıyla deneysel bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bir grup ilköğretim öğrencisinin ebeveynlerine sosyal destek programı uygulamış, ilk ve son puanları karşılaştırmıştır. Araştırma sonunda sosyal destek programının uygulandığı ebeveyn grubunun sosyal destek düzeylerinde belirgin bir artış görülmüştür. Programı tamamlayan ebeveynlerin çocuklarına karşı daha destekleyici davrandıkları görülmüştür.

Görüldüğü üzere aile desteği çalışmaları yaşlılardan çocuklara uzanan geniş bir yaş yelpazesinde çalışılmıştır. Bu durum aile desteğinin birey için yaşamın her döneminde önemli bir unsur olduğunu düşündürmektedir.

2.4.3.2 Arkadaş Desteği

Arkadaş desteği, kişinin kendisine değer verildiğini düşünmesi, ihtiyacı olduğunda gereken yardım için ulaşabileceği kimselerin olduğunu bilmesi ve doyum sağladığı ilişkilere sahip olması şeklinde tanımlanmaktadır (Turan, 2013).

Kişinin yaşamında nitelikli arkadaşlık ilişkilerinin olması mutluluk düzeyini arttıran ve öznel zindelik için önem arz eden bir durumdur (Akın ve Akın, 2015). Arkadaş desteğinin depresyon ve anksiyete düzeyini düşürmek gibi işlevleri de bulunmaktadır (Çetinkaya ve Korkmaz, 2019). Arkadaş desteğinin artmasının benlik saygısını (Kahrman ve Polat, 2003) ve problem çözme becerisini olumlu yönde etkilediği bilinmektedir (Turan, 2013). Buna ek olarak kişinin yalnızca aldığı arkadaş desteği değil, bir arkadaş olarak sahip olduğu arkadaş kimliği de yaşam doyumuna katkıda bulunmaktadır (Siebert, Mutran ve Reitzes, 1999). Bu durum kişinin yalnızca aldığı arkadaş desteğini değil, arkadaş olarak sağladığı desteğin de önemli olduğunu belirtmektedir.

Arkadaş desteğinin sıklıkla görüldüğü bir diğer alan da iş ortamıdır. İş ortamındaki stresin azaltılmasında iş arkadaşlarından ya da yöneticilerden destek alınabilmektedir (Lindorff, 2001). Adams, King ve King'in (1996) yaptığı araştırma, kişiye sağlanan yüksek düzey duygusal ve araçsal sosyal desteğin iş yerinde daha az çatışmayla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla sosyal destek iş yerindeki çatışmaların azalmasında da etkin rol oynamaktadır.

2.4.3.3 Özel Bir İnsanın Desteği

Karpat ve Girli (2012) özel bir insanı aile ve arkadaşların dışında kalan, kişinin duygusal bağ kurduğu kişi olarak tanımlanmaktadır. Prezza ve Pacilli ise (2002) özel bir insanı partner, yakın arkadaşlar ve aile üyeleri olarak tanımlamaktadır. Thoits'e göre (2020) özel bir insan, kişiye para gibi araçsal sosyal destek sağlayan, refakat eden ya da seven ve ilgilenen bir kişi de olabilmektedir. Diğer taraftan özel gereksinimli bireyler kapsamında düşünüldüğünde Karpat ve Girli (2012) kişinin eğitimcisinin de özel bir insan kategorisinde değerlendirilebileceğini ifade etmektedir.

Özel bir insanın desteği özellikle hastalık durumlarında oldukça önemlidir. Zorlu bir hastalık tablosu ailenin, arkadaşların ve özel kişilerin desteğini daha önemli kılmaktadır. Hemodiyaliz uygulanan hastalarla yapılmış bir çalışma bu hastaların çoğunlukla özel bir insan ve aile tarafından destek gördüğünü belirtmektedir (Theodoritsi ve diğerleri, 2016). Şizofreni tanısı almış kişilerle yapılmış bir diğer çalışma ise bu kişilerin özel bir insandan aldığı sosyal desteğin önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışmaya göre, özel bir insandan alınan sosyal destek diğer kaynaklardan alınan sosyal desteğe göre daha önemli bulunmuştur (Crotty ve Kulys, 1985). Hiperemesis gravidarum tanısıyla hastanede yatan gebelerin sosyal destek ölçeğinden aldıkları puanlara bakıldığında en yüksek alt ölçek puanının özel bir insan alt ölçeği olduğu görülmektedir. Bu sonucun gebelik döneminde kadınların eşlerine ihtiyaç duyması ve eşlerini özel bir insan kategorisinde değerlendirmelerinden ileri geldiği belirtilmektedir (Özdemir ve diğerleri, 2010). Özel bir insan bakım veren kişi olabileceği gibi kişinin duygusal birliktelik sürdürdüğü partneri de olabilmektedir. Hastalık durumlarında özel bir insanın desteği kişi için daha önemli hale gelmektedir.

Literatür incelendiğinde sosyal desteğin kişi üzerindeki etkisini açıklayan temel iki sosyal destek modeli olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki tampon etki modeli, ikincisi ise temel etki modelidir.

2.4.4 Sosyal Destek Modelleri

Cohen ve Wills (1985) tarafından geçmişte yapılan birçok çalışmayı referans alarak sosyal desteği açıklamaya yönelik ortaya konulan iki model bulunmaktadır. Bu modellerden ilki, kişiler arası ilişkilerin bireyi strese dayalı patolojilerden koruduğuna inanılan tampon etki modelidir (Stress Buffering Model). Tampon etki modeli ilk olarak 1976 yılında John Cassel ve Sidney Cobb tarafından geliştirilmiştir (Cohen ve Pressman, 2004). Ancak daha sonraları bu model Cohen'in çalışmalarına sıkça konu

olmuş ve önemli bir araştırma alanı açılmasını sağlamıştır. İkinci model ise sosyal desteğin kişinin fiziksel sağlığına olan etkilerini açıklayan temel etki modelidir (Main Effect Model). Her iki model de sosyal destek ve sağlık arasındaki ilişkinin anlaşılmasına yönelik ortaya çıkmıştır (Cohen ve Wills, 1985).

2.4.4.1 Tampon Etki Modeli

Tampon etki modeli sonradan Cohen ve Wills (1985) tarafından kategorize edilen bir model olsa da ilk olarak Cassel (1976) ve Cobb (1976) tarafından iki ayrı çalışmada önerilen sosyal destek modelidir. Cohen ve Pressman (2004) bu sosyal destek modelinde, güçlü sosyal bağların kişiyi potansiyel patolojilerden ve stres verici olaylardan koruduğunu ifade etmektedir. Cassel ise (1976) sosyal çevredeki geri bildirim yokluğunun kişinin yaşadığı çevrede patoloji için risk oluşturduğunu öne sürmektedir. Cohen ve Wills (1985) tampon etki modeline kanıt oluşturan şeyin kişiler arası kaynakları saptamak için yapılan ölçümler olduğunu belirtmektedir. Bu ölçümler, kişiler arası ilişkilerin stres tepkisiyle ilişkili olduğunu ve bu ilişkilerin eksikliğinin ya da yokluğunun stresle tepkisine neden olduğunu ortaya koymaktadır. Cassel (1976) bireylerin desteklenmesinin psikolojik olarak ya da stresöre maruz kalmanın sonucu olarak koruyucu bir etki yaptığını ifade etmektedir. Bunun sebebini ise kişinin çevresindeki birincil gruplar tarafından desteklenmesi olarak açıklamaktadır. Sosyal destek, kişinin stres yaratan durum karşısında doğru değerlendirme yapabilmesini etkilemektedir. Tampon etki modeli ise kişinin stresle etkili bir biçimde başa çıkmasını sağlamaktadır.

2.4.4.2 Temel Etki Modeli

Sosyal destek kişiye olumlu deneyimler ve toplumsal bağlamda iyi bir konum sunmaktadır. Bu tür bir destek aynı zamanda iyi oluşla da ilgilidir çünkü kişinin yaşamında istikrar ve benlik saygısının var olmasını sağlamaktadır. Toplulukla ilişki kurmak kişinin olumsuz yaşam deneyimlerinden kaçınmasına da yardımcı olmaktadır. Diğer bir noktada ise sosyal destek kişinin psikolojik ve fiziksel iyi oluşuna etki etmektedir (Cohen ve Wills, 1985).

Cassel ve Tyroler (1961) kendilerinin tasarladığı bir araştırmayla sosyal çevre ve sağlık arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Bu araştırmada Kuzey Carolina'da şehirleşmeden uzak yaşayan insanların bulunduğu bölgede bir fabrika açılmıştır. Fabrika çalıştırmak üzere işçi alımı yapılır. Fabrikada çalışan bütün kişiler benzer

beslenmekte, aynı ücreti almakta ve aynı işi yapmaktadır. İşçiler çalışmak için ailelerinden ayrılmak durumunda kalırlar. Çalışma için iki gruptan veri elde edilir. İlk grup birinci kuşaktır. Bu kişiler kırsalda yaşayan çiftçilerin çocuklarıdır ve halk kültüründen sanayi kültürüne geçiş yapmış, sanayi yaşamıyla ilk kez tanışmışlardır. İkinci grup ise bu kişilerin çocukları olan ikinci kuşaktır. Bu grup sanayi kültürüyle tanışıklığı olan gruptur. Bu kişiler fabrikada çalışan işçilerin çocuklarıdır. Çalışmada bu iki grubun hastalanma oranına bakılmış, çalışmanın sonunda ilk neslin daha fazla hastalandığı bulunmuştur. İlk nesil alışık olmadığı ve tanımadığı bir ortamda çalışmaya başlamıştır ancak ikinci nesil bu sanayi ortamına aşinadır. Dolayısıyla değişen çevre şartlarına ikinci nesil daha kolay uyum sağlamıştır. İlk neslin hastalık oranının fazla olması ise değişen sosyal çevrenin kişi üzerindeki etkisidir. Bu durum da sosyal çevrenin değişmesi ve değişen sosyal çevre ve uyum yeteneğinin kişinin sağlığı üzerindeki etkisini üzerine düşündürmektedir.

Sonuç olarak temel etki modeli, stresten bağımsız olarak sosyal desteği kişinin sağlığı üzerindeki etkisiyle ilişkilendirmektedir. Diğer bir deyişle sosyal olarak desteklenen kişinin sağlığının olumlu yönde etkileneceğini ileri sürmektedir. Temel etki modeli daha çok yapısal destekle ilişkilidir. Buna göre daha geniş sosyal ağlara sahip kişilerin daha normatif davranışlara sahip olacağı düşünülmektedir (Sarı, Şanal ve Kaya, 2019).

2.4.5 Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Annelerde Sosyal Destek

Aileye yeni bir bireyin katılması ve bu bireyin sağlıklı olması sevinç kaynağıyken özel gereksinimli bir çocuğun dünyaya geleceğinin öğrenilmesi farklı duygu ve düşüncelere sebep olabilmektedir (Trachtenberg ve Rouse, 1998). Özellikle bakım yükünün büyük çoğunluğunu üstlenen anne için özel gereksinimli çocuk annenin sorumluluğunu ve ebeveynlik yükünü daha da arttıran bir durum olarak var olmaktadır (Akmeşe ve diğerleri, 2015; Gürhopur ve Dalgıç, 2017; Trachtenberg ve Rouse, 1998).

Kaner (2004) baba ile annenin yaşadığı stresi karşılaştırdığı çalışmasında annenin stresinin babanın stresine oranla daha fazla olduğunu ifade etmektedir. Aradaki stres farkının annenin aldığı sorumluluktan ileri geldiği düşünülmektedir. Bu noktada annenin stresle baş edebilmesi için aldığı sosyal destek düzeyi belirleyici olmaktadır. Yalçın (2014) aileden gelen sosyal desteğin arkadaş ve diğer önemli

kişilerden gelen sosyal desteğe göre daha etkili olduğunu belirtmektedir. Hammer ise (1983) kişinin çekirdek sosyal ağ tarafından, diğer bir deyişle aile tarafından desteklenmesinin potansiyel stres kaynaklarını baskıladığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla annenin iyi oluşu ve desteklenmesi sürecin daha iyi yönetilmesini sağlayan bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Çocuğun özel gereksinimiyle ilgili eğitimler çoğunlukla annenin katılımıyla yürüdüğünden bu eğitimlerin işlevsel olarak uygulanabilmesi için anneye sağlanacak sosyal destek de bu sürecin önemli bir parçası haline gelmektedir (Akmeşe ve diğerleri, 2015). Sosyal desteği arttırmaya yönelik müdahaleler süreç için atılacak işlevsel adımlardandır. Annelerin özel gereksinimli çocuklarıyla ilgili karşılaşacakları durumların belirsizliği ve yaşam süreçleri gibi konular kaygıyı arttıran, dolayısıyla sosyal destek algısını azaltan unsurlardır (Akmeşe ve diğerleri, 2015; Coşkun ve Akkaş, 2009). Özel gereksinim aile içi rollerin yanı sıra çevreyle olan ilişkileri de yeniden şekillendirmektedir. Özel gereksinimli çocukların annelerinin çevreyle kurduğu ilişkilerin farklılaştığı, çevreyle olan sosyal etkileşimin azaldığı, zaman zaman da sosyal ilişkilerin bozulduğu görülmektedir (Ceran, 2020; Özkubat ve diğerleri, 2014). Sağlıkla ilgili ve birçok diğer durumda kişinin çevresindeki sosyal ilişkiler kişi için stresle başa çıkmayı sağlayan ve duygusal destek ihtiyacını karşılayan bir araç olarak değerlendirilmektedir (Hammer, 1983).

Her özel gereksinimli çocuk ayrıca bir çaba gerektirse de çocuğun sahip olduğu yetersizlik düzeyi de ebeveyni belirli noktalarda etkilemektedir. Ağır düzey bir yetersizlik, çocuğun ebeveyne daha bağımlı olmasına sebep olmaktadır. Bu durum da ebeveynin çocuk üzerindeki sorumluluğunun ve sarf edeceği çabanın artması anlamına gelmektedir (Ceran, 2020). SP tanılı çocuklar ve anneleriyle yapılmış bir çalışmada, SP'nin şiddetinin artmasının annedeki depresyon düzeyini de arttırdığı bulunmuştur (Akmeşe ve diğerleri, 2015). Diğer bir çalışmada ise anne babaların karamsarlık ve stres düzeyinin çocuğun yetersizlik türüne göre değiştiği bulunmuştur. Buna göre zihinsel yetersizlik tanılı çocuğa sahip olmak, işitsel yetersizlik tanısına göre daha stres verici bulunmuştur. Zihinsel yetersizliği bulunan çocuk ebeveynleri ise işitsel yetersizliği olan çocuk ebeveynlerine göre daha karamsar bulunmuştur (Kaner, 2004).

Özel gereksinimli bireylerle yapılan araştırma bulgularının sonucu olarak, özellikle yaşam boyu devam eden özel gereksinim türleri ebeveynlerin yaşamında çeşitli sınırlılıklar ve zorlanmalar oluşturmaktadır (Kaner, 2004). Özel gereksinimli bir

çocuğun bulunduğu bir ailede, bakım sorumluluğu çoğunlukla annede olduğundan iş bölümü yapılması ve annenin üzerindeki sorumluluğun ailede bulunan diğer üyelere paylaştırılması süreç için önem arz etmektedir (Doğru ve Arslan, 2008). Yaygın gelişimsel bozukluk tanılı çocukların ebeveynleriyle yapılan bir çalışmada, ebeveynlerin en çok aileden sosyal destek aldığı görülmüştür. Bu sırayı arkadaşlardan alınan sosyal destek ve son olarak da özel bir insandan alınan sosyal destek takip etmektedir (Karpat ve Girli, 2012).

Özel gereksinimli çocuk ailelerine gerekli desteği ve eğitimi sağlayacak merkezlerin açılmasına ve var olanların yaygınlaştırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu eğitim uygulamalarına ailelerin katılımının sağlanması da önem arz etmektedir. Eğitimciler tarafından çocuklarla daha yakından ilgilenilmesi ve eğitim programı hakkında aileye bilgi verilmesi de diğer önemli noktalar. Özel gereksinimli çocuk bakımının sadece anneye yüklenmemesi, bakım sorumluluğunun babayla ve ailenin diğer üyeleriyle de paylaşılması gerektiği önemli bir gerçektir. Çocukların özel eğitim aldığı kurumların sayısı arttırılmalı, anne babaya verilen destek de benzer şekilde arttırılmalıdır (Coşkun ve Akkaş, 2009). Aynı zamanda aileye sağlanacak desteğin kurumsallaştırılmasının ve ailelerin başa çıkma becerilerinin geliştirilmesinin de ailelerin bu durumla daha işlevsel baş etmelerine imkân tanıyacağı öngörülmektedir (Özkubat ve diğerleri, 2014).

3 YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeline, örneklemine, veri toplama araçlarına, araştırma verilerinin toplanmasına ve analiz edilmesine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

3.1 Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, özel gereksinimli çocuğu olan annelerde sosyal destek algısı ve ebeveyn öz yeterliğinin, annelerin intihar olasılığını yordama gücünü saptamak amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma soruları kapsamında özel gereksinimli çocuğu olan annelerin sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği puanları bağımsız değişken, intihar olasılığı puanları ise bağımlı değişken olarak analize dahil edilmiştir.

3.2 Örneklem Grubu

Araştırmanın örneklem grubunu çoğunluğu büyükşehirde yaşayan, yaşları 21-70 arasında değişen 238 özel gereksinimli çocuk annesi oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan anneler yalnızca bir çocuğu olan ve bu çocuğu da özel gereksinimli olan annelerdir. Örneklem seçiminde uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma için oluşturulan veri toplama araçları annelere çevrimiçi kanallarla ulaştırılmıştır.

Araştırmaya katılan annelerin sosyodemografik özelliklerine ilişkin bilgiler tablo 3.1’de sunulmuştur. Katılımcıların %17.6’sının (n=42) 20-29 yaş aralığında, %57.1’inin (n=136) 30-39 yaş aralığında, %22.3’ünün (n=53) 40-49 yaş aralığında ve %2.9’unun (n=7) 50 yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların medeni durumuna bakıldığında %85.7’sinin (n=204) evli, %13.9’unun (n=33) bekar ve %0,4’ünün (n=1) bekar ancak romantik ilişkisi olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyleri incelendiğinde %12.6’sının (n=30) ilkokul/ortaokul mezunu, %18.1’inin (n=43) lise mezunu, %54.6’sının (n=130) ön lisans/lisans mezunu ve %14.7’sinin (n=35) yüksek lisans/doktora mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların %88.2’si (n=210) büyükşehirde, %11.8’i (n=28) büyükşehir dışındaki illerde yaşamaktadır. Katılımcıların %34.5’i (n=82) mesleğini ev hanımı olarak, %20.2’si (n=48) öğretmen olarak ve %45.4’ü ise (n=108) diğer meslekler olarak bildirmiştir. Katılımcıların

%86.1'i (n=205) özel gereksinimli çocuğuyla kendilerinin ilgilendiğini, %13.9'u ise (n=33) çocuğun bakımını diğer kişilerle paylaştığını bildirmiştir.

Katılımcıların çocuklarıyla ilgili sosyodemografik özellikler incelendiğinde, çocukların %67.2'sinin (n=160) cinsiyeti erkek, %32.8'inin (n=78) cinsiyeti ise kız olarak bildirilmiştir. Çocukların %35.3'ü (n=84) 0-4 yaş aralığında, %44.1'i (n=105) 5-9 yaş aralığında, %12.6'sı (n=30) 10-14 yaş aralığında ve %8'i (n=19) 15 yaş ve üzerindedir. Çocukların %68.9'u (n=164) tek yetersizlik tanısına, %31.1'i (n=74) birden fazla yetersizlik tanısına sahiptir. Çocukların tanı gruplarına bakıldığında, %14.3'ünün (n=34) zihinsel yetersizlik, %8.8'inin (n=21) bedensel yetersizlik, %17.6'sının (n=42) otizm spektrum bozukluğu, %5.5'inin (n=13) özel öğrenme güçlüğü, %6.7'sinin (n=16) dil ve konuşma güçlüğü, %5.9'unun (n=14) dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, %10.1'inin (n=24) spesifik bir yetersizlik tanısına sahip olduğu görülmektedir. Annelerin geri bildirimine göre çocukların %85.7'si (n=204) mevcut durumda özel eğitim almakta, %14.3'ü ise (n=34) özel eğitim almamaktadır. Özel eğitim alan çocukların %21.8'i (n=52) 0-1 yıl arasında, %26.9'u (n=64) 1-3 yıl arasında, %16.8'i (n=40) 3-5 yıl arasında ve %19.7'si (n=47) 5 yıl ve üzerinde özel eğitim almaktadır.

Tablo 3.1 Katılımcılara Ait Sosyodemografik Özellikler

Değişkenler	Gruplar	Ort.	n	%
Annenin Yaşı		35.36		
	20-29 yaş		42	17.6
	30-39 yaş		136	57.1
	40-49 yaş		53	22.3
	50 yaş ve üzeri		7	2.9
	Toplam		238	100
Çocuğun Cinsiyeti				
	Kız		78	32.8
	Erkek		160	67.2
	Toplam		238	100
Çocuk Bakımı				
	Anne		205	86.1
	Baba ve diğerleri		33	13.9
	Toplam		238	100
Tanı Sayısı				
	Tek		164	68.9
	Birden fazla		74	31.1
	Toplam		238	100
Özel Eğitim Alma Durumu				
	Alan		204	85.7

	Almayan	34	14.3
	Toplam	238	100
Yaşanılan Yer			
	Büyükşehir	210	88.2
	Diğer	28	11.8
	Toplam	238	100
Medeni Durum			
	Evli	204	85.7
	Bekar	33	13.9
	Bekar ve ilişkisi var	1	.4
	Toplam	238	100
Annenin Eğitim Durumu			
	İlkokul/Ortaokul	30	12.6
	Lise	43	18.1
	Ön lisans/Lisans	130	54.6
	Yüksek lisans/ Doktora	35	14.7
	Toplam	238	100
Annenin Mesleği			
	Ev Hanımı	82	34.5
	Öğretmen	48	20.2
	Diğer	108	45.4
	Toplam	238	100
Çocuğun Yaşı			
	0-4 yaş	84	35.3
	5-9 yaş	105	44.1
	10-14 yaş	30	12.6
	15 yaş ve üzeri	19	8.0
	Toplam	238	100
Çocuğun Tanısı			
	Zihinsel Yetersizlik	34	14.3
	Bedensel Yetersizlik	21	8.8
	Otizm Spektrum Bozukluğu	42	17.6
	Özel Öğrenme Güçlüğü	13	5.5
	Dil ve Konuşma Güçlüğü	16	6.7
	Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu	14	5.9
	Çoklu Yetersizlik	74	31.1
	Diğer Spesifik Tanılar	24	10.1
	Toplam	238	100
Çocuğun Özel Eğitim Aldığı Süre			
	0-1 yıl	52	21.8
	1-3 yıl	64	26.9
	3-5 yıl	40	16.8
	5 yıl ve üzeri	47	19.7
	Özel eğitim almayan	35	14.7
	Toplam	238	100

3.3 Veri Toplama Araçları

Çalışmanın bu bölümünde veri toplama amacıyla kullanılan ölçekler hakkında bilgi verilmiş, sosyodemografik bilgi formu tanıtılmıştır. Araştırmanın verileri sosyodemografik bilgi formu (EK-B), Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (EK-C), Ebeveyn Öz Yeterliği Ölçeği (EK-D) ve İntihar Olasılığı Ölçeği (EK-E) ile toplanmıştır ve bu ölçekler sırasıyla uygulanmıştır. Ölçeklere ait betimleyici özellikler tablo 3.2’de sunulmuştur.

3.3.1 Bilgilendirilmiş Onam

Çalışmaya başlamadan önce annelere çalışmanın kapsamıyla ilgili temel bilgiler çevrimiçi kanallarla yazılı olarak iletilmiştir. Çalışmaya gönüllü olarak katıldıklarına dair onay alınmıştır.

3.3.2 Sosyodemografik Bilgi Formu

Sosyodemografik bilgi formu araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Form annenin yaşı, yaşadığı il, medeni durumu, eğitim durumu, mesleği, çocuğunun yaşı ve cinsiyeti, özel gereksinim tanısı, çocuğun özel eğitim alıp almadığı, çocuğun özel eğitim aldığı süre ve çocuğun bakımıyla ağırlıklı olarak kimin ilgilendiği sorularını içermektedir. Kullanılan sosyodemografik bilgi formu 11 maddeden oluşmaktadır.

3.3.3 Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği

Araştırmada kullanılan çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği, ilk olarak Zimet ve diğerleri (1988) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin ilk versiyonu üç temel kaynaktan alınan sosyal desteği saptamak için geliştirilmiştir. ÇBASDÖ’nün dilimize kazandırılması ise Eker ve Arkar (1995) tarafından yapılmıştır. Ölçek toplam 12 maddeden oluşmaktadır. Arkadaş desteği (6, 7, 9, 12), aile desteği (3, 4, 8, 11) ve özel bir insanın desteği (1, 2, 5, 10) olmak üzere 3 alt boyutu bulunmaktadır. Maddelerin her biri 1: Kesinlikle hayır ve 7: Kesinlikle evet arasında puanlanmaktadır. Alt boyutlardan alınabilecek en düşük puan 4, alınabilecek en yüksek puan ise 28’dir. Ölçekten alınabilecek toplam puan ise 12 ile 84 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan yüksek puan yüksek sosyal destek algısına işaret etmektedir.

Ölçek güvenirliği için Cronbach’s Alpha güvenirlik analizi kullanılmıştır. Özel bir insan alt ölçeği için bu katsayı .79 ile .91 arasında, aile alt ölçeği için .82 ile .92

arasında ve arkadaş alt ölçeği için .78 ile .90 arasındadır. Ölçeğin toplam puanı için Cronbach's Alpha katsayısı .77 ile .88 arasındadır.

ÇBASDÖ'nün bu araştırmada ölçek toplam puanı için Cronbach's Alpha katsayısı .92 bulunmuştur. Cronbach's Alpha katsayısı arkadaş desteği alt boyutu için .94, aile desteği alt boyutu için .92 ve özel bir insanın desteği alt boyutu için .88 bulunmuştur.

3.3.4 Ebeveyn Öz Yeterliği Ölçeği

Ebeveyn öz yeterliği ölçeği, ilk olarak Guimond ve diğerleri (2005) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek Türkçeye ilk defa Diken (2007) tarafından, dil konuşma güçlüğü yaşayan çocuk annelerinin öz yeterlik algılarını ölçmek amacıyla uyarlanmıştır. Cavkaytar, Aksoy ve Ardıç ise (2014) aynı ölçeğin psikometrik özelliklerini değerlendirmek için yeni bir geçerlik ve güvenirlik çalışması yürütmüşlerdir. Bu çalışmanın örneklem grubunu ise zihinsel yetersizliği olan çocukların ebeveynleri oluşturmaktadır. Ölçek özel gereksinimli çocuğu olan ebeveyn örneklemiyle uyarlandığı için mevcut çalışmayla da uygunluk göstermektedir.

EÖYÖ 7'li likert tipte bir ölçektir ve toplam 17 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddeleri, 1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kısmen katılmıyorum, 4: Kararsızım, 5: Kısmen katılıyorum, 6: Katılıyorum, 7: Kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevaplanmaktadır. Ölçek tek boyutlu olup, ölçekten alınabilecek en düşük puan 17 iken, ölçekten alınabilecek en yüksek puan 119'dur. EÖYÖ'nün yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Analiz sonucunda toplam 17 madde için KMO değeri .95 bulunmuştur. Buna ek olarak, 17 maddenin Barlett testi de anlamlı bulunmuştur ($\chi^2 = 3070.93$, $df = 136$, $p < .001$). Ölçeğin güvenirliğini test etmek için Cronbach's Alpha katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin toplam puanı için Cronbach's Alpha katsayısı .95 olarak belirtilmiştir. Bu araştırma için ölçeğin Cronbach's Alpha katsayısı .91 bulunmuştur.

3.3.5 İntihar Olasılığı Ölçeği

İntihar olasılığı ölçeği Cull ve Gill (1988) tarafından ergenler ve yetişkinlerde intihar olasılığını değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye kazandırılması ise ilk kez Eskin (1993) tarafından yapılmıştır. Ölçek toplam 36 maddeden oluşmaktadır. 4'lü likert tipte olan İÖÖ, 1: Hiçbir zaman veya nadiren, 2:

Bazen, 3: Sık sık, 4: Çoğu zaman veya her zaman şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 36, ölçekten alınabilecek en yüksek puan ise 144'tür. Ölçeğin umutsuzluk (5, 12, 14, 15, 17, 19, 23, 28, 29, 31, 33, 36), intihar düşüncesi (4, 7, 20, 21, 24, 25, 30, 32), olumsuz kendilik inancı (2, 6, 10, 11, 18, 22, 26, 27, 35) ve düşmanlık (1, 3, 8, 9, 13, 16, 34) olmak üzere toplam 4 alt boyutu bulunmaktadır. Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları üniversite öğrencileri örnekleminde yapılan İÖÖ için Cronbach's Alpha katsayısı .89'dur. Test tekrar test güvenirlik katsayısı ise .95 olarak bulunmuştur.

Bu araştırmada ölçeğin toplam puanı için güvenirlik katsayısı .90 bulunmuştur. Alt ölçeklere bakıldığında Cronbach's Alpha katsayısının umutsuzluk alt boyutu için .82, intihar düşüncesi alt boyutu için .84, olumsuz kendilik inancı alt boyutu için .76 ve düşmanlık alt boyutu için .67 olduğu görülmektedir.

Tablo 3.2 Ölçeklere İlişkin Betimsel Özellikler

Ölçekler	<i>n</i>	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma	Cronbach's Alfa
Sosyal Destek Toplam	238	1.00	7.00	4.63	1.61	.922
İntihar Olasılığı Toplam	238	1.00	3.47	1.99	.44	.909
Ebeveyn Öz Yeterliği Toplam	238	2.53	7.00	6.07	.75	.916
Özel Bir İnsanın Desteği	238	1.00	7.00	4.72	1.95	.886
Aile Desteği	238	1.00	7.00	4.77	1.90	.923
Arkadaş Desteği	238	1.00	7.00	4.39	2.04	.943
Düşmanlık	238	1.00	3.57	1.58	.47	.672
Olumsuz Kendilik İnancı	238	1.00	4.00	2.29	.59	.767
İntihar Düşüncesi	238	1.00	3.50	1.35	.49	.840
Umutsuzluk	238	1.00	4.00	2.42	.59	.829

3.4 Verilerin Toplanması

Araştırma için kullanılan ve erişime açık olmayan ölçeklerin kullanım izinleri mail aracılığıyla ölçek yazarlarından alınmıştır (EK-F, EK-G). İzinlerin ardından Arel Üniversitesi Etik Kurulu'na başvurularak araştırma için kullanılacak ölçeklerin etik açıdan herhangi bir sorun teşkil etmediğine ve araştırma için kullanımının uygun olduğuna dair etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırma için kullanılan bilgilendirilmiş onam ve ölçek formları Mayıs-Ekim 2022 tarihi aralığında yalnızca bir çocuğu olan ve bu çocuğu özel gereksinimli olan annelere çevrimiçi kanallarla ulaştırılmıştır. Çalışmayla ilgili merak ettiklerini sorabilecekleri iletişim adresi annelerle paylaşılmış, çalışmanın çeşitli psikolojik değişkenleri ölçtüğü ve bu noktada literatüre sağlayacağı katkı hakkında bilgi verilmiştir. Annelerden çalışmaya gönüllü olarak katıldıklarına ve yalnızca tek çocuğu olup, bu çocuğunun özel gereksinimli olduğuna dair onay alınmıştır. Araştırmaya katılım yaklaşık 10 dakika sürmüştür.

3.5 Verilerin Analizi

Araştırma için toplanan veriler SPSS 26.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılacak analiz testleri için normallik analizi yapılmış, değerler çarpıklık ve basıklık katsayısı referans alınarak değerlendirilmiştir. George ve Mallery (2010) basıklık değerinin -2 ile +2 arasında olmasının normal dağılım için kanıt oluşturduğunu belirtmektedir. Kline'e göre (2011) çarpıklık değerinin 3'ün altında olması normal dağılım olarak kabul edilmektedir. Mevcut çalışma için çarpıklık değerleri -1.26 ile 2.09 arasındadır. Basıklık değerleri ise -1.26 ile 4.59 arasında değişmektedir. Buna göre çarpıklık değeri 2.09, basıklık değeri 4.59 olan intihar düşüncesi alt ölçeğinin normal dağılımdan saptığı ancak geri kalan bütün ölçeklerin normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Normal dağılım gösteren ölçekler için parametrik testler, normal dağılım göstermeyen intihar düşüncesi alt ölçeği için parametrik olmayan testler kullanılmıştır. Analiz kapsamında ikili karşılaştırmalar için bağımsız gruplar t testi ve Mann-Whitney U testi, üç veya daha fazla grubun olduğu karşılaştırmalar için tek yönlü varyans analizi ve Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Post Hoc testlerinin seçiminde varyansların homojenliği Levene testi ile incelenmiştir. Varyansların homojen olduğu durumlarda Scheffe testi, varyansların homojen olmadığı durumlarda Games-Howell testi kullanılmıştır.

Annelerin intihar olasılığı, sosyal destek algısı ve ebeveyn öz yeterliği puanları arasındaki ilişkinin saptanabilmesi için Spearman Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır. Sosyal destek algısı ve ebeveyn öz yeterliğinin intihar olasılığını yordama gücünü saptamak için çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır.

Demografik değişkenlerle yapılan analizlerde annenin eğitim durumu, çocuğun yaşı ve çocuğun bakımıyla kimin ilgilendiği kategorileri için kişi sayısı yetersiz olduğundan kategori birleştirmeleri yapılmıştır.

Ölçeklere ait çarpıklık ve basıklık değerleri tablo 3.3'te sunulmuştur.

Tablo 3.3 Ölçeklere Ait Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Ölçekler	<i>n</i>	Çarpıklık	Basıklık
Sosyal Destek Toplam	238	-.34	-.89
İntihar Olasılığı Toplam	238	.60	.12
Ebeveyn Öz Yeterliği Toplam	238	-1.26	2.07
Özel Bir İnsanın Desteği	238	-.47	-1.05
Aile Desteği	238	-.54	-.90
Arkadaş Desteği	238	-.26	-1.26
Düşmanlık	238	1.08	1.41
Olumsuz Kendilik İnancı	238	.09	-.31
İntihar Düşüncesi	238	2.09	4.59
Umutsuzluk	238	.35	-.41

4 BULGULAR

Bu bölümde, yapılan istatistiksel analizler sonucu ortaya çıkan araştırma bulguları yer almaktadır. Ölçek puanları arasındaki korelasyonel ilişkilere, ölçek puanlarının sosyodemografik değişkenlere göre incelendiği analiz bulgularına ve ölçek puanlarının yordama gücüne ilişkin bulgular sunulmuştur.

4.1 Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi kapsamında özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçek puanları arasındaki ilişki incelenmiş ve elde edilen bulgular tablo 4.1’de sunulmuştur.

Tablo 4.1 İntihar Olasılığı, Sosyal Destek ve Ebeveyn Öz Yeterliği Arasındaki İlişkilere Yönelik Spearman Korelasyonları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1) Sosyal Destek	1									
2) Ebeveyn Öz Yeterliği	.31**	1								
3) İntihar Olasılığı	-.59**	-.42**	1							
4) Özel Bir İnsanın Desteği	.83**	.28**	-.44**	1						
5) Aile Desteği	.80**	.25**	-.53**	.54**	1					
6) Arkadaş Desteği	.82**	.25**	-.51**	.57**	.46**	1				
7) Düşmanlık	-.33**	-.34**	.76**	-.24**	-.31**	-.26**	1			
8) Olumsuz Kendilik İnancı	-.65**	-.36**	.76**	-.47**	-.59**	-.55**	.39**	1		
9) İntihar Düşüncesi	-.37**	-.36**	.74**	-.26**	-.34**	-.33**	.59**	.43**	1	
10) Umutsuzluk	-.50**	-.32**	.91**	-.38**	-.42**	-.42**	.66**	.55**	.61**	1

**p < .01

Tablo 4.1’de araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanları arasındaki

ilişkileri saptamaya yönelik yapılan Spearman korelasyon analizi sonuçları sunulmuştur.

Sonuçlar incelendiğinde, sosyal destek ile ebeveyn öz yeterliği ölçek puanı arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r_s = .31, p < .01$).

Ebeveyn öz yeterliği ile intihar olasılığı ölçek puanları arasında negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r_s = -.42, p < .01$).

Sosyal destek ile intihar olasılığı ölçek puanları arasında negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r_s = -.59, p < .01$).

Ebeveyn öz yeterliği ile sosyal destek ölçeği alt boyutları arasındaki ilişkilere bakıldığında, ebeveyn öz yeterliği ile özel bir insanın desteği ($r_s = .28, p < .01$), aile desteği ($r_s = .25, p < .01$) ve arkadaş desteği ölçeği ($r_s = .25, p < .01$) arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir.

Ebeveyn öz yeterliği ile intihar olasılığı ölçeğinin alt boyutları arasındaki ilişkilere bakıldığında ebeveyn öz yeterliği ile düşmanlık ($r_s = -.34, p < .01$), olumsuz kendilik inancı ($r_s = -.36, p < .01$), intihar düşüncesi ($r_s = -.36, p < .01$) ve umutsuzluk ölçeği ($r_s = -.32, p < .01$) puanları arasında negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir.

Sosyal destek ile intihar olasılığı ölçeğinin alt boyutları arasındaki ilişkilere bakıldığında sosyal destek ile düşmanlık ($r_s = -.33, p < .01$), olumsuz kendilik inancı ($r_s = -.65, p < .01$), intihar düşüncesi ($r_s = -.37, p < .01$) ve umutsuzluk ölçeği ($r_s = -.50, p < .01$) puanları arasında negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir.

4.2 Sosyodemografik Özelliklere İlişkin Bulgular

4.2.1 Annenin Medeni Durumuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçek puanları annenin medeni durumuna göre incelenmiş ve bulgular tablo 4.2 ve tablo 4.3'te sunulmuştur.

Tablo 4.2 Annenin Medeni Durumuna İlişkin Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

Ölçek	Medeni Durum	<i>n</i>	<i>Ort.</i>	<i>ss</i>	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Sosyal Destek	Evli	204	4.66	1.64	.87	235	.381
	Bekar	33	4.40	1.44			
İntihar Olasılığı	Evli	204	2.01	.46	2.08	235	.038*
	Bekar	33	1.84	.34			
Ebeveyn Öz Yeterliği	Evli	204	6.04	.77	-.1.38	235	.166
	Bekar	33	6.23	.58			
Özel Bir İnsanın Desteği	Evli	204	4.88	1.90	3.25	235	.001**
	Bekar	33	3.71	1.96			
Aile Desteği	Evli	204	4.72	1.93	-.87	235	.381
	Bekar	33	5.03	1.69			
Arkadaş Desteği	Evli	204	4.39	2.07	-.15	235	.879
	Bekar	33	4.45	1.83			
Düşmanlık	Evli	204	1.61	.48	2.00	235	.047*
	Bekar	33	1.43	.39			
Olumsuz Kendilik İnancı	Evli	204	2.30	.59	.64	235	.523
	Bekar	33	2.22	.61			
Umutsuzluk	Evli	204	2.44	.60	1.76	235	.079
	Bekar	33	2.25	.45			

* $p < .05$ ** $p < .01$

Tablo 4.2’de araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarının annenin medeni durumuna göre incelenmesi amacıyla yapılan bağımsız gruplar t testi sonuçları sunulmuştur.

Bağımsız gruplar t testi sonuçları incelendiğinde, medeni duruma göre annelerin intihar olasılığı ölçeği puanlarının istatistiksel olarak farklılaştığı görülmektedir ($t_{(235)} = 2.08$, $p < .05$). Buna göre evli annelerin intihar olasılığı puanları ($Ort. = 2.01$, $SS = .46$) bekar annelere göre ($Ort. = 1.84$, $SS = .34$) daha yüksektir.

Medeni duruma göre annelerin düşmanlık alt ölçeği puanlarının istatistiksel olarak farklılaştığı görülmektedir ($t_{(235)} = 2.00, p < .05$). Buna göre evli annelerin düşmanlık ölçeği puanları ($Ort. = 1.61, SS = .48$) bekar annelere göre ($Ort. = 1.43, SS = .39$) daha yüksektir.

Medeni duruma göre özel bir insanın desteği alt ölçeğinden alınan puanların da istatistiksel olarak farklılaştığı görülmektedir ($t_{(235)} = 3.25, p < .01$). Buna göre evli annelerin özel bir insan alt ölçeği puanları ($Ort. = 4.88, SS = 1.90$) bekar annelere göre ($Ort. = 3.71, SS = 1.96$) daha yüksektir.

Medeni duruma göre annelerin sosyal destek ($t_{(235)} = .87, p > .05$), ebeveyn öz yeterliği ($t_{(235)} = -1.38, p > .05$), aile desteği ($t_{(235)} = .47, p > .05$), arkadaş desteği ($t_{(235)} = -.15, p > .05$), olumsuz kendilik inancı ($t_{(235)} = .64, p > .05$) ve umutsuzluk ($t_{(235)} = 1.76, p > .05$) ölçeği puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 4.3 Annenin Medeni Durumuna İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Ölçek	Medeni Durum	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	Z	p
İntihar Düşüncesi	Evli	204	123.96	25288.50	2353.50	-2.84	.005**
	Bekar	33	88.32	2914.50			

**p < .01

Tablo 4.3'te araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar düşüncesi ölçeği puanlarının annenin medeni durumuna göre incelenmesi amacıyla yapılan Mann-Whitney U testi sonucu sunulmuştur.

Mann-Whitney U testi sonucu incelendiğinde, medeni duruma göre annelerin intihar düşüncesi alt ölçeği puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir ($U = 2353.50, z = -2.84, p < .01$). Buna göre medeni durumu evli olan annelerin ($Ort. = 123.96$) intihar düşüncesi puanları bekar olan annelere göre ($Ort = 88.32$) anlamlı düzeyde daha yüksektir.

4.2.2 Çocuğun Bakımıyla Kimin İlgilendiğine İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi kapsamında özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçek puanları çocuğun bakımıyla kimin ilgilendiğine göre incelenmiş, bulgular tablo 4.4 ve tablo 4.5'te sunulmuştur.

Tablo 4.4 Çocuğun Bakımıyla Kimin İlgilendiğine İlişkin Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

Ölçek	Bakım Veren	n	Ort.	ss	t	sd	p
Sosyal Destek	Anne	205	4.53	1.62	-2.75	48.19	.008**
	Baba ve diğerleri	33	5.25	1.35			
İntihar Olasılığı	Anne	205	1.98	.43	-.05	38.84	.959
	Baba ve diğerleri	33	1.99	.54			
Ebeveyn Öz Yeterliği	Anne	205	6.08	.76	.81	236	.417
	Baba ve diğerleri	33	5.97	.69			
Özel Bir İnsanın Desteği	Anne	205	4.61	1.99	-2.39	50.63	.020*
	Baba ve diğerleri	33	5.34	1.55			
Aile Desteği	Anne	205	4.68	1.94	-2.25	49.83	.028*
	Baba ve diğerleri	33	5.36	1.54			
Arkadaş Desteği	Anne	205	4.29	2.06	-2.21	47.12	.032*
	Baba ve diğerleri	33	5.04	1.77			
Düşmanlık	Anne	205	1.57	.45	-1.13	38.03	.264
	Baba ve diğerleri	33	1.69	.60			
Olumsuz Kendilik İnancı	Anne	205	2.29	.58	.40	236	.690
	Baba ve diğerleri	33	2.25	.68			
Umutsuzluk	Anne	205	2.43	.58	.93	236	.350
	Baba ve diğerleri	33	2.33	.60			

*p < .05 **p < .01

Tablo 4.4'te araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarının çocuğun bakımıyla kimin ilgilendiğine göre incelenmesi amacıyla yapılan bağımsız gruplar t testi sonuçları sunulmuştur.

Bağımsız gruplar t testi sonuçları incelendiğinde, çocuğun bakımıyla kimin ilgilendiğine göre annelerin sosyal destek ölçeği puanının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($t_{(48.19)} = -2.75, p < .05$). Buna göre bakım verenin baba ve diğerleri olduğu grubun özel bir insanın desteği ölçek puanı ($Ort. = 5.25, SS = 1.35$) bakım verenin anne olduğu gruptan ($Ort. = 4.53, SS = 1.62$) daha yüksektir.

Çocuğun bakımıyla kimin ilgilendiğine göre annelerin özel bir insanın desteği ölçek puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir ($t_{(50.63)} = -2.39$, $p < .05$). Buna göre bakım verenin baba ve diğerleri olduğu grubun özel bir insanın desteği ölçek puanı ($Ort. = 5.34$, $SS = 1.55$) bakım verenin anne olduğu gruptan ($Ort. = 4.61$, $SS = 1.99$) daha yüksektir.

Çocuğun bakımıyla kimin ilgilendiğine göre annelerin aile desteği ölçeği puanında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir ($t_{(49.83)} = -2.25$, $p < .05$). Buna göre bakım verenin baba ve diğerleri olduğu grubun aile desteği ölçek puanı ($Ort. = 5.36$, $SS = 1.54$) bakım verenin anne olduğu gruptan ($Ort. = 4.68$, $SS = 1.94$) daha yüksektir.

Çocuğun bakımıyla kimin ilgilendiğine göre annelerin arkadaş desteği ölçeği puanında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir ($t_{(49.83)} = -2.21$, $p < .05$). Buna göre bakım verenin baba ve diğerleri olduğu grubun arkadaş desteği ölçek puanı ($Ort. = 5.04$, $SS = 1.77$) bakım verenin anne olduğu gruptan ($Ort. = 4.29$, $SS = 2.06$) daha yüksektir.

Çocuğun bakımıyla kimin ilgilendiğine göre annelerin intihar olasılığı ($t_{(38.84)} = -.05$, $p > .05$), ebeveyn öz yeterliği ($t_{(236)} = .81$, $p > .05$), düşmanlık ($t_{(30.03)} = -1.13$, $p > .05$), olumsuz kendilik inancı ($t_{(236)} = .40$, $p > .05$) ve umutsuzluk ($t_{(236)} = .93$, $p > .05$) ölçeği puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 4.5 Çocuğun Bakımıyla Kimin İlgilendiğine İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Ölçek	Bakım Veren	<i>n</i>	<i>Sıra Ort.</i>	<i>Sıra Top.</i>	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
İntihar Düşüncesi	Anne	205	117.59	24106.50	2991.50	-1.09	.275
	Baba ve Diğerleri	33	131.35	4334.50			

Tablo 4.5'te araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar düşüncesi ölçek puanlarının çocuğun bakımıyla kimin ilgilendiğine göre incelenmesi amacıyla yapılan Mann-Whitney U testi sonucu sunulmuştur.

Mann-Whitney U testi sonucu incelendiğinde, çocuğun bakımıyla kimin ilgilendiğine göre annelerin intihar düşüncesi puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($U = 2991.50$, $z = -1.09$, $p > .05$).

4.2.3 Yerleşim Yerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt problemi kapsamında özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçek puanları yerleşim yerine göre incelenmiş ve bulgular tablo 4.6’da sunulmuştur.

Tablo 4.6 Yerleşim Yerine İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Ölçek	Yerleşim Yeri	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	Z	p
Sosyal Destek	Büyükşehir	210	120.77	25361.00	2674.00	-.778	.437
	Diğer	28	110.00	3080.00			
İntihar Olasılığı	Büyükşehir	210	117.36	24646.00	2491.00	-1.312	.189
	Diğer	28	135.54	3795.00			
Ebeveyn Yeterliği	Öz Büyükşehir	210	122.83	25795.00	2240.00	-2.047	.041*
	Diğer	28	94.50	2646.00			
Özel Bir İnsanın Desteği	Büyükşehir	210	120.93	25396.00	2639.00	-0.884	.377
	Diğer	28	108.75	3045.00			
Aile Desteği	Büyükşehir	210	118.92	24973.50	2818.50	-0.357	.721
	Diğer	28	123.84	3467.50			
Arkadaş Desteği	Büyükşehir	210	121.92	25604.00	2431.00	-1.493	.135
	Diğer	28	101.32	2837.00			
Düşmanlık	Büyükşehir	210	117.60	24696.00	2541.00	-1.173	.241
	Diğer	28	133.75	3745.00			
Olumsuz Kendilik İnancı	Büyükşehir	210	118.35	24852.50	2697.50	-0.710	.478
	Diğer	28	128.16	3588.50			
İntihar Düşüncesi	Büyükşehir	210	118.19	24820.50	2665.50	-.822	.411
	Diğer	28	129.30	3620.50			
Umutsuzluk	Büyükşehir	210	118.00	24780.00	2625.00	-.921	.357
	Diğer	28	130.75	3661.00			

*p < .05

Tablo 4.6’da araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarının yerleşim

yerine göre incelenmesi amacıyla yapılan Mann-Whitney U testi sonuçları sunulmuştur.

Mann-Whitney U testi sonuçları incelendiğinde, yerleşim yerine göre ebeveyn öz yeterliği ölçek puanlarının istatistiksel olarak farklılaştığı görülmektedir ($U = 2240.000$, $z = -2.047$, $p < .05$). Buna göre büyükşehirde yaşayan annelerin ebeveyn öz yeterliği puanları ($Ort. = 122.83$) diğer şehirlerde yaşayan annelerden ($Ort. = 94.50$) daha yüksektir.

Yerleşim yerine göre annelerin sosyal destek ($U = 2674.000$, $z = -.778$, $p > .05$), intihar olasılığı ($U = 2491.000$, $z = -1.312$, $p > .05$), özel bir insanın desteği ($U = 2639.000$, $z = -0.884$, $p > .05$), aile desteği ($U = 2818.500$, $z = -0.357$, $p > .05$), arkadaş desteği ($U = 2431.000$, $z = -1.493$, $p > .05$), düşmanlık ($U = 2541.000$, $z = -1.173$, $p > .05$), olumsuz kendilik inancı ($U = 2697.500$, $z = -0.710$, $p > .05$), intihar düşüncesi ($U = 2665.500$, $z = -.822$, $p > .05$) ve umutsuzluk ($U = 2625.000$, $z = -.921$, $p > .05$) ölçeği puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

4.2.4 Çocuğun Cinsiyetine İlişkin Bulgular

Araştırmanın beşinci alt problemi kapsamında özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçek puanları çocuğun cinsiyetine göre incelenmiş, bulgular tablo 4.7 ve tablo 4.8’de sunulmuştur.

Tablo 4.7 Çocuğun Cinsiyetine İlişkin Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	n	Ort.	ss	t	sd	p
Sosyal Destek	Kız	78	4.71	1.61	.58	236	.559
	Erkek	160	4.58	1.61			
İntihar Olasılığı	Kız	78	1.95	.41	-.78	236	.436
	Erkek	160	2.00	.46			
Ebeveyn Öz Yeterliği	Kız	78	6.20	.64	1.94	236	.053
	Erkek	160	6.00	.80			
Özel Bir İnsanın Desteği	Kız	78	4.96	1.81	1.33	236	.184
	Erkek	160	4.60	2.01			
Aile Desteği	Kız	78	4.86	1.96	.47	236	.632
	Erkek	160	4.73	1.88			

Arkadaş Desteği	Kız	78	4.33	2.07	-.33	236	.742
	Erkek	160	4.42	2.02			
Düşmanlık	Kız	78	1.58	.49	-.19	236	.843
	Erkek	160	1.59	.47			
Olumsuz Kendilik İnancı	Kız	78	2.29	.57	.01	236	.990
	Erkek	160	2.29	.61			
Umutsuzluk	Kız	78	2.37	.53	-.76	236	.445
	Erkek	160	2.44	.61			

Tablo 4.7’de araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarının çocuğun cinsiyetine göre incelenmesi amacıyla yapılan bağımsız gruplar t testi sonuçları sunulmuştur.

Bağımsız gruplar t testi sonuçları incelendiğinde, çocuğun cinsiyetine göre annelerin sosyal destek ($t_{(236)} = -.58, p > .05$), ebeveyn öz yeterliği ($t_{(236)} = 1.94, p > .05$), özel bir insanın desteği ($t_{(236)} = 1.33, p > .05$), aile desteği ($t_{(236)} = .47, p > .05$), arkadaş desteği ($t_{(236)} = -.33, p > .05$), düşmanlık ($t_{(236)} = -.19, p > .05$), olumsuz kendilik inancı ($t_{(236)} = .01, p > .05$), intihar olasılığı ($t_{(236)} = .436, p > .05$) ve umutsuzluk ($t_{(236)} = -.76, p > .05$) ölçeği puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 4.8 Çocuğun Cinsiyetine İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	Z	p
İntihar Düşüncesi	Kız	78	108.33	.41	5368.50	-1.79	.073
	Erkek	160	124.95	.53			

Tablo 4.8’de araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar düşüncesi ölçek puanlarının çocuğun cinsiyetine göre incelenmesi amacıyla yapılan Mann-Whitney U testi sonucu sunulmuştur.

Mann-Whitney U testi sonucu incelendiğinde, çocuğun cinsiyetine göre annelerin intihar düşüncesi alt ölçeği puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($U = 5368.50, z = -1.79, p > .05$).

4.2.5 Çocuğun Yetersizlik Sayısına İlişkin Bulgular

Araştırmanın altıncı alt problemi kapsamında özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçek puanları çocuğun yetersizlik sayısına göre incelenmiş, bulgular tablo 4.9 ve tablo 4.10'da sunulmuştur.

Tablo 4.9 Çocuğun Yetersizlik Sayısına İlişkin Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

Ölçek	Tanı Sayısı	<i>n</i>	<i>Ort.</i>	<i>ss</i>	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Sosyal Destek	Tek	164	4.71	1.52	1.17	122.89	.244
	Birden fazla	74	4.43	1.78			
İntihar Olasılığı	Tek	164	1.95	.43	-1.78	236	.075
	Birden fazla	74	2.06	.46			
Ebeveyn Öz Yeterliği	Tek	164	6.05	.79	-.53	236	.593
	Birden fazla	74	6.11	.67			
Özel Bir İnsanın Desteği	Tek	164	4.78	1.93	.77	236	.438
	Birden fazla	74	4.57	1.98			
Aile Desteği	Tek	164	4.87	1.87	1.21	236	.225
	Birden fazla	74	4.55	1.96			
Arkadaş Desteği	Tek	164	4.49	2.03	1.06	236	.287
	Birden fazla	74	4.18	2.06			
Düşmanlık	Tek	164	1.55	.48	-1.45	236	.148
	Birden fazla	74	1.65	.47			
Olumsuz Kendilik İnancı	Tek	164	2.22	.59	-2.68	236	.008**
	Birden fazla	74	2.44	.57			
Umutsuzluk	Tek	164	2.40	.57	-.74	236	.455
	Birden fazla	74	2.46	.61			

**p < .01

Tablo 4.9'da araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarının çocuğun yetersizlik sayısına göre incelenmesi amacıyla yapılan bağımsız gruplar t testi sonuçları sunulmuştur.

Bağımsız gruplar t testi sonuçları incelendiğinde, çocuğun sahip olduğu yetersizlik sayısına göre annelerin olumsuz kendilik inancı alt ölçeği puanlarının istatistiksel olarak farklılaştığı görülmektedir ($t_{(236)} = -2.68, p < .01$). Buna göre birden fazla tanısı olan grubun olumsuz kendilik inancı ölçek puanı ($Ort. = 2.44$), tek tanısı olan gruptan ($Ort. = 2.22$) daha yüksektir.

Çocuğun sahip olduğu yetersizlik sayısına göre annelerin sosyal destek ($t_{(122.89)} = 1.17, p > .05$), intihar olasılığı ($t_{(236)} = -1.78, p > .05$), ebeveyn öz yeterliği ($t_{(236)} = -.53, p > .05$), özel bir insanın desteği ($t_{(236)} = .77, p > .05$), aile desteği ($t_{(236)} = 1.21, p > .05$), arkadaş desteği ($t_{(236)} = 1.06, p > .05$), düşmanlık ($t_{(236)} = -1.45, p > .05$) ve umutsuzluk ($t_{(236)} = -.748, p > .05$) ölçeği puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 4.10 Çocuğun Yetersizlik Sayısına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Ölçek	Tanı Sayısı	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	Z	p
İntihar Düşüncesi	Tek	164	114.95	18852.50	5322.50	-1.55	.120
	Birden fazla	74	129.57	9588.50			

Tablo 4.10’da araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar düşüncesi ölçek puanlarının çocuğun yetersizlik sayısına göre incelenmesi amacıyla yapılan Mann-Whitney U testi sonucu sunulmuştur.

Mann-Whitney U testi sonucu incelendiğinde, çocuğun sahip olduğu yetersizlik sayısına göre annelerin intihar düşüncesi puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($U = 5322.50, z = -1.55, p > .05$).

4.2.6 Çocuğun Özel Eğitim Alma Durumuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın yedinci alt problemi kapsamında özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçek puanları çocuğun özel eğitim alma durumuna göre incelenmiş, bulgular tablo 4.11 ve tablo 4.12’de sunulmuştur.

Tablo 4.11 Çocuğun Özel Eğitim Alma Durumuna İlişkin Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

Ölçek	Özel Eğitim Alma	n	Ort.	ss	t	sd	p
Sosyal Destek	Alan	204	4.59	1.57	-.78	236	.431

	Almayan	34	4.83	1.84			
İntihar Olasılığı	Alan	204	1.98	.43	-.54	236	.666
	Almayan	34	2.02	.50			
Ebeveyn Öz Yeterliği	Alan	204	6.08	.71	.56	236	.607
	Almayan	34	6.00	.97			
Özel Bir İnsanın Desteği	Alan	204	4.67	1.93	-.97	236	.332
	Almayan	34	5.02	2.06			
Aile Desteği	Alan	204	4.75	1.91	-.37	236	.711
	Almayan	34	4.88	1.88			
Arkadaş Desteği	Alan	204	4.36	2.03	-.59	236	.554
	Almayan	34	4.58	2.07			
Düşmanlık	Alan	204	1.57	.45	-1.36	236	.173
	Almayan	34	1.69	.60			
Olumsuz Kendilik İnancı	Alan	204	2.29	.59	.31	236	.754
	Almayan	34	2.26	.61			
Umutsuzluk	Alan	204	2.41	.57	-.11	236	.905
	Almayan	34	2.43	.67			

Tablo 4.11’de araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarının çocuğun özel eğitim alma durumuna göre incelenmesi amacıyla yapılan bağımsız gruplar t testi sonuçları sunulmuştur.

Bağımsız gruplar t testi sonuçları incelendiğinde, çocuğun özel eğitim alma durumuna göre annelerin sosyal destek ($t_{(236)} = -.78, p > .05$), intihar olasılığı ($t_{(236)} = -.54, p > .05$), ebeveyn öz yeterliği ($t_{(236)} = .56, p > .05$), özel bir insanın desteği ($t_{(236)} = -.97, p > .05$), aile desteği ($t_{(236)} = -.37, p > .05$), arkadaş desteği ($t_{(236)} = -.59, p > .05$), düşmanlık ($t_{(236)} = -1.36, p > .05$), olumsuz kendilik inancı ($t_{(236)} = .31, p > .05$) ve umutsuzluk ($t_{(236)} = -.11, p > .05$) ölçeği puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 4.12 Çocuğun Özel Eğitim Alma Durumuna İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Ölçek	Özel Eğitim Alma	<i>n</i>	<i>Sıra Ort.</i>	<i>Sıra Top.</i>	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
İntihar Düşüncesi	Alan	204	117.17	23902.50	2992.50	-1.31	.190
	Almayan	34	133.49	4538.50			

Tablo 4.12’de araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar düşüncesi ölçek puanlarının çocuğun özel eğitim alma durumuna göre incelenmesi amacıyla yapılan Mann-Whitney U testi sonucu sunulmuştur.

Mann-Whitney U testi sonucu incelendiğinde, çocuğun özel eğitim alma durumuna göre annelerin intihar düşüncesi puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($U = 2992.50$, $z = -1.31$, $p > .05$).

4.2.7 Annenin Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın sekizinci alt problemi kapsamında özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçek puanları annenin eğitim durumuna göre incelenmiş, bulgular tablo 4.13 ve tablo 4.14’te sunulmuştur.

Tablo 4.13 Annenin Eğitim Durumuna İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Ölçek	Eğitim Durumu	<i>n</i>	<i>Ort.</i>	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Sosyal Destek	İlkokul/Ortaokul	30	4.36	1.22	.61	3-234	.604
	Lise	43	4.47	1.78			
	Ön lisans/Lisans	130	4.69	1.68			
	Yüksek lisans/ Doktora	35	4.81	1.42			
İntihar Olasılığı	İlkokul/Ortaokul	30	1.94	.36	.19	3-234	.899
	Lise	43	1.96	.50			
	Ön lisans/Lisans	130	2.00	.45			
	Yüksek lisans/ Doktora	35	2.01	.43			
Ebeveyn öz yeterliği	İlkokul/Ortaokul	30	6.14	.81	.79	3-234	.496
	Lise	43	6.17	.70			
	Ön lisans/Lisans	130	6.06	.77			
	Yüksek lisans/ Doktora	35	5.92	.72			

Özel Bir İnsanın Desteği	İlkokul/Ortaokul	30	4.51	2.10	.50	3-234	.677
	Lise	43	4.72	2.00			
	Ön lisans/Lisans	130	4.67	1.98			
	Yüksek lisans/ Doktora	35	5.07	1.61			
Aile Desteği	İlkokul/Ortaokul	30	4.44	2.08	.62	3-234	.601
	Lise	43	4.59	2.21			
	Ön lisans/Lisans	130	4.88	1.82			
	Yüksek lisans/ Doktora	35	4.88	1.63			
Arkadaş Desteği	İlkokul/Ortaokul	30	4.13	2.39	.61	3-234	.609
	Lise	43	4.12	2.21			
	Ön lisans/Lisans	130	4.52	1.99			
	Yüksek lisans/ Doktora	35	4.48	1.69			
Düşmanlık	İlkokul/Ortaokul	30	1.51	.38	1.05	3-234	.371
	Lise	43	1.50	.58			
	Ön lisans/Lisans	130	1.63	.46			
	Yüksek lisans/ Doktora	35	1.57	.45			
Olumsuz Kendilik İnancı	İlkokul/Ortaokul	30	2.35	.62	.49	3-234	.687
	Lise	43	2.31	.64			
	Ön lisans/Lisans	130	2.25	.59			
	Yüksek lisans/ Doktora	35	2.36	.53			
Umutsuzluk	İlkokul/Ortaokul	30	2.39	.49	.06	3-234	.977
	Lise	43	2.39	.67			
	Ön lisans/Lisans	130	2.43	.60			
	Yüksek lisans/ Doktora	35	2.41	.52			

Tablo 4.13'te araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarının annenin eğitim durumuna göre incelenmesi amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları sunulmuştur.

Tek yönlü varyans analizi sonuçları incelendiğinde, annenin eğitim durumuna göre sosyal destek ($F_{(3, 234)} = .61, p > .05$), intihar olasılığı ($F_{(3, 234)} = .19, p > .05$), ebeveyn öz yeterliği ($F_{(3, 234)} = .79, p > .05$), özel bir insanın desteği ($F_{(3, 234)} = .50, p > .05$), aile desteği ($F_{(3, 234)} = .62, p > .05$), arkadaş desteği ($F_{(3, 234)} = .61, p > .05$), düşmanlık ($F_{(3, 234)} = 1.05, p > .05$), olumsuz kendilik inancı ($F_{(3, 234)} = .49, p > .05$) ve umutsuzluk ($F_{(3, 234)} = .06, p > .05$) ölçeği puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 4.14 Annenin Eğitim Durumuna İlişkin Kruskal-Wallis H testi Sonuçları

Ölçek	Eğitim Durumu	n	Sıra Ort.	X^2	sd	p
İntihar Düşüncesi	İlkokul/Ortaokul	30	88.65	8.19	3	.042*
	Lise	43	115.10			
	Ön lisans/Lisans	130	126.67			
	Yüksek lisans/ Doktora	35	124.70			

*p < .05

Tablo 4.14'te araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar düşüncesi ölçek puanlarının annenin eğitim durumuna göre incelenmesi amacıyla yapılan Kruskal-Wallis H testi sonucu sunulmuştur.

Kruskal-Wallis H testi sonucu incelendiğinde, annelerin eğitim durumuna göre intihar düşüncesi puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($X^2(sd= 3, n= 238) = 8.199, p < .05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını saptamak amacıyla Mann-Whitney U testi kullanılarak ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Bonferroni düzeltmesi yapılarak, anlamlılık düzeyi $p < .012$ kabul edilmiştir. Buna göre, ilkokul/ortaokul mezunu annelerle ön lisans/lisans mezunu anneler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($U = 1333.00, z = -2.76, p < .012$). Ön lisans/lisans mezunu annelerin intihar düşüncesi puanı ($Ort. = 85.25$) ilkokul/ortaokul mezunu annelerden ($Ort. = 59.93$) daha yüksektir.

4.2.8 Annenin Annenin Yaşına İlişkin Bulgular

Araştırmanın dokuzuncu alt problemi kapsamında özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçek puanları annenin yaşına göre incelenmiş, bulgular tablo 4.15 ve tablo 4.18'de sunulmuştur.

Tablo 4.15 Annenin Yaşına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Ölçek	Yaş	<i>n</i>	<i>Ort.</i>	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Sosyal Destek	20- 29 yaş	42	4.35	1.69	.70	2-228	.494
	30- 39 yaş	136	4.65	1.59			
	40- 49 yaş	53	4.71	1.61			
İntihar Olasılığı	20- 29 yaş	42	2.01	.43	3.91	2-228	.021*
	30- 39 yaş	136	2.04	.46			
	40- 49 yaş	53	1.84	.39			
Ebeveyn Öz Yeterliği	20- 29 yaş	42	6.03	.86	.60	2-228	.546
	30- 39 yaş	136	6.11	.73			
	40- 49 yaş	53	5.98	.73			
Özel Bir İnsanın Desteği	20- 29 yaş	42	4.96	1.89	.46	2-228	.630
	30- 39 yaş	136	4.65	1.98			
	40- 49 yaş	53	4.61	1.93			
Aile Desteği	20- 29 yaş	42	4.27	2.10	1.81	2-228	.166
	30- 39 yaş	136	4.82	1.85			
	40- 49 yaş	53	4.99	1.86			
Arkadaş Desteği	20- 29 yaş	42	3.80	2.21	2.02	2-228	.135
	30- 39 yaş	136	4.48	1.98			
	40- 49 yaş	53	4.53	1.96			
Düşmanlık	20- 29 yaş	42	1.62	.46	2.69	2-228	.070
	30- 39 yaş	136	1.63	.49			
	40- 49 yaş	53	1.46	.42			
Olumsuz Kendilik İnancı	20- 29 yaş	42	2.31	.62	.50	2-228	.607
	30- 39 yaş	136	2.31	.59			
	40- 49 yaş	53	2.22	.57			
Umutsuzluk	20- 29 yaş	42	2.46	.59	4.92	2-228	.008**
	30- 39 yaş	136	2.49	.58			
	40- 49 yaş	53	2.20	.54			

*p < .05 **p < .01

Tablo 4.15'te araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarının annenin yaşına göre incelenmesi amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları sunulmuştur.

Tek yönlü varyans analizi sonuçları incelendiğinde, annenin yaşına göre intihar olasılığı toplam puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($F_{(2, 228)} = 3.91, p < .05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını saptamak amacıyla yapılan Post Hoc Scheffe testi sonucunda, 30-39 yaş grubunun intihar olasılığı puan ortalamasının ($Ort. = 2.04, SS = .46$) 40-49 yaş grubundan ($Ort. = 1.84, SS = .39$) daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Annenin yaşına göre umutsuzluk alt ölçeği puanları istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F_{(2, 228)} = 4.92, p < .01$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını saptamak amacıyla yapılan Post Hoc Scheffe testi sonucunda, 30-39 yaş grubunun umutsuzluk alt ölçeği ortalamasının ($Ort. = 2.49, SS = .58$) 40-49 yaş grubundan ($Ort. = 2.20, SS = .54$) daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Annenin yaşına göre sosyal destek ($F_{(2, 228)} = 3.91, p > .05$), ebeveyn öz yeterliği ($F_{(2, 228)} = .60, p > .05$), özel bir insanın desteği ($F_{(2, 228)} = .46, p > .05$), aile desteği ($F_{(2, 228)} = 1.81, p > .05$), arkadaş desteği ($F_{(2, 228)} = 1.81, p > .05$), düşmanlık ($F_{(2, 228)} = 2.69, p > .05$) ve olumsuz kendilik inancı ($F_{(2, 228)} = .50, p > .05$) ölçeği puanlarında ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 4.16 İntihar Olasılığı Puanlarının Annenin Yaşına Göre İncelendiği Post-Hoc Sonuçları

İntihar Olasılığı	Ortalamaların Farkı	SHx (standart hata)	p
20- 29 yaş	30- 39 yaş	-.02	.943
	40- 49 yaş	.17	.173
30- 39 yaş	20- 29 yaş	.02	.943
	40- 49 yaş	.19*	.023
40- 49 yaş	20- 29 yaş	-.17	.173
	30- 39 yaş	-.19*	.023

Tablo 4.17 Umutsuzluk Alt Ölçeği Puanlarının Annenin Yaşına Göre İncelendiği Post-Hoc Sonuçları

Umutsuzluk	Ortalamaların Farkı	SHx (standart hata)	p
------------	---------------------	---------------------	---

20- 29 yaş	30- 39 yaş	-.03	.10	.949
	40- 49 yaş	.25	.11	.101
30- 39 yaş	20- 29 yaş	.03	.10	.949
	40- 49 yaş	.29*	.09	.009
40- 49 yaş	20- 29 yaş	-.25	.11	.101
	30- 39 yaş	-.29*	.09	.009

Tablo 4.18 Annenin Yaşına İlişkin Kruskal-Wallis H testi Sonuçları

Ölçek	Yaş	n	Sıra Ort.	X ²	sd	p
İntihar Düşüncesi	20- 29 yaş	42	129.31	9.50	2	.009**
	30- 39 yaş	136	121.08			
	40- 49 yaş	53	92.42			

**p < .01

Tablo 4.18’de araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar düşüncesi ölçek puanlarının annenin yaşına göre incelenmesi amacıyla yapılan Kruskal- Wallis H testi sonucu sunulmuştur.

Kruskal-Wallis H testi sonucu incelendiğinde, annenin yaşına göre intihar düşüncesi alt ölçeği puanının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($X^2(sd= 2, n= 238) = 9.50, p < .01$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını saptamak amacıyla Mann-Whitney U testi kullanılarak ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Bonferroni düzeltmesi yapılarak, anlamlılık düzeyi $p < .016$ kabul edilmiştir. Buna göre, 30-39 yaş ve 40-49 yaş aralığındaki annelerle, 20-29 yaş ve 40-49 yaş aralığındaki annelerin intihar düşüncesi puanlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir. Analiz sonucuna göre, 30-39 yaş aralığında olan annelerin intihar düşüncesi puanı ($Ort.= 101.38$) 40-49 yaş arasındaki annelere göre ($Ort.= 78.62$) daha yüksektir. 20-29 yaş aralığındaki annelerin intihar düşüncesi ölçek puanı ise ($Ort.= 57.10$) 40-49 yaş aralığında olan ($Ort.= 40.79$) annelerden daha yüksektir.

4.2.9 Annenin Mesleğine İlişkin Bulgular

Araştırmanın onuncu alt problemi kapsamında özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçek puanları annenin mesleğine göre incelenmiş, bulgular tablo 4.19 ve tablo 4.24’te sunulmuştur.

Tablo 4.19 Annenin Mesleğine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Ölçek	Meslek	n	Ort.	ss	F	sd	p
Sosyal Destek	Ev hanımı	82	4.55	1.62	5.45	2-235	.005**
	Öğretmen	48	5.29	1.36			
	Diğer	108	4.39	1.63			
İntihar Olasılığı	Ev hanımı	82	1.96	.41	2.71	2-235	.068
	Öğretmen	48	1.88	.39			
	Diğer	108	2.05	.48			
Ebeveyn Öz Yeterliği	Ev hanımı	82	6.03	.74	1.96	2-235	.142
	Öğretmen	48	6.26	.65			
	Diğer	108	6.01	.79			
Özel Bir İnsanın Desteği	Ev hanımı	82	4.79	1.95	3.00	2-235	.051
	Öğretmen	48	5.23	1.75			
	Diğer	108	4.43	1.99			
Aile Desteği ^a	Ev hanımı	82	4.62	2.15	4.96	2-139.87	.000***
	Öğretmen	48	5.53	1.27			
	Diğer	108	4.55	1.86			
Arkadaş Desteği ^a	Ev hanımı	82	4.23	2.21	3.64	2-127.73	.014*
	Öğretmen	48	5.09	1.76			
	Diğer	108	4.20	1.96			
Düşmanlık	Ev hanımı	82	1.52	.45	1.18	2-235	.307
	Öğretmen	48	1.58	.40			
	Diğer	108	1.63	.52			
Olumsuz Kendilik İnancı	Ev hanımı	82	2.34	.64	3.13	2-235	.045*
	Öğretmen	48	2.09	.53			
	Diğer	108	2.33	.57			
Umutsuzluk	Ev hanımı	82	2.39	.58	2.71	2-235	.068
	Öğretmen	48	2.27	.53			
	Diğer	108	2.50	.60			

*p < .05 **p < .01 ***p < .001

^a Varyansların homojen olmadığı durumda rapor edilen Welch Testi sonuçları.

Tablo 4.19’da araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarının annenin mesleğine göre incelenmesi amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları sunulmuştur.

Tek yönlü varyans analizi sonuçları incelendiğinde, annenin mesleğine göre sosyal destek ölçeği puanlarının anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($F_{(2, 235)} = 5.45, p < .05$). Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını saptamak amacıyla yapılan Post Hoc Scheffe sonucuna göre, öğretmen olan annelerin ($Ort. = 5.29$) sosyal destek puanları, ev hanımı olan annelere ($Ort. = 4.55$) göre daha yüksektir. Ev hanımı olan annelerin sosyal destek puanları ($Ort. = 4.55$) ise diğer meslek grubuna ($Ort. = 4.39$) göre daha yüksektir.

Annenin mesleğine göre aile desteği ölçek puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir (Welch ($2, 139.87$) = 8.35, $p < .001$). Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını saptamak amacıyla yapılan Post-Hoc Games-Howell testi sonucuna göre, öğretmen olan annelerin aile desteği puanı ($Ort. = 5.53$), ev hanımı olan annelerin aile desteği puanından ($Ort. = 4.62$) daha yüksektir. Ev hanımı olan annelerin aile desteği puanları ise ($Ort. = 4.62$) diğer meslek grubundan ($Ort. = 4.55$) daha yüksektir.

Annenin mesleğine göre arkadaş desteği ölçek puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir (Welch($2, 127.73$) = 8.35, $p < .05$). Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını saptamak amacıyla yapılan Post-Hoc Games-Howell testi sonucuna göre, öğretmen olan annelerin arkadaş desteği puanı ($Ort. = 5.09$), ev hanımı olan annelerden ($Ort. = 4.23$) ve diğer meslek grubundaki annelerden ($Ort. = 4.20$) daha yüksektir.

Annenin mesleğine göre olumsuz kendilik inancı ölçek puanları istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F_{(2, 235)} = 3.13, p < .05$) Ancak farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını saptamak amacıyla yapılan Post-Hoc Scheffe sonuçlarının anlamlı olmadığı görülmüştür.

Annenin mesleğine göre intihar olasılığı ($F_{(2, 235)} = 2.71, p > .05$), ebeveyn öz yeterliği ($F_{(2, 235)} = 1.96, p > .05$), özel bir insanın desteği ($F_{(2, 235)} = 3.00, p > .05$), düşmanlık ($F_{(2, 235)} = 1.18, p > .05$) ve umutsuzluk ($F_{(2, 235)} = 2.71, p > .05$) ölçeği puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 4.20 Sosyal Destek Ölçeği Puanlarının Annenin Mesleğine Göre İncelendiği Post-Hoc Sonuçları

Sosyal Destek		Ortalamaların Farkı	SHx (standart hata)	p
Ev Hanımı	Öğretmen	-.74*	.28	.038
	Diğer	.15	.23	.807
Öğretmen	Ev Hanımı	.74*	.28	.038
	Diğer	.89*	.27	.006
Diğer	Ev Hanımı	-.15	.23	.807
	Öğretmen	-.89*	.27	.006

Tablo 4.21 Aile Desteği Alt Ölçeği Puanlarının Annenin Mesleğine Göre İncelendiği Post-Hoc Sonuçları

Aile Desteği		Ortalamaların Farkı	SHx (standart hata)	p
Ev Hanımı	Öğretmen	-.91*	.30	.008
	Diğer	.06	.29	.975
Öğretmen	Ev Hanımı	.91*	.30	.008
	Diğer	.97*	.25	.001
Diğer	Ev Hanımı	-.06	.29	.975
	Öğretmen	-.97*	.25	.001

Tablo 4.22 Arkadaş Desteği Alt Ölçeği Puanlarının Annenin Mesleğine Göre İncelendiği Post-Hoc Sonuçları

Arkadaş Desteği		Ortalamaların Farkı	SHx (standart hata)	p
Ev Hanımı	Öğretmen	-.86*	.35	.041
	Diğer	.02	.30	.997
Öğretmen	Ev Hanımı	.86*	.35	.041
	Diğer	.89*	.31	.017
Diğer	Ev Hanımı	-.02	.30	.997
	Öğretmen	-.89*	.31	.017

Tablo 4.23 Olumsuz Kendilik İnancı Alt Ölçeği Puanlarının Annenin Mesleğine Göre İncelendiği Post-Hoc Sonuçları

Olumsuz Kendilik İnancı		Ortalamaların Farkı	SHx (standart hata)	p
Ev Hanımı	Öğretmen	.24	.10	.081
	Diğer	.00	.08	.998
Öğretmen	Ev Hanımı	-.24	.10	.081

	Diğer	-.23	.10	.072
Diğer	Ev Hanımı	-.00	.08	.998
	Öğretmen	.23	.10	.072

Tablo 4.24 Annenin Mesleğine İlişkin Kruskal-Wallis H testi Sonuçları

Ölçek	Meslek	n	Sıra Ort.	X ²	sd	p
İntihar Düşüncesi	Ev hanımı	82	112.16	1.59	2	.450
	Öğretmen	48	120.77			
	Diğer	108	124.51			

Tablo 4.24’te araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar düşüncesi ölçek puanlarının annenin mesleğine göre incelenmesi amacıyla yapılan Kruskal-Wallis H testi sonucu sunulmuştur.

Kruskal-Wallis H testi sonucu incelendiğinde, annenin mesleğine göre intihar düşüncesi puanında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($X^2(sd = 2, n = 238) = 1.59, p > .05$).

4.2.10 Çocuğun Yaşına İlişkin Bulgular

Araştırmanın on birinci alt problemi kapsamında özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçek puanları çocuğun yaşına göre incelenmiş ve bulgular tablo 4.25’te sunulmuştur.

Tablo 4.25 Çocuğun Yaşına İlişkin Kruskal-Wallis H testi Sonuçları

Ölçek	Çocuk Yaşı	n	Sıra Ort.	X ²	sd	p
Sosyal Destek	0-4 yaş	84	119.68	4.35	3	.225
	5-9 yaş	105	111.72			
	10-14 yaş	30	132.02			
	15 yaş ve üzeri	19	141.95			
İntihar Olasılığı	0-4 yaş	84	127.49	6.52	3	.089
	5-9 yaş	105	122.76			
	10-14 yaş	30	105.55			
	15 yaş ve üzeri	19	88.21			

Ebeveyn Öz Yeterliği	0-4 yaş	84	120.36	.36	3	.948
	5-9 yaş	105	119.10			
	10-14 yaş	30	114.32			
	15 yaş ve üzeri	19	126.08			
Özel Bir İnsanın Desteği	0-4 yaş	84	123.24	2.11	3	.549
	5-9 yaş	105	112.50			
	10-14 yaş	30	128.47			
	15 yaş ve üzeri	19	127.45			
Aile Desteği	0-4 yaş	84	114.32	2.68	3	.443
	5-9 yaş	105	117.13			
	10-14 yaş	30	131.87			
	15 yaş ve üzeri	19	136.00			
Arkadaş Desteği	0-4 yaş	84	117.25	7.17	3	.066
	5-9 yaş	105	111.16			
	10-14 yaş	30	135.13			
	15 yaş ve üzeri	19	150.87			
Düşmanlık	0-4 yaş	84	132.07	6.12	3	.106
	5-9 yaş	105	114.78			
	10-14 yaş	30	117.33			
	15 yaş ve üzeri	19	93.42			
Olumsuz Kendilik İnancı	0-4 yaş	84	122.42	5.38	3	.146
	5-9 yaş	105	126.26			
	10-14 yaş	30	95.92			
	15 yaş ve üzeri	19	106.47			
İntihar Düşüncesi	0-4 yaş	84	132.34	8.50	3	.037*
	5-9 yaş	105	118.57			
	10-14 yaş	30	107.40			
	15 yaş ve üzeri	19	87.00			
Umutsuzluk	0-4 yaş	84	124.69	6.51	3	.089

5-9 yaş	105	124.38	3
10-14 yaş	30	110.13	3
15 yaş ve üzeri	19	84.39	3

* $p < .05$

Tablo 4.25'te araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarının çocuğun yaşına göre incelenmesi amacıyla yapılan Kruskal-Wallis H testi sonuçları sunulmuştur.

Kruskal-Wallis H testi sonuçları incelendiğinde, çocuğun yaşına göre annelerin intihar düşüncesi puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. ($X^2(sd = 3, n = 238) = 8.50, p < .05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını saptamak amacıyla Mann-Whitney U testi kullanarak ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Bonferroni düzeltmesi yapılarak, anlamlılık düzeyi $p < .012$ kabul edilmiştir. Buna göre, çocuğu 0-4 yaş aralığında ve çocuğu 15 yaş ve üzeri olan anneler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($U = 501.50, z = -2.57, p < .012$). Çocuğu 0-4 yaş aralığında olan annelerin intihar düşüncesi puanı ($Ort. = 55.53$) çocuğu 15 yaş ve üzeri olan annelerden ($Ort. = 36.39$) daha yüksek bulunmuştur.

Çocuğun yaşına göre annelerin sosyal destek ($X^2(sd = 3, n = 238) = 4.35, p > .05$), intihar olasılığı ($X^2(sd = 3, n = 238) = 6.52, p > .05$), ebeveyn öz yeterliği ($X^2(sd = 3, n = 238) = .36, p > .05$), özel bir insanın desteği ($X^2(sd = 3, n = 238) = 2.11, p > .05$), aile desteği ($X^2(sd = 3, n = 238) = 2.68, p > .05$), arkadaş desteği ($X^2(sd = 3, n = 238) = 7.17, p > .05$), düşmanlık ($X^2(sd = 3, n = 238) = 6.12, p > .05$), olumsuz kendilik inancı ($X^2(sd = 3, n = 238) = 5.38, p > .05$) ve umutsuzluk ($X^2(sd = 3, n = 238) = 6.51, p > .05$) ölçeği puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

4.2.11 Çocuğun Özel Eğitim Aldığı Süreye İlişkin Bulgular

Araştırmanın on ikinci alt problemi kapsamında özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçek puanları çocuğun özel eğitim aldığı süreye göre incelenmiş, bulgular tablo 4.26 ve tablo 4.30'da sunulmuştur.

Tablo 4.26 Çocuğun Özel Eğitim Aldığı Süreye İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Ölçek	Süre	<i>n</i>	<i>Ort.</i>	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Sosyal Destek	0-1 yıl	52	4.34	1.56	.88	3-199	.453
	1-3 yıl	64	4.52	1.54			
	3-5 yıl	40	4.65	1.61			
	5 yıl ve üzeri	47	4.84	1.56			
İntihar Olasılığı	0-1 yıl	52	2.12	.41	3.30	3-199	.021*
	1-3 yıl	64	2.01	.43			
	3-5 yıl	40	1.87	.38			
	5 yıl ve üzeri	47	1.91	.48			
Ebeveyn Öz Yeterliği	0-1 yıl	52	6.01	.79	.86	3-199	.461
	1-3 yıl	64	5.99	.82			
	3-5 yıl	40	6.21	.60			
	5 yıl ve üzeri	47	6.11	.60			
Özel Bir İnsanın Desteği	0-1 yıl	52	4.60	1.78	.02	3-199	.994
	1-3 yıl	64	4.67	1.91			
	3-5 yıl	40	4.65	1.99			
	5 yıl ve üzeri	47	4.71	2.10			
Aile Desteği	0-1 yıl	52	4.35	1.73	1.28	3-199	.280
	1-3 yıl	64	4.70	1.84			
	3-5 yıl	40	4.95	1.97			
	5 yıl ve üzeri	47	5.04	2.08			
Arkadaş Desteği	0-1 yıl	52	4.08	1.93	1.08	3-199	.358
	1-3 yıl	64	4.20	2.07			
	3-5 yıl	40	4.37	2.03			
	5 yıl ve üzeri	47	4.77	2.11			
Düşmanlık ^a	0-1 yıl	52	1.76	.42	4.35	3-108.59	.001**
	1-3 yıl	64	1.59	.55			
	3-5 yıl	40	1.43	.35			

	5 yıl ve üzeri	47	1.50	.42			
Olumsuz Kendilik İnancı	0-1 yıl	52	2.43	.60	3.05	3-199	.030*
	1-3 yıl	64	2.38	.53			
	3-5 yıl	40	2.12	.59			
	5 yıl ve üzeri	47	2.19	.62			
Umutsuzluk	0-1 yıl	52	2.55	.51	1.17	3-199	.320
	1-3 yıl	64	2.42	.58			
	3-5 yıl	40	2.35	.52			
	5 yıl ve üzeri	47	2.36	.66			

*p < .05 **p < .01

^a Varyansların homojen olmadığı durumda rapor edilen Welch Testi sonuçları.

Tablo 4.26’da araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarının çocuğun özel eğitim aldığı süreye göre incelenmesi amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları sunulmuştur.

Tek yönlü varyans analizi sonuçları incelendiğinde, çocuğun özel eğitim aldığı süreye göre annelerin intihar olasılığı toplam puanlarının istatistiksel olarak farklılaştığı görülmektedir ($F_{(3, 199)} = 3.30, p < .05$). Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını saptamak amacıyla yapılan Post Hoc Scheffe sonucuna göre, 0-1 yıl özel eğitim alan çocukların annelerinin intihar olasılığı ölçeği puanı ($Ort. = 2.12$) 3-5 yıl özel eğitim alan çocukların annelerinden ($Ort. = 1.87$) daha yüksektir.

Çocuğun özel eğitim aldığı süreye göre annelerin düşmanlık alt ölçeği puanlarının istatistiksel olarak farklılaştığı görülmektedir (Welch ($_{(3, 108.59)} = 4.35, p < .01$)). Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını saptamak amacıyla yapılan Post Hoc Games-Howell sonucuna göre, 0-1 yıl özel eğitim alan çocukların annelerinin düşmanlık ölçeği puanı ($Ort. = 1.76$), 3-5 yıl ($Ort. = 4.37$) ve 5 yıl ve üzeri özel eğitim alan çocukların annelerinden ($Ort. = 1.50$) daha yüksektir.

Çocuğun özel eğitim aldığı süreye göre annelerin olumsuz kendilik inancı alt ölçeği puanlarının istatistiksel olarak farklılaştığı görülmektedir ($F_{(3, 199)} = 3.05, p < .05$) ancak farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını saptamak amacıyla yapılan Post-Hoc Scheffe sonuçlarının anlamlı olmadığı görülmüştür.

Çocuğun özel eğitim aldığı süreye göre annelerin sosyal destek ($F_{(3, 199)} = .88$, $p > .05$), ebeveyn öz yeterliği ($F_{(3, 199)} = .86$, $p > .05$), özel bir insanın desteği ($F_{(3, 199)} = .02$, $p > .05$), aile desteği ($F_{(3, 199)} = 1.28$, $p > .05$), arkadaş desteği ($F_{(3, 199)} = 1.08$, $p > .05$) ve umutsuzluk ($F_{(3, 199)} = 1.17$, $p > .05$) ölçeği puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 4.27 İntihar Olasılığı Ölçeği Puanlarının Çocuğun Özel Eğitim Aldığı Süreye Göre İncelendiği Post-Hoc Sonuçları

İntihar Olasılığı		Ortalamaların Farkı	SHx (standart hata)	p
0-1 yıl	1-3 yıl	.10	.08	.607
	3-5 yıl	.25*	.09	.049
	5 yıl ve üzeri	.21	.08	.123
1-3 yıl	0-1 yıl	-.10	.08	.607
	3-5 yıl	.14	.08	.413
	5 yıl ve üzeri	.10	.08	.689
3-5 yıl	0-1 yıl	-.25*	.09	.049
	1-3 yıl	-.14	.08	.413
	5 yıl ve üzeri	-.04	.09	.968
5 yıl ve üzeri	0-1 yıl	-.21	.08	.123
	1-3 yıl	-.10	.08	.689
	3-5 yıl	.04	.09	.968

Tablo 4.28 Düşmanlık Alt Ölçeği Puanlarının Çocuğun Özel Eğitim Aldığı Süreye Göre İncelendiği Post-Hoc Sonuçları

Düşmanlık		Ortalamaların Farkı	SHx (standart hata)	p
0-1 yıl	1-3 yıl	.16	.09	.247
	3-5 yıl	.32*	.08	.001
	5 yıl ve üzeri	.25*	.08	.020
1-3 yıl	0-1 yıl	-.16	.09	.247
	3-5 yıl	.15	.08	.303
	5 yıl ve üzeri	.08	.09	.804
3-5 yıl	0-1 yıl	-.32*	.08	.001
	1-3 yıl	-.15	.08	.303
	5 yıl ve üzeri	-.07	.08	.828
5 yıl ve üzeri	0-1 yıl	-.25*	.08	.020
	1-3 yıl	-.08	.09	.804
	3-5 yıl	.07	.08	.828

Tablo 4.29 Olumsuz Kendilik İnancı Alt Ölçeği Puanlarının Çocuğun Özel Eğitim Aldığı Süreye Göre İncelendiği Post-Hoc Sonuçları

Olumsuz Kendilik İnancı		Ortalamaların Farkı	SHx (standart hata)	p
0-1 yıl	1-3 yıl	.04	.10	.981
	3-5 yıl	.30	.12	.107
	5 yıl ve üzeri	.24	.11	.250
1-3 yıl	0-1 yıl	-.04	.10	.981
	3-5 yıl	.26	.11	.186
	5 yıl ve üzeri	.19	.11	.399
3-5 yıl	0-1 yıl	-.30	.12	.107
	1-3 yıl	-.26	.11	.186
	5 yıl ve üzeri	-.06	.12	.964
5 yıl ve üzeri	0-1 yıl	-.24	.11	.250
	1-3 yıl	-.19	.11	.399
	3-5 yıl	.06	.12	.964

Tablo 4.30 Çocuğun Özel Eğitim Aldığı Süreye İlişkin Kruskal-Wallis H testi Sonuçları

Ölçek	Süre	n	Sıra Ort.	X ²	sd	p
İntihar Düşüncesi	0-1 yıl	52	119.66	10.91	3	.012*
	1-3 yıl	64	106.98			
	3-5 yıl	40	89.76			
	5 yıl ve üzeri	47	86.09			

*p < .05

Tablo 4.30’da araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar düşüncesi ölçek puanlarının çocuğun özel eğitim aldığı süreye göre incelenmesi amacıyla yapılan Kruskal-Wallis H testi sonucu sunulmuştur.

Kruskal-Wallis H testi sonucuna göre, çocuğun özel eğitim aldığı süreye göre annelerin intihar düşüncesi puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($X^2(sd = 3, n = 238) = 10.91, p < .05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını saptamak amacıyla Mann-Whitney U testi kullanarak ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Bonferroni düzeltmesi yapılarak, anlamlılık düzeyi $p < .012$ kabul edilmiştir. Buna göre, çocuğu 0-1 yıl arasında özel eğitim alan annelerle çocuğu 5 yıl ve üzeri özel eğitim alan anneler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($U = 854.00, z = -2.66, p < .012$). Çocuğu 0-1 yıl arasında özel

eğitim alan annelerin intihar düşüncesi puanı (*Ort.* = 57.08), çocuğu 5 yıl ve üzeri özel eğitim alan annelerden (*Ort.* = 42.17) daha yüksektir.

4.2.12 Çocuğun Tanısına İlişkin Bulgular

Araştırmanın on üçüncü alt problemi kapsamında özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçek puanları annenin yaşına göre incelenmiş ve bulgular tablo 4.31’de sunulmuştur.

Tablo 4.31 Çocuğun Tanısına İlişkin Kruskal-Wallis H testi Sonuçları

Ölçek	Tanı Grubu	<i>n</i>	<i>Sıra Ort.</i>	<i>X</i> ²	<i>sd</i>	<i>p</i>
Sosyal Destek	Zihinsel Yetersizlik	34	93.19	5.65	6	.464
	Bedensel Yetersizlik	21	78.76			
	Otizm Spektrum Bozukluğu	42	81.82			
	Özel Öğrenme Güçlüğü	13	67.23			
	Dil ve Konuşma Güçlüğü	16	90.25			
	Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu	14	90.57			
	Diğer Spesifik Tanılar	24	70.21			
İntihar Olasılığı	Zihinsel Yetersizlik	34	80.21	4.28	6	.638
	Bedensel Yetersizlik	21	78.55			
	Otizm Spektrum Bozukluğu	42	79.12			
	Özel Öğrenme Güçlüğü	13	79.69			
	Dil ve Konuşma Güçlüğü	16	72.13			
	Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu	14	98.18			
	Diğer Spesifik Tanılar	24	94.42			
Ebeveyn Öz Yeterliği	Zihinsel Yetersizlik	34	78.47	4.81	6	.568
	Bedensel Yetersizlik	21	96.10			
	Otizm Spektrum Bozukluğu	42	80.73			
	Özel Öğrenme Güçlüğü	13	89.15			
	Dil ve Konuşma Güçlüğü	16	94.59			

Özel Bir İnsanın Desteği	Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu	14	74.86			
	Diğer Spesifik Tanılar	24	72.21			
	Zihinsel Yetersizlik	34	86.13	3.97	6	.681
	Bedensel Yetersizlik	21	90.62			
	Otizm Spektrum Bozukluğu	42	80.38			
	Özel Öğrenme Güçlüğü	13	81.73			
	Dil ve Konuşma Güçlüğü	16	87.88			
Aile Desteği	Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu	14	89.04			
	Diğer Spesifik Tanılar	24	66.98			
	Zihinsel Yetersizlik	34	97.00	9.40	6	.152
	Bedensel Yetersizlik	21	74.76			
	Otizm Spektrum Bozukluğu	42	87.57			
	Özel Öğrenme Güçlüğü	13	57.00			
	Dil ve Konuşma Güçlüğü	16	87.16			
Arkadaş Desteği	Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu	14	79.89			
	Diğer Spesifik Tanılar	24	72.08			
	Zihinsel Yetersizlik	34	93.44	3.58	6	.733
	Bedensel Yetersizlik	21	80.90			
	Otizm Spektrum Bozukluğu	42	78.29			
	Özel Öğrenme Güçlüğü	13	77.08			
	Dil ve Konuşma Güçlüğü	16	84.00			
Düşmanlık	Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu	14	89.79			
	Diğer Spesifik Tanılar	24	73.46			
	Zihinsel Yetersizlik	34	90.01	3.66	6	.721
	Bedensel Yetersizlik	21	71.98			
	Otizm Spektrum Bozukluğu	42	77.42			
	Özel Öğrenme Güçlüğü	13	77.88			

	Dil ve Konuşma Güçlüğü	16	78.84				
	Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu	14	90.93				
	Diğer Spesifik Tanılar	24	89.98				
Olumsuz Kendilik İnancı	Zihinsel Yetersizlik	34	72.96	2.87	6	.824	
	Bedensel Yetersizlik	21	84.81				
	Otizm Spektrum Bozukluğu	42	81.27				
	Özel Öğrenme Güçlüğü	13	89.19				
	Dil ve Konuşma Güçlüğü	16	79.78				
	Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu	14	94.07				
	Diğer Spesifik Tanılar	24	87.58				
İntihar Düşüncesi	Zihinsel Yetersizlik	34	89.71	10.32	6	.112	
	Bedensel Yetersizlik	21	75.83				
	Otizm Spektrum Bozukluğu	42	79.01				
	Özel Öğrenme Güçlüğü	13	65.04				
	Dil ve Konuşma Güçlüğü	16	64.41				
	Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu	14	104.93				
	Diğer Spesifik Tanılar	24	92.67				
Umutsuzluk	Zihinsel Yetersizlik	34	79.96	3.46	6	.748	
	Bedensel Yetersizlik	21	81.19				
	Otizm Spektrum Bozukluğu	42	79.83				
	Özel Öğrenme Güçlüğü	13	79.85				
	Dil ve Konuşma Güçlüğü	16	71.94				
	Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu	14	89.00				
	Diğer Spesifik Tanılar	24	96.60				

Tablo 4.31’de araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı, sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarının çocuğun sahip

olduğu yetersizlik tanısına göre incelenmesine yönelik yapılan Kruskal-Wallis H testi sonuçları sunulmuştur.

Kruskal-Wallis H testi sonuçları incelendiğinde, çocuğun sahip olduğu tanıya göre annelerin sosyal destek ($X^2(sd = 6, n = 164) = 5,65, p > .05$), intihar olasılığı ($X^2(sd = 6, n = 164) = 4.28, p > .05$), ebeveyn öz yeterliği ($X^2(sd = 6, n = 164) = 4.81, p > .05$), özel bir insanın desteği ($X^2(sd = 6, n = 164) = 3.97, p > .05$), aile desteği ($X^2(sd = 6, n = 164) = 9.40, p > .05$), arkadaş desteği ($X^2(sd = 6, n = 164) = 3.58, p > .05$), düşmanlık ($X^2(sd = 6, n = 164) = 3.66, p > .05$), olumsuz kendilik inancı ($X^2(sd = 6, n = 164) = 2.87, p > .05$), intihar düşüncesi ($X^2(sd = 6, n = 164) = 10.32, p > .05$) ve umutsuzluk ölçeği ($X^2(sd = 6, n = 164) = 3.46, p > .05$) puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

4.3 Bağımlı Değişkenin Yordanmasına İlişkin Bulgular

Araştırmanın temel problemi kapsamında özel gereksinimli çocuğu olan annelerde sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarının intihar olasılığı ölçeği puanlarını yordama gücü incelenmiş ve bulgular tablo 4.32’de sunulmuştur.

Tablo 4.32 Ebeveyn Öz Yeterliği ve Sosyal Destek Algısının İntihar Olasılığını Yordama Gücüne İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart hata	β	t	p
Sabit	3.59	.18		19.59	.000
Ebeveyn öz yeterliği	-.16	.03	-.27	-5.13	.000
Özel Bir İnsanın Desteği	-.00	.01	-.03	-.47	.633
Aile Desteği	-.06	.01	-.29	-4.80	.000
Arkadaş Desteği	-.06	.01	-.27	-4.43	.000
R = .63	R ² = .40				
F _(4, 233) = 40.01	p = .000				

Tablo 4.32’de sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanlarının intihar olasılığı ölçeği puanlarını yordama gücünü incelemeye yönelik yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları sunulmuştur.

Çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, özel gereksinimli çocuğu olan annelerin sosyal destek algısının ve ebeveyn öz yeterliğinin intihar olasılığını yordama düzeyini belirlemek amacıyla kurulan modelin istatistiksel olarak

anlamli olduğu görülmektedir ($F_{(4, 233)} = 40.01, p = .000$). Bağımsız değişkenler intihar olasılığındaki varyansın %40'ını açıklamaktadır.

Bağımsız değişkenlerin göreli önem sırasını incelemek amacıyla standartlaştırılmış regresyon katsayılarına bakıldığında, intihar olasılığını en fazla yordayan değişkenin sosyal desteğin alt boyutlarından biri olan aile desteğinin olduğu ($\beta = -.29$), bu değişkeni sırayla arkadaş desteği ($\beta = -.27$) ve ebeveyn öz yeterliğinin ($\beta = -.27$) izlediği görülmektedir. Özel bir insanın desteğinin ($\beta = -.03$) modele katkısı ise istatistiksel olarak anlamli değildir.

5 TARTIŞMA

Bu bölümde, temel araştırma problemi kapsamında özel gereksinimli çocuğu olan annelerin çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği ve ebeveyn öz yeterliği ölçeğinden aldıkları puanların, intihar olasılığı ölçeğinden aldıkları puanları yordama gücü literatür bilgisi kapsamında tartışılmıştır. Aynı zamanda ölçek puanlarının birbiriyle ilişkisi sunulmuş ve katılımcıların ölçek puanları demografik değişkenlere göre incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular mevcut referanslarla desteklenmiş, farklılık gösteren yönler hakkındaki olası nedenler ise literatür bilgisi kapsamında tartışılmıştır.

5.1 Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulguların Tartışılması

Bu bölümde intihar olasılığı ölçeği, sosyal destek ölçeği ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanları arasındaki ilişkileri açıklayan bulgular literatür kapsamında tartışılmıştır.

Araştırma bulgularına göre, özel gereksinimli çocuğu olan annelerin ebeveyn öz yeterliği ile sosyal destek ölçeğinden aldıkları puanlar arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Ek olarak, ebeveyn öz yeterliği ölçeği ile sosyal destek ölçeği alt boyutları olan aile desteği, arkadaş desteği ve özel bir insanın desteği arasında da pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Başka bir deyişle, özel gereksinimli çocuğu olan annelerde sosyal destek algısı arttıkça ebeveyn öz yeterliğinin de artması beklenmektedir. Bu sonuç literatürdeki diğer çalışmalar ile benzerlik göstermektedir (Çattık ve Aksoy, 2018; Dol ve diğerleri, 2021; Gao, Sun ve Chan, 2014; Haslam, Pakenham ve Smith, 2006; Karlıoğlu ve Sarı, 2018; Turan, 2013; Weiss, 2002).

Çalışmalar, sosyal desteğin oldukça önemli olduğunu ve öz yeterlik inancının artmasında en önemli etkenlerden biri olduğunu ifade etmektedir (Haslam, Pakenham ve Smith, 2006; Swanson ve diğerleri, 2012; Weiss, 2002). Yeni doğum yapmış annelerde ebeveyn öz yeterliği ile sosyal destek algısı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma, sosyal destek algısının ebeveyn öz yeterliğinin önemli bir yordayıcısı

olduğunu belirtmektedir. Ebeveyn öz yeterliği ve sosyal destek algısı arasındaki anlamlı ilişki, doğumdan sonraki ilk günlerde risk altında olabilecek anneleri değerlendirme açısından önemli görülmüştür (Shorey ve diğerleri, 2013). Boşanmış annelerle yapılan bir çalışmaya göre sosyal destek algısı, ebeveynlik rolüne verilen değerle ilişkili olan ebeveyn yatırımının önemli bir yordayıcısıdır (Cihan, Karagöz ve Var, 2021). Meksika’da yaşayan göçmen ailelerle yapılmış bir diğer çalışma ise sosyal destek algısının artmasının ebeveynin kendisini daha yeterli görmesiyle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Araştırmaya göre, ebeveyn öz yeterliğini arttırmak tek başına sosyal desteğin varlığıyla da mümkün olmaktadır. Dolayısıyla anne için yapılandırılmış ebeveyn öz yeterliği programları olmasa bile tek başına sosyal desteğin varlığı da ebeveyn öz yeterliğini artırmaya destek olmaktadır (Izzo ve diğerleri, 2008).

Sunulan çalışmalara bakıldığında, annelerle yapılmış araştırmaların ebeveyn öz yeterliği ve sosyal destek algısı arasındaki pozitif yönlü ilişkiyi birçok kez ortaya koyduğu görülmektedir. Mevcut çalışma bulguları da diğer çalışmalarla benzer noktalar üzerinde durmakta ve literatürdeki sonuçların özel gereksinimli çocuğu olan anneler için de geçerli olduğunu göstermektedir. Diğer annelerde olduğu gibi özel gereksinimli çocuğu olan annelerde de sosyal desteğin artması ebeveyn öz yeterliğini arttırabilmektedir. Dolayısıyla annelerin sosyal destek kanallarının güçlendirilmesi ebeveynliğe dair kendilerini daha yeterli görmelerine yardımcı olacaktır.

Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre, özel gereksinimli çocuğu olan annelerin ebeveyn öz yeterliği ile intihar olasılığı ölçeğinden aldıkları puanlar arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Ek olarak, ebeveyn öz yeterliği ölçeği ile intihar olasılığı ölçeği alt boyutu olan düşmanlık, olumsuz kendilik inancı, intihar düşüncesi ve umutsuzluk arasında da negatif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Başka bir deyişle, özel gereksinimli çocuğu olan annelerde ebeveyn öz yeterliğinin artması intihar olasılığını azaltabilmektedir. İntihar olgusu ve öz yeterlik çalışmalarına bakıldığında literatürdeki çalışma sonuçlarının mevcut bulguyu desteklediği görülmektedir (Bodnar-Deren ve diğerleri, 2016; Gratz, Spitzten ve Tull, 2020; Liu ve diğerleri, 2020; Valois, Zullig ve Hunter, 2015).

Bodnar-Deren ve diğerlerinin (2016) çalışmasına göre, annelerde öz yeterliğin artması intihar düşüncesini azaltabilmektedir. Annelik becerilerine olan inanç ve güvenin artması annelerin intiharı daha az düşünmesini sağlamaktadır. Yıldırım ve diğerlerinin (2021) üniversite öğrencileriyle yaptığı araştırmaya göre öz yeterlik

düzeyinin artması intihar olasılığının azalmasını sağlamaktadır. Valois, Zullig ve Hunter (2015) tarafından ergenlerle yapılan çalışma, neredeyse bütün intiharla ilişkili değişkenlerin duygusal öz yeterlikle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Çalışmaya göre intihar girişimi, düşük duygusal öz yeterlikle ilişkilidir. Fagbenro ve Olagundoye (2019) tarafından yine ergen örnekleminde yapılan çalışma da intihar düşüncesi ve öz yeterlik arasındaki negatif yönlü ilişkiyi vurgulamaktadır. Diğer çalışmalarla benzer olarak ergenlerde öz yeterliğin artması da daha az intihar düşüncesi anlamına gelmektedir.

Mevcut literatür çerçevesinde, intihar ve intiharla ilişkili değişkenlerin farklı örneklem gruplarında çalışıldığı görülmektedir. Farklı gruplarla çalışılmış olsa da çalışmalardaki ortak nokta, öz yeterliğin artmasının intihar olasılığını azaltabileceği sonucudur. Öz yeterlik birçok alt alanı ve türüyle intihar olgusunun yordayıcısı gibi görünmektedir. Başka bir deyişle, kişinin herhangi bir alanda kendini yeterli ve yetkin algılaması intiharla ilişkili değişkenlerin azalmasına yardımcı olmaktadır. Mevcut araştırma için de aynı sonuç geçerlidir. Birçok farklı örneklem grubuna ek olarak özel gereksinimli çocuğu olan annelerde de yüksek öz yeterlik intihar olasılığı azaltıcı bir etki yapmaktadır.

Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkinin incelenmesinden elde edilen son bulguya göre, özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı ölçeği ile sosyal destek ölçeğinden aldıkları puanlar arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Ek olarak, sosyal destek ile intihar olasılığı ölçeği alt boyutları olan düşmanlık, olumsuz kendilik inancı, intihar düşüncesi ve umutsuzluk arasında da negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Başka bir deyişle, özel gereksinimli çocuğu olan annelerin sosyal destek algısının artmasının intihar olasılığını azaltması beklenmektedir. İntihar çalışmalarına bakıldığında sosyal destek algısının sıklıkla bu çalışmalarda yer aldığı, intihar girişimi ve intihar olasılığını azaltmada önemli bir görev üstlendiği görülmektedir (Arsel ve Batıgün, 2011; Bell ve diğerleri, 2017; Clum ve Febbraro, 1994; Şireli ve diğerleri, 2015; Yang ve Clum, 1994; Weiss ve diğerleri, 2022).

Türkdoğan'ın (2019) araştırmasına göre, aile içinde daha destekleyici ilişkilere sahip olmak intihar eğilimini azaltmaya yardımcı olmaktadır. Çalışkan (2018) adölesan gebelerle yaptığı çalışmasında, intihar girişimi bulunan gebelerde sosyal destek puanlarının daha düşük olduğunu bildirmiştir. Weiss ve diğerleri ise (2022)

sosyal destek eksikliğinin intihar düşüncesiyle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Akram, Batool ve Bibi (2019) otizm tanılı çocuğu olan annelerle yaptıkları çalışmada, annelerin bakım yükünün artmasının intihar düşüncesine sebep olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada anneye sağlanacak sosyal desteğin ise intihar düşüncesini azalttığı belirtilmektedir. Arsel ve Batıgün (2011), intihar olgusunu cinsiyetle ilişkili kavramlar çerçevesinde incelemiştir. Araştırmaya göre, kadınlarda arkadaş desteğinin olmaması ve bu tabloya umutsuzluğun eklenmesi intihar olasılığını arttırabilmektedir.

Sonuç olarak, mevcut araştırmada ortaya çıkan sosyal destek algısı ile intihar olasılığı arasındaki negatif yönlü ilişki daha önce yapılan çalışmalarla oldukça benzerdir. Sosyal destek düzeyinin artması intihar olgusuyla ilişkili olan intihar düşüncesi, intihar girişimi ve intihar olasılığını azalatabilmektedir. Mevcut araştırmanın önceki çalışmalardan farkı, iki değişken arasındaki bu ilişkinin özel gereksinimli çocuğu olan anneler için de geçerli olduğunu ortaya koymaktır.

5.2 Sosyodemografik Özelliklere İlişkin Bulguların Tartışılması

Bu bölümde intihar olasılığı ölçeği, sosyal destek ölçeği ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği ile kategorik değişkenler (annenin medeni durumu, yaşı, eğitim düzeyi, mesleği, yerleşim yeri, çocuğun yaşı, cinsiyeti, özel eğitim alıp almadığı, tanısı, tanı sayısı, özel eğitim aldığı süre, bakımıyla kimin ilgilendiği) arasındaki ilişkiler ilgili literatür kapsamında tartışılarak sunulmuştur.

5.2.1 Annenin Medeni Durumuna İlişkin Bulguların Tartışılması

Araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı ölçeği, sosyal destek ölçeği ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanları annelerin medeni durumuna göre incelendiğinde, sosyal destek ölçeği alt boyutu olan özel bir insanın desteği, intihar olasılığı ölçeği toplam puanı ve intihar olasılığı ölçeği alt boyutu olan intihar düşüncesi ve düşmanlık puanının istatistiksel olarak farklılaştığı görülmektedir.

Araştırma bulgularına göre, evli annelerin özel bir insanın desteği alt ölçek puanı bekar annelere göre daha yüksek bulunmuştur. Diğer bir deyişle, evli anneler bekar annelere göre daha fazla özel bir insan desteği aldıklarını bildirmişlerdir. Annelerle yapılan sosyal destek çalışmalarına bakıldığında mevcut bulgunun diğer çalışmalarca da desteklendiği görülmektedir. Genel olarak evli olan bireyler, bekar bireylere göre daha fazla sosyal destek algıladıklarını bildirmektedir (Aras ve Tel,

2008; Bromley ve diğerkleri, 2004; Cairney ve diğerkleri, 2003; Eker ve Arkar, 1995; McAuliffe ve diğerkleri, 2020).

Bekar annelerin aileyle etkileşiminin az olması nedeniyle daha çok arkadaş desteğı aldıklarını (Cairney ve diğerkleri, 2003), evli annelerin ise daha çok aile desteğı (Aras ve Tel, 2008) ve özel bir insanın desteğini aldıklarını (Prezza ve Pacilli, 2002) bildirmeleri her iki grubun farklı sosyal destek kaynaklarından yararlandıklarını göstermektedir. Deveci ve Ahmetoğlu (2018) zihinsel yetersizliğı olan çocukların ebeveynleriyle yaptıkları ve sosyal destek düzeyinin saptanmasını amaçlayan çalışmada, evli bireylerin bekar bireylere göre daha yüksek sosyal destek algısına sahip olduklarını belirtmektedir. Dyson (1997), zihinsel yetersizliğı olan çocuğa sahip anne-babalarla yaptığı çalışmasında, bu ebeveynlerin stresi algılamalarının aile işleyişiyle ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Marcenko ve Meyers (1991) ise, özel gereksinimli çocuğı olan evli annelerin daha çok eş ve eşin ailesi tarafından desteklendiğini ifade etmektedir. Buna göre bekar anneler evli anneler kadar bakım desteğı alamamaktadır.

Araştırmanın diğerk bulgusuna göre, evli annelerin intihar olasılığı toplam puanı, düşmanlık ve intihar düşüncesi alt boyutu puanı bekar annelere göre daha yüksek bulunmuştur. Diğerk bir deyişle, evli anneler bekar annelere göre daha fazla intihar olasılığı, düşmanlık ve intihar düşüncesi puanına sahiptir. İntihar olgusuyla çalışan ve çalışırken aile içi dinamikleri de göz önünde bulunduran çalışmalara bakıldığında, bu çalışmaların önemli bir noktanın altını çizdiği görölmektedir. Bu önemli nokta, intihar girişiminde bulunan kişilerin içten ve samimi aile ilişkilerine sahip olmamasıdır. Bu nedenle kişinin sağlıklı olmayan ve destek sunmayan bir aileye ya da sosyal çevreye sahip olması intiharla yakından ilişkilidir (Kösesoy ve Şahin, 2022; Palabıyıkoglu ve diğerkleri, 1993; Şimşek ve Karataş, 2011; Veiel ve diğerkleri, 1988). Güler ve Altın (2013) yayımlanan intihar girişimlerini incelemiş ve intihar eden bireylerin büyük çoğunluğunun evli olduğunu ortaya koymuştur. Özcan ve diğerkleri de (2018) benzer şekilde intihar vakalarının %52'sinin evli bireylerden oluştuğunu bildirmektedir. Öncü ve diğerkleri de (2021) intihar girişimiyle acil servise başvuran kadınların %44,4'ünün evli olduğunu bildirmiştir. Dolayısıyla, evli annelerin bekar annelere göre daha fazla özel bir insanın desteğini aldıklarını bildirmeleri ancak aynı zamanda intihar olasılığı toplam puanı ve intihar düşüncesi alt boyutu puanlarının da daha yüksek olması çevrelerinde bulunan destek sunmayan sosyal ilişkilerin varlığından kaynaklanıyor olabilir. Buna ek olarak evli ve bekar anne grupları

arasındaki fark hesaba katıldığında, benzer örneklem büyüklüğüne sahip gruplarla yapılan analizlerin varlığına da ihtiyaç duyulmaktadır. İleri çalışmalarda benzer büyüklüğe sahip gruplar arasındaki farklılaşmalar daha net ortaya koyulabilecektir.

5.2.2 Çocuğun Bakımıyla Kimin İlgilendiğine İlişkin Bulguların Tartışılması

Araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı ölçeği, sosyal destek ölçeği ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanları çocuğun bakımıyla ağırlıklı olarak kimin ilgilendiğine göre incelendiğinde, annelerin sosyal destek ölçeği toplam puanı ve alt boyutları olan özel bir insanın desteği, aile desteği ve arkadaş desteği puanlarının istatistiksel olarak farklılaştığı görülmektedir.

Araştırma bulgularına göre, özel gereksinimli çocukla ilgilenen baba ve diğerleri grubunun sosyal destek toplam puanı ve alt boyutları olan özel bir insanın desteği, aile desteği ve arkadaş desteği puanı çocukla ilgilenen anne grubuna göre daha yüksek bulunmuştur. Diğer bir deyişle, özel gereksinimli çocuğuyla yalnızca kendi ilgilenen annelerin sosyal destek algısı, çocuğun bakımı konusunda yardım alan diğer annelere göre daha düşük bulunmuştur.

Ülkemizde çocuğun bakımıyla çoğunlukla anneler ilgilenmektedir (Doğru ve Arslan, 2008; Gürhopur ve Dalgıç, 2017). Özellikle ağır yetersizlik tablolarında bakım yükünü tek başına üstlenmek anne için oldukça zorlayıcı olabilmektedir (Ceran, 2020). Sharabi ve Marom-Golan (2018) otizm tanılı çocuğu olan ebeveynlerle yaptıkları çalışmada annelerin çocuklarının eğitimiyle ilgilenirken daha fazla sosyal etkileşimde bulunduklarını, çocukla ilgilenen diğer kimselerle temas sürdürme konusunda babalara oranla daha fazla katılım gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Bu durum, annelerin çocuk bakımına babalardan daha fazla emek verdiklerine de işaret etmektedir. McLinden (1990) ebeveynler üzerinde özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmanın etkilerini araştırmış ve annelerin ailenin diğer üyelerine oranla daha olumsuz etkilendiğini bildirmiştir. Demir, Özcan ve Kızılırmak da (2010) özel gereksinimli çocuğun olduğu ailelerde annenin babaya oranla daha fazla etkilendiğini ifade etmektedir. Çalışmaların ortak noktası özel gereksinimli bir çocuk söz konusu olduğunda annenin diğer aile üyelerine oranla daha fazla etkilenmesi ve emek vermesidir. Diğer taraftan, çevreden sağlanan destek ise annenin psikolojik durumuna olumlu etki etmektedir.

Ersoy ve Çürük'ün (2020) çalışmasına göre, annenin özel gereksinim hakkında bilgi ve destek alması kendisini yalnız hissetmesini önlemektedir. Yalnızlık ve çaresizliğin azalması da annenin diğer aile üyeleriyle daha sağlıklı ilişkiler kurmasına olanak sağlamaktadır. Oh ve Lee (2009) tarafından yapılan araştırma bulguları çocuğun bakım yükünü üstlenen ve özel gereksinimli çocuğu olan annelere sosyal destek sağlanmasının bu yükü azaltacağını ortaya koymaktadır. Görgü de (2005) benzer olarak otizm tanılı çocuğu olan annelerle yaptığı araştırmasında çocuk bakımını yalnız üstlenen annelerin aile desteği alt ölçeğinden çocuğun bakımı konusunda yardım alan annelere göre daha düşük puan aldıklarını ifade etmektedir. Uludağ, Tüfekçi ve Ceviz (2020) sosyal destek düzeyi arttıkça yaşam doyumunun da artacağını ifade etmektedir. Demir, Özcan ve Kızılırmak (2010) çocuğun bakımı için yardım almayan annelerin, alan annelere göre depresyon oranının daha yüksek olduğunu ifade etmektedir. Quadır ve Temiz (2018) özel gereksinimli çocuğu olan annelerde aile gereksinimlerini araştırmıştır. Özellikle bilgi gereksinimi annelerin dinlenerek kendilerine zaman ayırmalarını ve bu sayede anne üzerindeki gerilimin azalmasını sağlamaktadır. Ancak görülmektedir ki, bakım desteği almayan özel gereksinimli çocuk annelerinin bilgi gereksinimi ve maddi gereksinimi daha fazladır. Dolayısıyla annenin bakım yükünü azaltacak gereksinimlerinin karşılanması ve anneye sağlanan sosyal destek, bakım yükünü azaltarak annenin yaşam doyumuna da katkı sağlamaktadır.

Araştırmaya katılan annelerin çok büyük çoğunluğu çocuğun bakımıyla ilgilenen kişinin kendisi olduğunu bildirmiştir. Annelerin küçük bir kısmı ise (baba ve diğerleri) çocuğa anne-babanın ortak çabasıyla, anneanne ve babaanne desteğiyle ya da bakıcı desteğiyle bakım verdiklerini belirtmiştir. Baba ve diğerleri grubunun sosyal destek ölçeği ve alt boyutlarından diğer gruba göre daha yüksek puan almasının sebebi annelerin bakım yükünü tek başına üstlenmemeleri ve yakın çevre tarafından desteklenmeleri olabilir.

5.2.3 Yerleşim Yerine İlişkin Bulguların Tartışılması

Araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı ölçeği, sosyal destek ölçeği ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanları yerleşim yerine göre incelendiğinde, annelerin ebeveyn öz yeterliği ölçeğinden aldıkları puanların istatistiksel olarak farklılaştığı görülmektedir.

Araştırma bulgularına göre, büyükşehirde yaşayan annelerin ebeveyn öz yeterliği puanı diğer şehirlerde yaşayan annelere göre daha yüksektir. Büyükşehirde yaşamak, özel gereksinimli bireylerin ve ailelerinin sağlık ve eğitim hizmetlerine daha kolay ulaşması (Pennington, Horn ve Berrong, 2009; Su ve Sağlam, 2020), annenin çocuğun yetersizliğine ilişkin sosyal hizmetlere erişebilmesi (Khanlou ve diğerleri, 2015) ve özel eğitim personeline kolayca ulaşarak uzman istihdamı konusunda sorun yaşamaması anlamına gelmektedir (Pennington, Horn ve Berrong, 2009).

Ebeveyn öz yeterliği, annenin yetkinliği ve olumlu ebeveynlik inancıyla ilişkilidir (Kuhn ve Carter, 2006) ve özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynler için zorluklarla baş etmede bilişsel bir kaynaktır (Benzies, Trute ve Worthington, 2014). Bunun yanında annenin ebeveynlik konusunda yetkin olabilmesi annenin kendini yetkin kılacak kaynaklara ulaşmasıyla da ilişkilidir. McAuliffe ve diğerlerinin (2020) araştırmasına göre, otizm tanılı çocuğu olan ve büyükşehirde yaşayan anneler verimli ve yaratıcı olmak konusunda küçük şehirlerde yaşayan annelere göre daha fazla destek aldıklarını bildirmiştir. Swanson ve diğerleri (2012) erken doğum yapan annelerde ebeveyn öz yeterliği geliştirmek üzerine bir çalışma yapmıştır. Çalışmaya göre, annelerin bebekten ayrılma korkusu, katı hastane kuralları ve eve geçişle ilgili kaygılar nedeniyle anneler ebeveyn öz yeterliği geliştirememektedir. Diğer taraftan, sağlık profesyonellerinin olumlu geri bildirimi ve desteği annenin ebeveyn öz yeterliği geliştirmesinde etkili olmaktadır. Ebeveyn öz yeterliği sosyal destekle de ilişkili olduğundan, büyükşehirde yaşayan ve desteklenen annelerin çocuklarına olan tutumları da bu durumdan etkilenmektedir.

Eker ve Türk (2021), büyükşehirde yaşayan annelerin çocuğuna karşı daha az koruyucu davrandığı ifade etmektedir. Avşaroğlu ve Çavdar (2018), özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin sürekli kaygı puanlarını büyükşehirde ve kırsalda yaşamaya göre karşılaştırmış ve büyükşehirde yaşayan ebeveynlerin sürekli kaygı puanlarını kırsalda yaşayan ebeveynlere göre daha düşük bulmuştur. Bu durum şehir merkezinde yaşayan ebeveynlerin bilgiye ve çocuğun eğitimiyle ilgili kuruluşlara erişiminin daha kolay olmasıyla açıklanmaktadır. Nacak ve diğerleri (2011) metropolde ve Anadolu'da yaşayan annelerin ebeveynliğe dair biliş ve davranışlarını araştırmış, metropolde yaşayan annelerin çocuklarından daha az itaat beklediklerini ve çocuklarını daha az cezalandırdıklarını ortaya koymuştur. Ertürk de (2018) yaşamının büyük bir kısmını büyükşehirde geçiren annelerin sosyal beceri ölçeğinden daha

yüksek puan aldıklarını ifade etmektedir. Araştırma sonuçlarından anlaşılabacağı üzere, büyükşehirde yaşayan annelerin diğer yerleşim yerinde yaşayan annelere göre çocuk bakımı ve ebeveynlik tutumu farklılık göstermektedir.

Literatür kapsamındaki çalışma bulguları incelendiğinde, annelerin ebeveyn öz yeterliğinin çevresel destek ve diğer destek kaynaklarına ulaşmakla ilişkili olduğu söylenebilir. Mevcut araştırmada büyükşehirde yaşayan annelerin diğer şehirlerde yaşayan annelere göre birçok hizmete daha kolay ulaşabildikleri için kendilerini ebeveynlik konusunda geliştirme fırsatına sahip oldukları düşünülmektedir. Böylelikle ebeveyn öz yeterliği konusunda daha yüksek puanlar almış olabilirler.

5.2.4 Çocuğun Cinsiyetine İlişkin Bulguların Tartışılması

Araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı ölçeği, sosyal destek ölçeği ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanları çocuğun cinsiyetine göre incelendiğinde, annelerin aldığı puanların istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir.

Literatüre bakıldığında, mevcut araştırmayla ortak bulguları paylaşan çalışmalar olduğu görülmektedir. Topaloğlu (2013) anne-babanın ebeveyn öz yeterliğinin çocuğun cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığını belirtmektedir. Kılıç ve diğerlerinin (2022) yaptığı araştırma da işitsel yetersizliği olan çocukların ebeveynlerinde, ebeveyn öz yeterliği puanlarının cinsiyet bakımından anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır. Ünlüer (2009) 2-6 yaş otizm tanımlı çocuğu olan annelerde sosyal destek puanının çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmadığını bildirmektedir. Çattık ve Aksoy da (2018) özel gereksinimli çocuk ebeveynleriyle yaptığı çalışmada sosyal destek puanlarının çocuğun cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığını belirtmektedir. Özkubat ve Elibol (2018), çocuğu okul öncesi dönemde olan annelerle yapılan çalışmada ebeveyn öz yeterliğini farklı değişkenlerle ele almış ve çocuğun cinsiyetine göre annelerin ebeveyn öz yeterlik düzeylerinde bir farklılık bulunmadığını ortaya koymuştur.

Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin sosyal destek ölçeği puanlarının çocuğun cinsiyetine göre farklılık gösterdiğini ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır. Karaman ve Efiltili (2021) özel gereksinimli kız çocuğu olan ebeveynlerin özel gereksinimli erkek çocuğu olan ebeveynlere göre bakım desteği ve bilgi desteği puanlarının daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Kaner ise (2003)

benzer biçimde ebeveynlerin algıladıkları sosyal destek türünün, çocuğun cinsiyetine ve yaşına göre farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. Araştırmaya göre erkek çocuğa sahip ebeveynlerde, algılanan bilgi ve bakım desteği çocuğun yaşının artmasıyla birlikte azalma göstermektedir. Spitze ve Logan (1990) çocuğun cinsiyetine göre ebeveynlerin sosyal destek düzeylerini incelemiş ve sosyal destek düzeyinin çocuk cinsiyetinden ziyade evdeki çocuk sayısı ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Görgü'ye göre (2005) otizm tanılı erkek çocuğu olan annelerin aile desteği, arkadaş desteği ve özel bir insan alt ölçeği puanları otizm tanılı kız çocuğu olan annelere göre daha yüksektir. Maniadaki ve diğerleri (2005) tarafından DEHB tanılı çocuklarla yapılan çalışma da annelerin ebeveyn öz yeterliğinin çocuğun cinsiyetine göre farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Çalışmaya göre, anneler DEHB olan erkek çocuğuyla ilgilenirken kendilerini daha az etkili algılamaktadır.

Çalışmalar ışığında, özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerde ölçülen niteliklerin kimi çalışmalarda çocuğun cinsiyetine göre farklılaştığı kimi çalışmalarda ise farklılaşmadığı görülmektedir. Buna ek olarak, çocuğun cinsiyetine ilişkin bulgular değerlendirilirken çocuğa ve ebeveyne ilişkin birçok faktör de ebeveynin sosyal destek algısı, ebeveyn öz yeterliği ve intihar olasılığı düzeyini etkilemektedir. Literatürdeki farklılıkların nedeninin anne ve çocukla ilişkili diğer değişkenlerin varlığı ya da yokluğu olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla, mevcut çalışmanın çocuğun cinsiyetine ilişkin bulguları literatürdeki çalışmaların bir kısmıyla benzerlik gösterirken bir kısmıyla da bu yönden ayrışmaktadır.

5.2.5 Çocuğun Yetersizlik Sayısına İlişkin Bulguların Tartışılması

Araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı ölçeği, sosyal destek ölçeği ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanları çocuğun yetersizlik sayısına göre incelendiğinde, annelerin intihar olasılığı ölçeği alt boyutu olan olumsuz kendilik inancı ölçeğinden aldıkları puanların istatistiksel olarak farklılaştığı görülmektedir.

Araştırma bulgusuna göre, birden fazla tanısı olan çocukların annelerinin olumsuz kendilik inancı puanı, tek tanılı çocuğu olan annelere göre daha yüksektir. Çocuğu çoklu yetersizliğe sahip olan annelerle yapılmış çalışmalara bakıldığında bu annelerin umutsuzluğa kapıldığı, çevresinden destek alamadığı, çocuğun bakımı ve uygun eğitimi almak konusunda zorluk yaşadığı görülmektedir (Çetin ve Sönmez,

2018; Dantas ve diğerkleri, 2019; Kizir ve Tekinarslan, 2018; Yazıcı ve Akçin, 2014; Yıldırım ve Akçamete, 2014; Wilder ve Granlund, 2003).

Ebeveynliğe ilişkin değerkleri sosyokültürel yapılardan bağımsız düşünmek zor görünmektedir. Toplumsal yapı yetersizlik durumunu ve özel gereksinimli olmayı çoğunlukla etiketlediğinden ve dışladığından bu durum ebeveynde kendisine yönelik olumsuz duygu ve düşüncelere yol açmaktadır (Dantas ve diğerkleri, 2019). Olumsuz duygu ve düşüncelerin önüne geçmek de anneye sağlanacak güçlendirici uygulamalarla mümkündür. Özel gereksinimli çocuğı olan annelerle yapılmış bir çalışma, annelere verilen grup psikolojik danışmanlığının annelerin sosyal destek düzeylerinde artma ve olumsuz kendilik inançlarında azalma sağladığını belirtmektedir (Tümlü ve Akdoğan, 2019). Annenin kendisi ve özel gereksinimli çocuğıyla ilgili durumları algılayış şekli çocuğı olan davranışını da etkilemektedir (Yuker, 1988). Dolayısıyla, zihinsel ve duygusal olarak daha sağlıklı bir anne daha sağlıklı etkileşim anlamına gelmektedir (Wilder ve Granlund, 2003). Bu noktada çocuk ve anneye çalışan uzmanların, çocuğun yüksek yararını gözeterek annenin kendilik algıları ve çocukla ilgili algısı üzerine çalışması da oldukça önem taşımaktadır (Yuker, 1988).

Annenin kendine ve çocuğı yönelik algısı annenin kişilik yapısı, yetersizliğin türü ve düzeyi, annenin diğerk aile üyeleriyle olan etkileşimi gibi birçok durumdan etkilenmektedir (Yuker, 1988). Dolayısıyla çoklu yetersizliğe sahip çocuk annelerinin üzerindeki ağır bakım yükü, tek yetersizliği olan çocukların annelerinden farklı olarak olumsuz kendilik inancını etkilemiş olabilir.

5.2.6 Çocuğun Özel Eğitim Alma Durumuna İlişkin Bulguların Tartışılması

Araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğı olan annelerin intihar olasılığı ölçeğı, sosyal destek ölçeğı ve ebeveyn öz yeterliği ölçeğı puanları çocuğun özel eğitim alma durumuna göre incelendiğinde, annelerin aldığı puanların istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir

Özel gereksinimli bireylerle yapılmış çalışmalara bakıldığında hemen hemen bütün çalışmaların hali hazırda özel eğitime devam eden öğrencilerle yapıldığı görülmektedir (Demir, Özcan ve Kızıllırmak, 2010; Grant ve diğerkleri, 2013; İnce ve Tüfekci, 2015; Khanlou ve diğerkleri, 2015; Maniadaki ve diğerkleri, 2005; Özsoy,

Özkahraman ve Çallı, 2006; Sivrikaya ve Tekinarslan, 2013; Quadır ve Temiz, 2018). Çalışmaya katılan özel gereksinimli bireylere ya da ebeveynlerine özel eğitim hizmeti veren kurum ve kuruluşlar aracılığıyla ulaşıldığından çocuğun özel eğitim almama durumu çalışmalarda değerlendirilmemiştir. Bu sebepten, özel gereksinimli bireylerin özel eğitim alıp almama durumuna sınırlı sayıda araştırma değinmiş görünmektedir. Özel eğitim almama durumu da çoğunlukla “kurum desteği almama” ya da “aile katılımının olmaması” şeklinde ifade edilmektedir.

Anneler özel gereksinimli çocukları için gerekli özel eğitim hizmetlerine zaman zaman ulaşmakta zorluk çekmektedir. Eğitim kurumları annenin özel eğitime dair taleplerini reddetmekte, mağduriyete ve memnuniyetsizliğe sebep olmaktadır (Stanley, 2015). Özel eğitim hizmetlerinden duyulan memnuniyetsizlik ise annelerin özel eğitim sürecine katılımlarını olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle anneler çocuğun özel eğitime katılımını geri çekmektedir (Rao, 2000). Çocuğun ve annenin özel eğitime katılabilmesi için özel eğitim kurumlarının çocukların gereksinimlerinin yanında ebeveyn gereksinimlerini de düşünmesi gerekmektedir. Bu yolla ebeveynlerin özel eğitime katılımının artması beklenmektedir (Sucuoğlu, 1996).

Ceran (2020), özel gereksinimli çocuğu olan annelerin öz yeterliklerinin yüksek bulunmasını annenin ve çocuğun kurum desteği alıyor oluşu ile ilişkilendirmiştir. Buna göre, anne ve çocuğun kurum tarafından desteklenmesi ve annenin ihtiyaca yönelik müdahalelerle karşılaşması öz yeterliği arttırıcı bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Özel gereksinimli bir çocuk kurumdan eğitim desteği aldığı anda eğitime annenin de dahil olması beklendiğinden kurum müdahaleleri anneyi de etkilemektedir. Daşbaş'ın (2013) özel gereksinimli çocuğu olan annelerle yaptığı çalışmaya göre, anneler akademik olarak çocuklarının yapabileceğinden fazlasını beklemektedir. Bu beklenti çocuk ve anne arasındaki ilişkiye zarar vermektedir. Dolayısıyla özel eğitim veren kurumların yalnızca çocukla değil, aileyle de etkileşim içinde kalmaya özen göstermesi önemlidir. Özellikle bakım yükünün büyük bir kısmını üstlenen annelerin bakım motivasyonları düşmekte ve yalnızlaşmaktadır. Ancak mevcut çalışma bulgularına göre çocuğun özel eğitim alması ya da almaması annenin intihar olasılığını, sosyal destek algısını ya da ebeveyn öz yeterliğini etkilememektedir. Bu noktada literatürdeki çalışmalarla uyumlu olmayan bulgunun olası nedenlerinin özel eğitime devam etmeme nedenleriyle ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Özel eğitime devam edilmeme durumuna birçok sebep gösterilebilir. Kurumların bireyselleştirilmiş eğitim vermemesi (Sak ve diğerleri, 2015) ve özel eğitim kurumlarının ebeveyn isteklerine karşı kayıtsız kalması (Stanley, 2015) gibi olumsuz durumlardan dolayı özel eğitim anneler ve çocuklar tarafından sürdürülebilir olmamaktadır. Ahmetoğlu ve diğerleri (2005) özel gereksinimli çocukların özel eğitim kurumlarına devam etmeme sebeplerini araştırmış ve başta gelen sebebin maddi problemler olduğunu ortaya koymuştur. Aykara ise (2011) özel gereksinimli çocukların süregelen sağlık problemleri nedeniyle özel eğitim sürecinin kesintiye uğradığını ifade etmektedir. Zisimopoulos ve Galanaki (2009) özel gereksinimli çocukların tipik gelişim gösterenlere göre daha düşük içsel motivasyona sahip olduğunu belirterek bu durumun özel eğitime devam etmeme nedenlerinden biri olduğunu ifade etmektedir. Çalışmalarda işaret edilen sebeplere bakıldığında özel gereksinimli çocukların aileleri için sağlık ve maddiyat gibi zorlayıcı durumların özel eğitime devam etmeyi zorlaştırdığı görülmektedir.

Sunulan çalışmalardan hareketle, özel eğitime devam etmek olumsuz ve zorlayıcı sonuçlar doğurduğunda çocuğun ya da ailenin özel eğitime devam etmeme kararı aldığı görülmektedir. Bu noktada çalışmanın bulgusu olan, çocuğu özel eğitim alan ve almayan annelerin ölçek puanları arasında bir fark bulunmaması kurumdan ayrılmanın olumsuz bir durumdan uzaklaşma sağlamasından kaynaklanıyor olabilir.

5.2.7 Annenin Eğitim Durumuna İlişkin Bulguların Tartışılması

Araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı ölçeği, sosyal destek ölçeği ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanları annenin eğitim durumuna göre incelendiğinde, annelerin intihar olasılığı ölçeği alt boyutu olan intihar düşüncesi ölçeğinden aldıkları puanların istatistiksel olarak farklılaştığı görülmektedir.

Araştırma bulgularına göre, ön lisans/lisans mezunu annelerin intihar düşüncesi puanı ilkokul/ortaokul mezunu annelerden daha yüksektir. Annelerle yapılmış intihar çalışmalarına bakıldığında, annenin eğitim düzeyinin intihar düşüncesini etkilediği görülmektedir. Çalışmanın bulgularıyla benzerlik gösteren, yüksek eğitim düzeyinin intiharla ilişkilendiği çalışmalar bulunmaktadır. Şahbaz (2022) Türkiye’de 2002-2019 yılları arasındaki intiharları incelemiş ve önceki yıllarda düşük eğitim seviyesinde daha sık görülen intiharın son yıllarda üst düzey eğitim

basamaklarında da sıklıkla görüldüğünü bildirmiştir. Pompili ve diğerleri (2013) doğal ölümleri ve intihar yoluyla meydana gelen ölümleri karşılaştırmış, daha yüksek eğitim seviyesine sahip insanların daha fazla intihar riski taşıdığını bildirmiştir. Diğer taraftan, düşük eğitim düzeyinin intihar riskiyle ilişkili olduğunu bildiren çalışmalar da bulunmaktadır. Yıldız (2008) öğrenim düzeyinin düşük olmasının ekonomik olarak bağımsızlaşmayı önlediğinden kadınları umutsuzluğa ittiğini belirtmektedir. Umutsuzluk ise intihar için risk faktörü oluşturmaktadır. Tavares ve diğerleri (2012) tarafından yapılan araştırma da doğum yapan annelerdeki düşük eğitim seviyesinin intihar için risk oluşturduğunu belirtmektedir. Lieb ve diğerleri (2005) orta ve üstü eğitim düzeyine sahip annelerin büyük çoğunluğunun intihar eğilimi olmadığını ifade etmektedir. Ülkemizde yapılan diğer birçok çalışma da intiharı çoğunlukla düşük eğitim düzeyiyle ilişkilendirmiştir. Eğitim düzeyinin azalmasıyla birlikte intihar oranının arttığı görülmektedir (Deniz ve diğerleri, 2001; Dilsiz ve Dilsiz, 1996; Şahingöz ve diğerleri, 2013; Öncü ve diğerleri, 2021; Uçan, 2006). Bu noktada mevcut çalışma bulguları literatürdeki çalışmalarla uyumlu görünmemektedir. Çalışmalar düşük düzey eğitimin intihar olasılığını arttırabileceğini belirtirken bu çalışmada yüksek eğitim düzeyinin intihar düşüncesiyle ilişkili olması tezat gelebilir ancak çalışmaya katılan annelerin eğitim düzeyine bakıldığında, büyük çoğunluğunun lisans ve lisansüstü eğitime sahip olduğu görülmektedir. Buna karşın, annelerin yine büyük çoğunluğu mesleğini ev hanımı olarak bildirmiştir. Bu durum, eğitim düzeyi lisans ve lisansüstü olan annelerin çalışmadıkları yönünde yorumlanabilir. Ayas (2016) TÜİK'in (2018) intihar verilerini intiharla ilişkili değişkenler açısından incelemiş ve işsizliğin intiharı arttırıcı etkisini ortaya koymuştur. Dünder ve Sağır da (2022) yükseköğretim mezunu kişilerde intihar davranışını incelediği çalışmasında, yükseköğretim mezunlarının istihdam oranının artmasının intihar davranışında azalma meydana getirdiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, ön lisans/lisans mezunu annelerin eğitim düzeyine rağmen çalışmıyor olmasının intihar düşüncesini arttırıcı etki yaptığı düşünülmektedir.

5.2.8 Annenin Yaşına İlişkin Bulguların Tartışılması

Araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı ölçeği, sosyal destek ölçeği ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanları annelerin yaşına göre göre incelendiğinde, intihar olasılığı ölçeği toplam puanının, intihar olasılığı

ölçeği alt boyutu olan intihar düşüncesi ve umutsuzluk ölçeği puanının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir.

Araştırma bulgularına göre, 30-39 yaş grubunu oluşturan annelerin intihar olasılığı ve umutsuzluk ölçeği puanı, 40-49 yaş grubunu oluşturan annelerden daha yüksektir. Ek olarak, 30-39 yaş grubunu oluşturan annelerin intihar düşüncesi puanı, 40-49 yaş grubunu oluşturan annelerden, 20-29 yaş grubunu oluşturan annelerin intihar düşüncesi puanı ise 40-49 yaş grubunu oluşturan annelerden daha yüksektir. Bulgulardan anlaşılabacağı üzere, özel gereksinimli çocuğu olan annelerin yaş aralığı azaldıkça intihar olasılığı, umutsuzluk ve intihar düşüncesi ölçek puanlarında artma meydana gelmektedir.

İntiharla ilişkili birçok değişken bulunmaktadır ve yaş değişkeni de bunlardan bir tanesidir. Flynt ve Wood (1989) genç annelerin uyum konusunda yeterince kaynağa sahip olmadıklarını, buna karşın yaşı daha büyük annelerin yaşam deneyimi ve olgunluk gibi özelliklerinden dolayı genç annelere göre daha düşük umutsuzluk bildirdiklerini ifade etmektedir. Seltzer, Krauss ve Tsunematsu (1993) tarafından Down sendromlu çocuğu olan annelerle yapılan araştırma da benzer olarak yaşlı annelerin kendilerini genç annelere göre daha huzurlu ve bilgili tanımladığını ortaya koymaktadır. Akandere, Acar ve Baştuğ'un (2009) araştırması da özel gereksinimli çocuğu olan 51 yaş ve üzerindeki annelerin umut puanının 20-35 ve 36-50 yaş aralığındaki annelere göre daha yüksek olduğunu bildirmektedir. Aslan (2019) özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerle yaptığı çalışmada, yaşlara göre ebeveynlerin umutsuzluk düzeyini incelemiş ve 31-40 yaş aralığındaki ebeveynlerin umutsuzluk düzeyinin diğer gruplara göre daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Annelerin yaşla birlikte bakım deneyimlerinin artması, ilerleyen yaşlarda umutsuzluğun azalmasına katkı sağlıyor gibi görünmektedir. Diğer taraftan, yakın dönem çalışmaları intihar olgusunun genç nüfusta da sıklıkla görülmeye başlandığını vurgulamaktadır. Güler ve Altın (2013) intihar davranışının gazetelere yansıtılma biçimini inceledikleri çalışmada, genç intiharlarının diğer yaş gruplarına oranla daha fazla olduğunu bildirmektedir. Deniz ve diğerlerinin (2001) araştırması da intihar oranının en fazla görüldüğü yaş aralıklarının 15-20, 20-25 ve 25-30 olduğunu belirtmektedir. Uçan (2006) kadınların erkeklere oranla daha genç yaşta intihar davranışında bulunduğunu ifade etmektedir. Türkiye'deki intihar vakalarını inceleyen

diğer çalışmalar da intiharın yoğun olarak 15-34 yaş aralığında görüldüğünü bildirmektedir (Özcan ve diğerleri, 2018; Yakar, Temurçin ve Kervankıran, 2017).

Son yıllarda dünya genelinde yapılan çalışmalara bakıldığında da benzer sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Gentile (2011) yaptığı meta analiz çalışmasında annenin yaşının genç olmasının gebelikte intihar davranışında önemli bir etken olduğunu ifade etmektedir. Garssen ve diğerleri de (2011) 1995-2001 yılları arasındaki intiharları inceledikleri çalışmada intihar eden kişilerin çoğunluğunun genç yetişkinlerden oluştuğunu bildirmektedir. Stark ve diğerleri (2004) İskoçya’da 1981-1999 yılları arasında gerçekleşen intihar vakalarını çeşitli demografik özellikler bakımından değerlendirmiş ve yıllar içinde kadınlarda daha genç yaş gruplarında intiharın arttığını belirtmiştir. Benzer olarak Quinlan-Davidson ve diğerleri de (2014) özellikle son 45 yılda genç nüfusta intihara bağlı ölümlerin küresel anlamda artış gösterdiğini belirtmektedir. Son olarak Mendez-Bustos ve diğerleri (2013) dünya genelinde 15-29 yaş aralığındaki kadınlar için intiharın önde gelen ikinci ölüm nedeni olduğunu bildirmektedir.

Araştırmalardan hareketle, Türkiye’de ve dünya genelinde intihar genç nüfusta daha sık görüldüğü anlaşılmaktadır. Mevcut çalışma bulguları da özel gereksinimli çocuğu olan annelerden oluşan bir örneklem grubunda yaşı genç katılımcıların intiharla ilişkili ölçek puanlarının daha yüksek olduğunu ifade etmektedir. Diğer taraftan, özel gereksinimli bir çocukla yaşamak annelerin yaşı ilerledikçe tecrübenin artmasına bağlı olarak daha baş edilebilir bir durum haline geldiğinden intihar olasılığı, intihar düşüncesi ve umutsuzluğun azaldığı düşünülmektedir.

5.2.9 Annenin Mesleğine İlişkin Bulguların Tartışılması

Araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı ölçeği, sosyal destek ölçeği ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanları annenin mesleğine göre incelendiğinde, annelerin sosyal destek ölçeği toplam puanı, sosyal destek ölçeği alt boyutları olan aile desteği ve arkadaş desteği ölçek puanının istatistiksel olarak farklılık gösterdiği görülmektedir.

Araştırma bulgularına göre, öğretmen olan annelerin sosyal destek ölçeği puanı ev hanımı olan annelere göre daha yüksektir. Ev hanımı olan annelerin sosyal destek ölçeği puanı ise diğer meslek grubuna dahil olan annelerden daha yüksektir. Benzer olarak, öğretmen olan annelerin aile desteği puanı ev hanımı olan annelere göre daha

yüksek bulunmuştur. Ev hanımı olan annelerin aile desteği puanları ise diğer meslek grubundan daha yüksek bulunmuştur. Arkadaş desteği puanlarına bakıldığında, öğretmen olan annelerin aile desteği puanının ev hanımı olan annelerden ve diğer meslek grubuna dahil olan annelerden daha yüksek olduğu görülmüştür.

Çağdaş toplum düzeniyle birlikte kadınlar iş yaşamında daha aktif var olmaya başlamıştır. Geleneksel kadınlık rollerinin değişmesiyle kadın yalnızca çocuk yetiştiren değil, aynı zamanda çalışan ve meslek sahibi bir birey haline gelmiştir (Bayer, 2013). Kadının iş hayatına girmesiyle çocuğun sorumluluğu çiftler arasında paylaşılsa da özel gereksinimli çocukların sorumluluğu söz konusu olduğunda annelerin daha fazla sorumluluk aldığı bilinen bir gerçektir. Anneler çocuklarına bakabilmek için çoğu zaman işten ayrılmak durumunda kalmaktadır. Bu durum da anne için hem ekonomik hem duygusal olarak zorlayıcı olabilmektedir (Gürhopur ve Dalgıç, 2017). Çalışmaya katılan annelerin büyük çoğunluğunun eğitim düzeyinin ön lisans/lisans ve yüksek lisans/doktora olduğu ancak buna rağmen birçoğunun mesleğini ev hanımı olarak belirttiği görülmektedir. Bu durum çocukların bakım ihtiyacından ötürü annelerin aktif bir iş yaşamı sürdüremediklerine işaret etmektedir.

Yapılan çalışmalara bakıldığında özel gereksinimli çocuğu olan annelerin birçoğunun çalışmadığı veya ev hanımı olduğu görülmektedir (Cavkaytar, Batu ve Çetin, 2008; Çetingöz, 1990; Çitil ve Doğan, 2019; Demir, Özcan ve Kızıllırmak, 2010; Eren, 1994; Uyaroglu ve Bodur, 2009). Mevcut çalışmada da annelerin büyük çoğunluğu mesleklerini ev hanımı olarak bildirmiştir. Özel gereksinimli çocuğu olan ve ev hanımı olan anneler kendilerine zaman ayıramamakta ve sosyalleşememektedir. Bu durum zamanının büyük bölümünü evde geçiren annelerin kişisel gelişimleri adına yapacakları eylemlerden uzak kalmalarına neden olmaktadır (Çitil ve Doğan, 2019; McAuliffe ve diğerleri, 2020). Koç, Özcan ve Bekmezci'nin (2016) yaptığı araştırmaya göre, annenin çalışması özgüveni arttırdığından annelik rolüne katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla çalışan anneler, annelik rolü konusunda çalışmayan annelere oranla daha olumlu annelik rolü kazanımı sağlamaktadır. Özdemir ve diğerleri (2010) çalışan gebelerin sosyal destek puanlarının çalışmayan gebelere göre daha yüksek olduğunu bildirmektedir. Görüldüğü üzere, iş yaşamında kurulan arkadaşlık ilişkilerinin sosyal destek düzeyini arttırdığı görülmektedir. Bu noktada öğretmen olan annelerin sosyal destekle ilişkili ölçek puanlarının yüksek olması iş yaşamının getirdiği sosyal bağlarla ilişkili görünmektedir. Dolayısıyla, ev hanımı olan

annelerin sosyal destekle ilişkili ölçek puanlarının düşük çıkması bu sebepten literatürle uyumlu görünen ve beklenen bir sonuç gibi görünmektedir.

5.2.10 Çocuğun Yaşına İlişkin Bulguların Tartışılması

Araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı ölçeği, sosyal destek ölçeği ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanları çocuğun yaşına göre incelendiğinde, annelerin intihar olasılığı ölçeği alt boyutu olan intihar düşüncesi puanının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir.

Araştırma bulgusuna göre, çocuğu 0-4 yaş aralığında olan annelerin intihar düşüncesi puanı, çocuğu 15 yaş ve üzerinde olan annelerden daha yüksektir. Başka bir deyişle araştırmaya katılan ve yaşı küçük özel gereksinimli çocuğu olan anneler, yaşı büyük özel gereksinimli çocuğu olan annelere göre daha fazla intihar düşüncesi puanına sahiptir.

Anneliğin ilk dönemlerinde, özellikle gebelik ve gebelik sonrası süreçte intihar düşüncesiyle ilgili araştırmalara sık rastlandığı görülmektedir çünkü bu dönemde anne intiharı önemli bir ölüm sebebidir (Reid ve diğerleri, 2022). Anneliğin ilk zamanlarında, özellikle doğum sonrası depresyonunun görüldüğü bir tabloda sıklıkla intihar düşüncesine de rastlanmaktadır (Supraja ve diğerleri, 2016). Faisal-Cury, Levy ve Matijasevich (2020) tarafından dokuz aylık ve daha küçük çocuğu olan annelerle yapılmış çalışmaya göre, özellikle anneliğin ilk yılında intihar düşüncesi ve ona eşlik edebilecek bağlanma sorunları dikkatle değerlendirilmelidir. Arslan ve diğerlerinin (2006) yaptığı araştırmaya göre doğum sonrasında anneler, intihar düşüncesi ve olumsuz duygular içinde olduklarını belirtmişlerdir. Özellikle özel gereksinimli çocuğun tanınması anneliğin ilk yıllarında olduğundan bu zamanlar tanının kabulü ve beraberinde getirdiği zorluklar bakımından önem taşımaktadır. Efeoğlu ve Kılınçarslan'ın (2020) otizm tanılı çocukların aileleriyle yaptığı çalışmaya göre, aile çoğunlukla yaşamın ilk yıllarında tanılan otizmin kabulünde zorluk yaşamaktadır ve kabulün olmaması kimi zaman ebeveyn intiharı ile sonuçlanmaktadır. Forbes ve Dziegielewski (2003) özel gereksinimli çocuk evlat edinen annelerle yaptıkları çalışmada, evlat edindikten sonra annelerde stres tepkisi ve intihar düşünceleri olduğunu belirtmektedir.

Dünyaya gelen çocuğun özel gereksinimli olduğunun fark edilmesi ve tanınması süreci anneliğin ilk yıllarına denk düşmektedir. Özel gereksinimli bir

çocuğa sahip olmanın kabulü sırasında anneler birçok karmaşık duygu deneyimlemektedir (Savari, Naseri ve Savari, 2021). Çocuğunun özel gereksinimli olduğunu öğrenen anneler gelecekle ilgili kaygılanmakta, çaresizlik ve şaşkınlık içinde olmaktadır. Kimi zaman ise intiharı düşünmektedir (Balcı ve diğerleri, 2019). Buna ek olarak özel gereksinimli ve yaşı küçük çocuğu olan ebeveynler tipik gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlere göre daha fazla stres puanına sahiptir (Hadadian, 1994). Kaytez, Durualp ve Kadan da (2015) özel gereksinimli çocuğu olan ailelerle yaptıkları çalışmada, çocuğu doğumdan sonraki ilk 3 yılda tanılanan annelerin stres düzeyinin daha yüksek olduğunu ifade etmektedir.

Mevcut çalışmaya katılan annelerin yalnızca bir çocuğu bulunmaktadır. Annenin ilk çocuğu olması ve ilk annelik deneyiminde özel gereksinimli bir çocuğa bakım veriyor olması da düşünüldüğünde, 0-4 yaş döneminde çocuğu olan bir anneyle 15 yaşından büyük çocuğu olan annenin intihar düşüncesi arasındaki fark anlaşılabilir. Çocuğun ilk yılları annenin de çocukla yaşamaya uyum sağladığı dönemlere denk düşmektedir. 0-4 yaş aralığında çocuğu olan annelerin daha fazla intihar düşüncesi puanına sahip olmasının özel gereksinimli çocuğun tanılanma ve kabul süreçlerinin zorluğundan ileri geldiği düşünülmektedir. Çocuğun özel gereksinimli olduğunun kabulü ve beraberinde getirdiği psikolojik zorluklar annelerin intiharı daha sık düşünmesine neden olmuş olabilir.

5.2.11 Çocuğun Özel Eğitim Aldığı Süreye İlişkin Bulguların Tartışılması

Araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı ölçeği, sosyal destek ölçeği ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanları çocuğun özel eğitim aldığı süreye göre incelendiğinde, annelerin intihar olasılığı ölçeği toplam puanı, intihar olasılığı ölçeği alt boyutu olan düşmanlık ve intihar düşüncesi puanının istatistiksel olarak farklılaştığı görülmektedir.

Araştırma bulgularına göre, 0-1 yıl özel eğitim alan çocukların annelerinin intihar olasılığı ölçek puanı, 3-5 yıl özel eğitim alan çocukların annelerinden daha yüksektir. Çocuğu 0-1 yıl özel eğitim alan annelerin düşmanlık puanı ise 3-5 yıl özel eğitim alan ve 5 yıl ve üzerinde özel eğitim alan çocuk annelerinden daha yüksek bulunmuştur. İntihar düşüncesi puanlarına bakıldığında, çocuğu 0-1 yıl özel eğitim alan annelerin intihar düşüncesi puanlarının çocuğu 5 yıl ve üzeri özel eğitim alan annelerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, çocuğu özel eğitime

yeni başlamış olan annelerin intiharla ilişkili ölçek puanları, çocuğu uzun yıllar özel eğitime devam eden annelerden daha yüksektir.

Yetersizlik doğumdan önce, doğum esnasında ya da doğum sonrasında ortaya çıksa da tanılanması çoğunlukla yaşamın ilk yıllarında olmaktadır. Özel gereksinimli bir çocuğu olduğunu öğrenen annenin ilk tepkisi şok ve depresif belirtiler olmaktadır. Çocuğun özel gereksinimli olduğunun kabulü ise genellikle özel eğitime başladıktan sonra olmaktadır (Cavkaytar, Batu ve Çetin, 2008). Yetersizlik tanısının belirlenmesiyle birlikte çocuk özel eğitime başlamaktadır ancak özellikle süregelen yetersizlik durumlarında özel gereksinimli çocuklar sağlık, ulaşım ve diğer sorunlar nedeniyle eğitime geç başlamaktadır. Zamanında başlanan eğitimler de belirtilen nedenlerden dolayı kesintiye uğramaktadır (Aykara, 2011).

Çocuğun özel eğitime başlamasıyla birlikte ailede çocuğun iyileşeceğine dair bir umut oluşabilmekte ve zaman içinde alınan eğitimle birlikte çocuğun tipik gelişim gösteren bir çocuk olamayacağını da kabulüyle ebeveynlerde olumsuz duygular meydana gelebilmektedir (Dereli ve Okur, 2008). Kimi yetersizlik tablolarında özel gereksinimli bireyler eğitimde daha hızlı ilerleme kaydederken kimi yetersizlik durumlarında ilerleme daha yavaş olmaktadır. Bu durum da annenin psikolojik süreçlerini etkilemektedir (Çengelci, 2009). Dolayısıyla çocuğun tanılanmasıyla özel eğitime başlama süreci oldukça zorlu görünmektedir. Bu zorlu zaman özel eğitime başlanan 0-1 yıl arasındaki zamana denk düşmektedir.

Çengelci'nin (2009) araştırmasına göre, alınan özel eğitim süresinin artması annenin çocuğa verdiği bakım konusunda kendini daha başarılı tanımlamasını sağlamaktadır. Cho ve Gannotti (2005) 1-6 yıl özel eğitim alan çocuğu olan annelerle yaptığı çalışmada uzmanların başlangıçta olumsuz geri bildirimlerinin annelerde hayal kırıklığı yarattığını ifade etmektedir. Bu çalışmaya göre annelerin büyük çoğunluğu uzmanlar tarafından verilen olumsuz geri bildirimin zaman içinde başlangıçtaki kadar olumsuz olmadığını ifade etmektedir. Denen o ki, özel eğitim alanındaki uzmanların yaptıkları olumsuz geri bildirimler, ilk yıllarda annelerde umutsuzluğa neden olabilmektedir.

Özel eğitime başlama ve birlikte getirdiği zorluklarla yaşamaya alışmak şüphesiz ki oldukça zordur. Özellikle özel gereksinimli çocuğun yaşamının ilk yılları bakım veren için zorlayıcı olabilmektedir. Araştırmanın mevcut bulgusu çerçevesinde,

çocukları özel eğitime yeni başlamış annelerin intihar olasılığıyla ilişkili ölçek puanlarının yüksek olmasının özel eğitime başlamaktan, kabul ve uyum süreçlerinden ve bu süreçlerin zorluklarından ileri geldiği düşünülmektedir.

5.2.12 Çocuğun Tanısına İlişkin Bulguların Tartışılması

Araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığı ölçeği, sosyal destek ölçeği ve ebeveyn öz yeterliği ölçeği puanları çocuğun tanısına göre incelendiğinde, bu puanların çocuğun yetersizlik tanısına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir.

Özel gereksinimli bireylerin ebeveynleriyle yapılan çalışmalara bakıldığında, araştırma bulgusunu destekleyen sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Aydın ve Egin (2018), özel gereksinimli bireylerin ebeveynleriyle yaptıkları çalışmada, annelerin ebeveynlik rolüne ilişkin kendilik algılarında çocuğun özel gereksinim tanısına göre bir farklılaşma olmadığını ifade etmektedir. Rodrigue, Morgan ve Geffken (1990) çeşitli yetersizlik türlerine göre annelerin sosyal destek düzeylerini karşılaştırmış ve sosyal destek düzeyinin çocuğun tanısına göre farklılaşmadığını belirtmiştir.

Araştırmanın bulgularını destekleyen çalışmalar olduğu gibi mevcut bulgulardan farklı sonuçları olan çalışmalar da bulunmaktadır. Özel gereksinimli bireyler ve ebeveynleri söz konusu olduğunda kimi çalışmalar tanı kategorisi ayırt etmeksizin kimi çalışmalar ise belirli tanı kategorileri kapsamında yapılmaktadır. Weiss'in (2002) zihinsel yetersizlik ve otizm tanılı çocukların anneleriyle yaptığı, annelerin dayanıklılıklarını ve sosyal destek düzeylerini ölçtüğü çalışma, otizm tanılı çocuğu olan annelerin zihinsel yetersizlik tanılı çocuğu olan annelere göre daha fazla olumsuz öz bildirimde bulunduklarını ortaya koymaktadır. Boyd ise (2002) otizm tanılı çocukların bilişsel yetersizlikleri nedeniyle bakım verene daha uzun süre bağımlı kaldıklarını ve bu durumun da daha fazla strese neden olduğunu savunmaktadır. Benzer biçimde Bromley ve diğerleri de (2004), otizm tanılı çocuğu olan annelerin diğer yetersizliklere oranla daha fazla stres yaşadığını belirtmektedir. Stresin sebebinin düşük aile desteği ve çocuğun zorlayıcı davranışsal problemleri olduğu belirtilmektedir. Heiman ve Berger (2008) Asperger sendromu, öğrenme güçlüğü ve tipik gelişim gösteren üç ayrı grubun ebeveynlerine ait sosyal destek puanlarını karşılaştırdığında Asperger sendromu tanılı grubun ebeveynlerinin sosyal destek

düzeyinin daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Rodrigue, Morgan ve Geffken (1990) otizm ve Down sendromu tanımlı çocuğu olan annelerin diğer annelere göre daha az sosyal bağlantıya sahip olduğunu ifade etmektedir. elik ve diğerleri (2021) tarafından yapılan araştırmaya göre, otizm spektrum bozukluğu tanımlı çocukların dil ve konuşma bozukluğu tanısı alan çocuklara göre ebeveyn öz yeterliğinin daha düşük olduğu bulunmuştur. Al-Kandari ve Al-Quashan (2010) gelişimsel yetersizliği olan, otizm ve Down sendromu tanımlı olan çocuklarla yaptığı çalışmasında bu yetersizlik gruplarının her biri için annenin ebeveyn öz yeterliği düzeyinin farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Farklı yetersizlik kategorileriyle yapılan çalışmalara bakıldığında, ölçülen özelliklerin çoğunun tipik gelişim gösteren annelerin lehine olduğu görölmektedir. Birçok çalışmada özel gereksinimli çocuğu olan annelerin daha fazla psikososyal desteğe ihtiyaç duyduğunun altı çizilmektedir.

Konuya ilişkin literatür, belirli yetersizlik tanısına sahip çocuğu olan ebeveynlerin daha fazla stres düzeyine ve daha düşük sosyal destek düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Mevcut çalışmada birçok özel gereksinim kategorisi bulunmaktadır ancak tanıya göre annelerin sosyal destek, intihar olasılığı ve ebeveyn öz yeterliği puanları arasında anlamlı bir farklılık görölmemektedir. Bu durumun olası nedeninin tanı kategorilerindeki sayı yetersizliği olabileceği düşünölmektedir. İlerleyen çalışmalarda daha geniş gruplarla, tanı odaklı çalışmalar gerçekleştirmenin konuya ilişkin daha genellenebilir sonuçlar verebileceği düşünölmektedir.

5.3 Bağımlı Değişkenin Yordanmasına İlişkin Bulguların Tartışılması

Bu bölümde, bağımsız değişken olan sosyal destek algısı ve ebeveyn öz yeterliğinin, bağımlı değişken olan intihar olasılığını yordama gücü analiz edilmiş ve yordama gücüne dair bulgular literatür bilgisi kapsamında tartışılmıştır.

Araştırma bulgularına göre, özel gereksinimli çocuğu olan annelerde sosyal destek algısı ve ebeveyn öz yeterliği intihar olasılığını önemli ölçüde yordamaktadır. İntihar olasılığını en fazla yordayan alt ölçekler ise sırasıyla aile desteği ve arkadaş desteğidir. Bu sırayı da ebeveyn öz yeterliği ölçeği takip etmektedir. Başka bir deyişle, bu çalışma için özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığını yordamada en önemli sosyal destek kaynağı aile desteğidir. Sonrasında ise arkadaş desteği ve ebeveyn öz yeterliği bu sırayı takip etmektedir.

İntihar geride kalanlar üzerinde oldukça yıkıcı etkilere neden olabilen bir olgudur. Geride kalanlar bir kayıpla ve yitip giden bağlarla baş etmek durumundadır (Denney, 2010). İntiharı önlemenin ve öngörmenin önemli bir yolu ise sosyal destektir. Sosyal destek kaynaklarının ve dolayısıyla sosyal destek algısının artmasıyla intihar riski de azalabilmektedir (D'Attilio ve diğerleri, 1992). 23 Avrupa ülkesinde yapılan bir araştırmaya göre, sosyal destek ile intihar oranı arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre sosyal desteğin intihara karşı koruyucu etkisi olabileceği düşünülmektedir (Šedivy ve diğerleri, 2017).

Genel olarak sosyal destek düzeyinin artması intihara karşı koruyucu bir etkenken, sosyal desteğin hangi kaynaklardan sağlandığı da önem taşımaktadır. Mevcut araştırmayla benzer olarak Olatunji, Idemudia ve Olawaa da (2020) sosyal destek ve intihar düşüncesi arasındaki ilişkide öz yeterliğin aracı rolünü araştırmış, aile desteğinin artmasının intihar düşüncesini önemli ölçüde azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Buna ek olarak, öz yeterliğin sosyal destek ve intihar düşüncesi arasındaki ilişkide kısmi aracılık ettiği de bulunmuştur. Sevsen, Aydemir ve Göka (2002) yeni doğum yapan kadınlarla yaptıkları çalışmada, kadınların algıladıkları aile ve eş desteğinin, algıladıkları arkadaş desteğinden daha etkili olduğunu ifade etmektedir. Harris ve Molock da (2010) ailede artan uyum ve desteğin daha az intihar düşüncesi ve daha az depresyon deneyimiyle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Randell ve diğerleri ise (2006) aile desteğinden duyulan memnuniyetin intihar davranışı için önemli bir yordayıcı olduğunun altını çizmektedir. Sonuç olarak, yakın çevreyle kurulan ilişkiler intihara karşı önemli bir koruyucu gibi görünmektedir.

Araştırmanın diğer bulgusuyla benzer olarak öz yeterliğin intiharın yordayıcısı olduğunu belirten çalışmalar da bulunmaktadır. Gratz, Spitzzen ve Tull (2020) intihar amacı taşımayan kendine zarar verme davranışı ve intihar girişimi arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamaya yönelik yaptıkları çalışmada, duygu düzenleme öz yeterliğinin intihar girişimiyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Czyz ve diğerleri (2014) tarafından yapılan çalışma da öz yeterliğin intihar davranışının önemli bir yordayıcısı olduğunu belirtmektedir. Öz yeterlik intihar olasılığı olan bireylerde önemli bir değerlendirme ölçütü olarak görülmektedir. Daruwala ve diğerleri (2018) hastanede yatan askeri personelde intihar düşüncesi ve öz yeterlik arasındaki ilişkiyi incelemiş, intihar krizi durumundaki kişilerin öz yeterliklerinin düşük olduğunu bildirmiştir.

Buna ek olarak, intiharı düşünen kişilerin düşünmeyenlere göre önemli ölçüde düşük öz yeterliğe sahip olduğu belirtilmiştir.

Sonuç olarak, araştırmanın temel problemi kapsamında sosyal destek algısı ve ebeveyn öz yeterliğinin intihar olasılığının yordayıcıları olduğu bulunmuştur. İntihar olgusuyla yapılan ve bu iki değişkeni ayrı ayrı kullanan çalışmalara bakıldığında da durumun benzer olduğu görülmektedir. Sosyal destek algısı ve ebeveyn öz yeterliği düzeyi düşük olan kişilerin intihar olasılığı daha yüksek olabileceğinden, intihar olasılığının yalnızca psikiyatrik tablolarla değil bu tip durumlarla da düşünülmesinin gerekliliği hatırlatılmıştır. Araştırma kapsamında intihar olasılığını farklı ve özgün bir grupta düşünmek mümkün olmuştur. İntihar, belirtileri iyi değerlendirildiğinde öngörülebilir ve önlenilebilir bir durumdur. Çalışmadan hareketle, yakın çevrenin desteği ve içsel olarak yeterlik algısının artırılmasına destek sağlanması intiharı önleyebilecek müdahaleler olarak görünmektedir. Bu noktada, özel gereksinimli çocuğu olan annelerin yalnız ve yetersiz olduğunu ifade etmesi sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği bağlamında duyulmalıdır.

6 SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın bulgularından hareketle sonuç bölümü sunulmuş ve araştırma sonuçları göz önünde bulundurularak, ilgili kurum ve kişilere yönelik önerilere yer verilmiştir.

6.1 Sonuç

Bu araştırmayla özel gereksinimli çocuğu olan annelerde intihar olasılığı, ebeveyn öz yeterliği ve sosyal destek algısı arasındaki korelasyonel ilişkiler ortaya konulmuş, ebeveyn öz yeterliği ve sosyal destek algısının intiharı yordayıcı etkisi incelenmiştir. Analizlere ek olarak, araştırma değişkenlerinin sosyodemografik özelliklere göre nasıl farklılaştığı da sunulmuştur. Literatürde sıklıkla görülen özel gereksinimli çocuğu olan annelerde sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliğinin önemi bir kez daha vurgulanmıştır.

Araştırma sonucunda araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilere bakıldığında, sosyal destek ölçeği ile ebeveyn öz yeterliği puanları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bu sonuç, özel gereksinimli çocuğu olan annelerde sosyal destek algısının artmasının ebeveyn öz yeterliği düzeyini arttıracak anlamına gelmektedir. Teti ve Gelfand (1991) evlilikte desteklenmenin anneliğe dair becerileri olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla sosyal desteğin artması anneye ebeveyn olarak kendini daha yeterli hissettirmektedir. Izzo ve diğerleri de (2008) tek başına sosyal desteğin artmasının ebeveyn öz yeterliğini arttırdığını belirtmektedir. Düşük ebeveyn öz yeterliği durumlarında yapılandırılmış eğitim programlarını uygulanması mümkün olmasa bile ailelerin sosyal destek kaynaklarının güçlendirilmesi ailenin ebeveynlik konusunda kendilerini daha yeterli hissetmelerine imkân tanımaktadır.

Araştırma sonucunda araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiye bakıldığında, ebeveyn öz yeterliği ile intihar olasılığı puanları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bu sonuç, özel gereksinimli çocuğu olan annelerin ebeveyn öz yeterliği düzeyinin arttıkça intihar olasılığının azalabileceği anlamına gelmektedir. Kim ve Jung da (2010) üniversite örnekleminde yaptıkları çalışmada öz yeterlik puanının artmasının intihar düşüncesini azalttığını ifade etmektedir.

Araştırma sonucunda, araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiye bakıldığında, sosyal destek ile intihar olasılığı puanları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bu sonuç, özel gereksinimli çocuğu olan annelerde sosyal destek algısı arttıkça intihar olasılığının azalabileceği anlamına gelmektedir. Kleiman ve Liu de (2013) benzer olarak sosyal desteğin varlığında yaşam boyu ortaya çıkabilecek intihar olasılığının azaldığını ifade etmektedir.

Araştırma sonucunda, özel gereksinimli çocuğu olan evli annelerin intihar olasılığı, düşmanlık ve intihar düşüncesi ölçek puanları daha yüksek bulunmuştur. Yine evli annelerin özel bir insanın desteği alt ölçeğinden aldıkları puan da daha yüksek bulunmuştur. Bulgular, evli annelerin özel bir insandan aldıkları desteğin ve intiharla ilişkili ölçek puanlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu noktada, evli annelerin özel bir insanın desteği puanının yüksek olmasının ancak intiharla ilişkili ölçek puanlarının da yüksek olmasının nedeninin evlilik bağıyla kurulan ilişkinin niteliği, kişisel ve çevresel faktörler olabileceği düşünülmektedir. Weiss'e göre (2002) evlilik ilişkisi içinde desteklenen ve evlilikten keyif aldığını bildiren annelerin ebeveyn öz yeterliği düzeyleri daha yüksektir. Kösesoy ve Şahin ise (2022) evlilik birliğiyle kurulan ilişkinin niteliğinin altını çizerek, evliliğin kişiyi sosyal destek kaynaklarından uzaklaştırarak intihar riski oluşturabildiğini belirtmektedir. Dolayısıyla gelecekteki araştırmaların evlilik içi bağların niteliğini göz önünde bulundurması daha genellenebilir sonuçlar sağlayacaktır.

Araştırma sonucunda, özel gereksinimli çocuğu olan ve çocuğun bakımı konusunda destek alan annelerin sosyal destek, özel bir insanın desteği, aile ve arkadaş desteği puanları daha yüksek bulunmuştur. Çevreden alınan desteğin artmasının annenin üzerindeki olumsuz etkileri azalttığı düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda, özel gereksinimli çocuğu olan ve büyükşehirde yaşayan annelerin ebeveyn öz yeterliği puanı daha yüksek bulunmuştur. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynler için sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşım önemlidir. Büyükşehirde yaşamak eğitim kurumlarının yanında diğer birçok hizmete daha kolay ulaşmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla büyükşehirde yaşayan annelerin kendini geliştirecek ve kendini yeterli görmelerine yardımcı olacak kaynaklara ulaşması daha kolay olduğundan ebeveyn öz yeterlik düzeyinin daha yüksek olduğu düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda, özel gereksinimli çocuğu olan ve ön lisans ya da lisans mezunu annelerin intihar düşüncesi puanı ilkököl ya da ortaokul mezunu annelerden daha yüksek bulunmuştur. Özel gereksinimli çocuğu olan birçok anne çocuğuna bakabilmek için işi bırakmakta ya da hiç çalışmamaktadır. Mevcut çalışmada da annelerin büyük çoğunluğu yükseköğrenim görmüş olmalarına rağmen mesleğini ev hanımı olarak bildirmiştir. Fırıncıoğulları'na göre (2018) kişinin kendini gerçekleştirememesi kendi üzerinde yıkıcı eğilimlerin sürmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla annelerin gelecek ve kariyer planlarını ertelemesi ya da bu planlardan vazgeçmesi intihar düşüncesi puanının daha yüksek olmasına sebebiyet vermiş olabilir.

Araştırma sonucunda, özel gereksinimli çocuğu olan ve 30-39 yaş aralığında olan annelerin intihar olasılığı ve umutsuzluk ölçeği puanları 40-49 yaş aralığındaki annelerden daha yüksek bulunmuştur. İntihar düşüncesi alt ölçeğine bakıldığında ise 20-29 yaş aralığındaki annelerin, 40-49 yaş aralığındaki annelerden, 30-39 yaş aralığındaki annelerin de 40-49 yaş aralığındaki annelerden daha yüksek puan aldıkları görülmektedir. Özetlemek gerekirse, genç anneler yaşı daha büyük olan annelere göre intiharla ilişkili ölçeklerden daha yüksek puan almışlardır. Son yıllarda yapılan intihar çalışmaları intiharın özellikle genç gruplarda arttığının altını çizmektedir (Mendez-Bustos ve diğerleri, 2013; Özcan ve diğerleri, 2018; Quinlan-Davidson ve diğerleri, 2014). Dolayısıyla genç gruplarda artan intihar olasılığının özel gereksinimli çocuğu olan genç annelerde de dikkatle değerlendirilmesi önemli görünmektedir.

Araştırma sonucunda, özel gereksinimli çocuğu olan ve öğretmen olan annelerin sosyal destek puanları, aile desteği puanları ve arkadaş desteği puanları ev hanımı olan annelere göre daha yüksek bulunmuştur. Sosyal destekle ilişkili ölçeklerden öğretmen olan annelerin daha yüksek puan almasının iş yaşamının sağladığı sosyal destek kaynaklarıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda, özel gereksinimli çocuğu 0-4 yaş aralığında olan annelerin intihar düşüncesi puanı çocuğu 15 yaş ve üzerinde olan annelere göre daha yüksek bulunmuştur. Özel gereksinimli çocuğu 0-1 yıl süreyle özel eğitim alan annelerin, çocuğu 3-5 yıl süreyle özel eğitim alan annelere göre intihar olasılığı ölçeği puanları daha yüksek bulunmuştur. Özel gereksinimli çocuğu 0-1 yıl süreyle özel eğitim alan annelerin, çocuğu 3-5 yıl ve 5 yıl ve üzeri süreyle özel eğitim alan annelere göre düşmanlık ölçeği puanları daha yüksek bulunmuştur. Özel gereksinimli çocuğu

0-1 yıl süreyle özel eğitim alan annelerin, çocuğu 5 yıl ve üzeri süreyle özel eğitim alan annelere göre intihar düşüncesi puanları daha yüksek bulunmuştur. Sonuçlara bakıldığında intiharla ilişkili ölçeklerden yüksek puan annelerin özel eğitim sürecinin ilk yıllarında olduğu görülmektedir. Özel eğitim süreci annenin birçok zorlukla tanıştığı ve baş etmek durumunda olduğu bir süreçtir. Bu sürece yeni adım atmış annelerin sürecin zorluğundan etkilenmiş olmaları olasıdır.

Araştırma sonucunda, özel gereksinimli çocuğu olan annelerde sosyal destek algısının ve ebeveyn öz yeterliğinin intiharın önemli birer yordayıcısı olduğu bulunmuştur. Özellikle aile desteğinin intiharın öngörülmesi ve önlenmesi için önemli bir sosyal destek kaynağı olduğu ortaya konulmuştur. Soylu, Taneli ve Taneli (2013) intihar girişimi bulunan ve bulunmayan iki grubu sosyal destek düzeyleri açısından karşılaştırdığında, intihar girişimi olan bireylerin daha düşük sosyal destek ve aile desteği aldıklarını ifade etmiştir. Başka bir deyişle, düşük sosyal destek düzeyi intihar için önemli bir risk faktörüdür. Özel gereksinimli çocuğu olan annelerin yanı sıra, mevcut değişkenlerle çalışılmış ve örneklem grubu kadınlar olan sınırlı çalışma bulunmaktadır. Thompson ve diğerleri (2002) istismar mağduru kadınlarla çalışmış, intihar ile öz yeterlik arasındaki ilişkide aileden ve arkadaşlardan alınan sosyal desteğin aracı rolünü ortaya koymuştur. Çalışmaya katılan istismar mağduru kadınların öz yeterlik ve sosyal destek düzeylerinin düşük olduğu bulunmuştur. Kadınların algıladığı düşük düzey sosyal destek, öz yeterlik düzeyini de düşürdüğünden bu durum intihar girişimi için risk faktörü oluşturmaktadır. En temelde, öz yeterliğin düşük olması sosyal destek algısının da düşük olmasıyla yakından ilişkili görülmektedir.

Görüldüğü üzere sosyal destek algısı, ebeveyn öz yeterliği ve intihar girişimi birbiriyle ilişkili değişkenlerdir. Mevcut araştırmayla birlikte, düşük ebeveyn öz yeterliği ve düşük sosyal destek algısına sahip annelerin intihar olasılıklarını değerlendirmenin önemli olabileceğini ortaya çıkmıştır. Anne intiharlarının önlenmesi için intihar olasılığının zamanında ve doğru şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Özel gereksinimli çocuk anneleri söz konusu olduğunda literatür sıklıkla temel kavramlar üzerinden şekillenmiş, intihar olasılığı özel gereksinimli çocuğu olan anneler örneğinde nadiren çalışılmıştır. Bu çalışma özel gereksinimli çocuğu olan annelerin intihar olasılığını değerlendirerek literatür için yeni bir alan açmış görünmektedir.

6.2 Öneriler

Herhangi bir insan için sosyal desteğin varlığı oldukça önemliyken, özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynler için sosyal desteğin varlığı daha da önemli olmaktadır. Özel gereksinimli bireyler uzun yıllar süren özel eğitim sürecinden geçerken çoğunlukla kurum desteği almaktadır. Özel gereksinimli bireylerin ve ebeveynlerinin ilişkili olduğu kurumların sadece özel eğitim ihtiyaçlarını değil, ebeveyn ve çocuğa dair diğer ihtiyaçları da gözetmesi önemli görünmektedir. Özel eğitim çoğunlukla annenin eşliğiyle yürüdüğünden özellikle annelerle kurulan iletişim kuvvetlendirilerek annenin desteklenmesi sağlanmalıdır. Annenin kendini yalnız ya da yetersiz olarak bildirmesi düşük öz yeterlik ve sosyal destek algısıyla ilişkili olabileceğinden dikkate alınmalı, durum değerlendirmesi yapılmalıdır.

Özel gereksinimli bireylerin bakım vereni çoğunlukla anneler olduğundan sosyal destek programları ve özel eğitim uygulamalarının anneler üzerinden ilerlemesi anlaşılmalıdır. Annelerin ağırlıklı bakım veren olması gerçeğinin yanında, babaların da çocuk bakımına eşit derecede katılımını sağlamak annenin üzerindeki bakım yükünü hafifletecek ve daha az psikolojik yıpranma anlamına gelecektir. Toplumsal cinsiyet rollerinden kök alan durumları değiştirmek her zaman kolay olmasa da istikrarlı çalışmalarla değişim sağlanabilir. Bu noktada, kurumlar tarafından yapılan eğitim ve bakım programlarının babaları da kapsayacak şekilde yapılması ve babaların katılımına özen gösterilmesi babalar ve anneler arasındaki bakım yükünü eşitlemeye yönelik önemli bir adım gibi görünmektedir.

Sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği ile yapılmış çalışmalar, ebeveynlerle yapılan eğitim çalışmalarının sosyal destek ve ebeveyn öz yeterlik düzeyini arttırabileceğini göstermektedir (Bağatarhan ve Nazlı, 2013; Çiğdem, 2022; Hohlfeld, Harty ve Engel, 2018; Kılıç ve diğerleri, 2022; Kuhn ve Carter, 2006). Sosyal destek algısı ve ebeveyn öz yeterliğinin ailelere yönelik uygulamalarla arttırılabileceği yönündeki araştırmalardan hareketle, özel eğitim veren kurumların ebeveynlere yönelik öz yeterliği ve sosyal destek düzeyini arttıracak uygulamalara yönelmesi önemli görünmektedir. Ebeveynler anlaşılmaya, yalnız olmadıklarını bilmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada kurumların düzenleyeceği ve psikolojik iyi oluşu destekleyen grup çalışmaları ve eğitimler ebeveynlerin sosyal destek ve ebeveyn öz yeterliği düzeyini arttıracaktır. Kurumun yürüteceği eğitim çalışmaları kapsamında özel eğitim personelinin bu konuda bilgilendirilmesi de ebeveynle kurulacak

iletişimde düşük sosyal destek algısının ve düşük ebeveyn öz yeterliğinin daha kolay tespit edilmesine imkan verecektir. Ek olarak, ebeveynler için hazırlanacak rehber niteliğinde çalışmaların ve yayınların yaygınlaşması da farkındalığı arttırıcı bir eylem olarak görülmektedir.

Özel eğitim alanında yapılan çalışmalar sıklıkla sosyal destek kaynaklarının önemini vurgulamaktadır. Bunun yanında ebeveyn öz yeterliği de çalışmalarda yer bulan bir diğer önemli değişkendir. Ancak intihar olgusu özel gereksinimli çocuğu olan anneler söz konusu olduğunda literatürde kendine yer bulamamış görünmektedir. Gelecekteki araştırmaların özel gereksinimli annelerin intihar olasılığı göz önünde bulundurularak yapılması konu hakkında daha genellenebilir bulgular sunacaktır.

Literatürdeki araştırmaların büyük bir kısmının annelerle yapıldığı görülmektedir. Bu durumun olası nedeninin eğitim sürecinin çoğunlukla annelerle yürütmesi ve babalara ulaşmadaki güçlük olduğu düşünülmektedir. Ancak babaların araştırmalara sınırlı katılımı eğitim ve gelişim için babaların öneminin anlaşılamamasına neden olmaktadır. Araştırmaların babaların eşit katılımıyla yapılması babanın eğitim ve gelişim süreci için aslında ne denli önemli olduğunu ortaya çıkaracaktır. Bu noktada gelecek araştırmaların babaların eşit katılımıyla yapılması ebeveyn araştırmaları için daha kapsayıcı bulgular sunacaktır.

Mevcut araştırmada intihar olasılığının en güçlü yordayıcısının aile desteği olduğu bulunmuştur. Hem özel gereksinimli birey ebeveynleri için hem de intihar riski taşıyan herkes için yakın çevreyle kurulan ilişkiler öngörücü ve kurtarıcı olmaktadır. Yakın çevreyle kurulan sosyal bağların önemi bir kez daha vurgulanmış olduğundan, gelecekte yapılacak araştırmaların bu noktayı ele alması önemli görünmektedir. Yakın çevre ilişkilerinin ele alınması gelecekte aile içi ilişkileri güçlendirmeye yönelik uygulamaların yaygınlaşmasına kapı açabilecektir. Bu durum da zincirleme bir etkiyle intihar olasılığını azaltıp, annenin kendini daha yeterli algılamasını sağlayabilecektir.

7 KAYNAKLAR

Adams, G. A., King, L. A. ve King, D. W. (1996). Relationships of Job and Family Involvement, Family Social Support, and Work-Family Conflict With Job and Life Satisfaction. *Journal of Applied Psychology*. 81(4): 411-420. <https://psycnet.apa.org/doiLanding?doi=10.1037%2F0021-9010.81.4.411> (10 Nisan 2022).

Ahmetoğlu, E., Canarslan, H., Vatansever, Ü. ve Kutlu, K. (2005). Zihin ve Hareket Engelli Çocukların Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Programlarına Devam Etmeme Nedenlerinin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 5(1): 23-33. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aibuefd/issue/1511/18331> (18 Kasım 2022).

Ak, M., Gülsün, M. ve Özmenler, K.N. (2009). Özkıym ve Kişilik. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. 1(1): 45-54. <https://dergipark.org.tr/en/pub/pgy/issue/11166/133472> (18 Mart 2022).

Akandere, M., Acar, M. ve Baştuğ, G. (2009). Zihinsel ve Fiziksel Engelli Çocuğa Sahip Anne ve Babaların Yaşam Doyumu ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 22: 23-32. <https://dergipark.org.tr/en/pub/susbed/issue/61799/924411> (4 Aralık 2022).

Akça, F. ve Özyürek, A. (2019). Zihinsel Yetersizlikten Etkilenmiş ve Normal Gelişen Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Sıkıntıyı Tolere Etme, Depresyon, Anksiyete ve Stres Düzeyleri. *Journal of History Culture and Art Research*. 8(1): 347-361. <http://193.140.9.50/index.php/ilk/article/view/1787> (13 Temmuz 2022).

Akın, A. ve Akın, U. (2015). Arkadaşlık Kalitesi ve Öznel Mutluluk: Öznel Zindeliğin Aracılık Rolü. *Eğitim ve Bilim*. 40(177): 233-242. <http://213.14.10.181/index.php/EB/article/view/3786> (10 Nisan 2022).

Akın, M. (2008). Örgütsel Destek, Sosyal Destek ve İş/Aile Çatışmalarının Yaşam Tatmini Üzerindeki Etkileri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2(25): 141-170. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/219452> (10 Ağustos 2022).

Akın, U. (2018). İntihar İddiası Bulunan 65 Yaş Üstü Ölümmler. Uzmanlık Tezi. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi.

Akmeşe, P. P., Mutlu, A., Öğretmen, T. ve D'Alessandro, H. D (2015). Serebral Palsili ve Sağlıklı Çocukların Annelerinin Depresyon Düzeyleri Arasında Fark Var Mıdır? *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi (STED)*. 24(3): 83-88. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/174841/> (13 Haziran 2022).

Akram, B., Batool, M. ve Bibi, A. (2019). Burden of Care and Suicidal İdeation Among Mothers of Children with Autism Spectrum Disorder: Perceived Social Support as a Moderator. *J Pak Med Assoc.* 69(4): 504-508. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31000853/> (18 Ekim 2022).

Aksoy, V. ve Diken, İ. H. (2009). Annelerin Ebeveynlik Öz Yeterlik Algıları ile Gelişimi Risk Altında Olan Bebeklerin Gelişimleri Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Araştırmalara Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi.* 10(1): 59-70. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ozelegitimdergisi/issue/17187/179563> (2 Nisan 2022).

Aksüllü, N. ve Doğan, S. (2004). Huzurevinde ve Evde Yaşayan Yaşlılarda Algılanan Sosyal Destek Etkenleri ile Depresyon Arasındaki İlişki. *Anadolu Psikiyatri Dergisi.* 5: 76-84. <https://acikerisim.cumhuriyet.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12418/1692?locale-attribute=tr> (9 Nisan 2022).

Albanese, A. M., Russo, G. R. ve Geller, P. A. (2019). The Role of Parental Self-Efficacy in Parent and Child Wellbeing: A Systematic Review of Associated Outcomes. *Child: Care, Health and Development.* 45(3): 333-363. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/cch.12661> (20 Nisan 2022).

Al-Kandari, H.Y. ve Al-Qashan, H. (2010). Maternal Self-Efficacy of Mothers of Children with Intellectual Developmental Disabilities, Down Syndrome, and Autism in Kuwait. *Child Adolesc Soc Work Journal.* 27: 21-39. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10560-009-0189-6> (28 Kasım 2022).

Alptekin, K. ve Duyan, V. (2012). *İntihar ve İntiharı Önleme*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Alsubaie, M. M., Stain, J., Webster, L. A. D. ve Wadman, R. (2019). The Role of Sources of Social Support on Depression and Quality of Life for University Students. *International Journal of Adolescence and Youth.* 24(4): 484-496. <https://www.tandfonline.com/action/showCitFormats?doi=10.1080%2F02673843.2019.1568887> (7 Nisan 2022).

Altun, S. (2005). Öğrencilerin Öz Düzenlemeye Dayalı Öğrenme Stratejilerinin ve Öz Yeterlik Algılarının Öğrenme Stilleri ve Cinsiyete Göre Matematik Başarısını Yordama Gücü. [Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Yıldız Teknik Üniversitesi DSpace Kurumsal Arşivi.

Altunbaş, G. (2002). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Destek Düzeylerinin Bazı Kişisel Özellikleri ve Sosyal Beceri Düzeyleri İle İlişkisi (Tez No. 28636672) [Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi]. ProQuest Dissertations Publishing.

Aras, A. ve Tel, H. (2009). Kronik Obstrüktif Akciğer Hastalığı Olan Hastalarda Algılanan Sosyal Destek ve İlişkili Faktörlerin Belirlenmesi. *Türk Toraks Dergisi.* 10(2): 63-68.

<https://acikerisim.cumhuriyet.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12418/2166> (4 Kasım 2022).

Ardahan, M. (2006). Sosyal Destek ve Hemşirelik. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*. 9(2): 68-75. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunihem/issue/2633/33879> (2 Nisan 2022).

Arsel, C. O. ve Batıgün, A. D. (2011). İntihar ve Cinsiyet: Cinsiyet Roller, İletişim Becerileri, Sosyal Destek ve Umutsuzluk Açısından Bir Değerlendirme. *Türk Psikoloji Dergisi*. 26(68): 1-10. <https://www.researchgate.net/publication/233764690> İntihar ve Cinsiyet Cinsiyet Roller, İletişim Becerileri Sosyal Destek ve Umutsuzluk Açısından Bir Değerlendirme (2 Kasım 2022).

Arslan, H., Gürkan, Ö. C., Ekşi, Z. ve Yiğit, F. E. (2006). Doğum Sonrası Depresyonun Annelik Yaşamına Etkileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 3(10): 71-79. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/spcd/issue/21098/227212> (25 Kasım 2022).

Aslan, Ç. Ç. (2010). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anne ve Babaların Psikolojik Belirtileri, Sosyal Destek Algıları ve Stresle Başa Çıkma Tarzlarının Karşılaştırılması. [Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi]. Maltepe Üniversitesi Kurumsal Akademik Arşiv.

Aslan, F. (2019). Özel Eğitim Gereksinimi Olan Çocukların Ebeveynlerinin Evlilik Uyumları, Umutsuzluk Düzeyleri Ve Algılanan Sosyal Destek Düzeylerinin İncelenmesi (Tez No. 578493) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Aslan, M. ve Hocaoglu, Ç. (2014). Yaşlılarda İntihar Davranışı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. 6(3): 294-309. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pgy/issue/11145/133308> (11 Nisan 2022).

Ateşçi, F. Ç., Kuloğlu, M., Tezcan, E. ve Yıldız, M. (2002). İntihar Girişimi Olan Bireylerde Birinci ve İkinci Eksen Tanıları. *Klinik Psikiyatri Dergisi*. 5(1): 22-27. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/350432/> (14 Ocak 2023).

Avrami, S. (2003). "I Wish He Had Died in the War": Suicide Survivors-The Israeli Case. *OMEGA-Journal of Death and Dying*. 46(4): 273-286. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.2190/4h37-xbhh-y4lw-quxp> (5 Ocak 2023).

Avşaroğlu, S. ve Çavdar, İ. (2018). Görme Engelli Çocuklara Sahip Anne-Babaların Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 47: 105-122. <https://dergipark.org.tr/en/pub/maeuefd/article/399486> (14 Kasım 2022).

Ayas, S. (2016). İşsizlik ve Eğitim Seviyesinin İntihar Üzerindeki Etkisi: TÜİK Verileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 14(28): 101-119. <https://dergipark.org.tr/en/pub/comuybd/issue/43613/534074> (28 Kasım 2022).

Aydın, A. ve Egin, C. T. A. (2018). Zihin Engelli, Serebral Palsili ve Otizmli Çocuk Ebeveynlerinin Psikolojik Dayanıklılıkları ile Ebeveynlik Algılarının Karşılaştırılması. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*. 37(1): 171-188. <https://dergipark.org.tr/en/pub/omuefd/issue/35216/364970> (26 Kasım 2022).

Ayhan, D. (2016). Konya'da Aile Destek Çalışmalarının Sosyolojik Açından İncelenmesi. *SEFAD*. 35: 379-396. <https://acikerisim.karatay.edu.tr/bitstream/handle/20.500.12498/1270/A%c4%b0LE%20DESTEK%20H%c4%b0ZMETLER%c4%b0.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (13 Mart 2022).

Aykara, A. (2011). Kaynaştırma Eğitimi Sürecindeki Bedensel Engelli Öğrencilerin Sosyal Uyumlarını Etkileyen Etmenler ve Okul Sosyal Hizmeti. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 22(1): 63-84. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tsh/issue/48450/613702> (18 Kasım 2022).

Aytar, A. G. ve Aksoy, A. B. ve Kaytez, N. (2014). Anne Kişiliği ve Çocuğun Mizaç Özelliği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(3): 237-251. <https://dergipark.org.tr/en/pub/usaksosbil/issue/21657/232860> (4 Mart 2022).

Badinter, E. (2011). *Kadınlık mı? Annelik mi?* A. Ekmekçi (çev.), İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Bağatarhan, T. ve Nazlı, S. (2013). Ebeveyn Eğitim Programının Annelerin Ebeveynlik Öz Yeterliklerine Etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 7(31): 67-88. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/spcd/issue/21092/227151> (2 Nisan 2022).

Bakım, B., Karamustafalıoğlu, K. O. ve Akpınar, A. (2007). Alkol ve Diğer Madde Kullanım Bozukluklarında İntihar Girişimleri ve Tamamlanmış İntihar. *Bağımlılık Dergisi*. 8(2): 91-96. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/71921/> (6 Eylül 2022).

Bal, S. (2014). Reklamların Eskimeyen Yüzü “Muhteşem Annelik” Anneler Günü Reklamları Örneği. *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*. 1(2): 59-85. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ilef/issue/8582/106592> (3 Nisan 2022).

Balcı, S., Kızıl, H., Savaşer, S., Dur, Ş. ve Mutlu, B. (2019). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Yaşadığı Güçlüklerin ve Aile Yükünün Belirlenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*. 10(2): 124-130. <https://phdergi.org/tr/jvi.aspx?un=PHD-05657&volume=10&issue=2> (25 Kasım 2022).

Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy The Exercise of Control*. New York: W.H. Freeman and Company.

Bandura, A. (1999). Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective. *Asian Journal of Social Psychology*. 2(1): 21-41. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1467-839X.00024#:~:text=An%20agentic%20theory%20specifies%20the,which%20moral%20agency%20is%20exercised> (3 Nisan 2022).

Bandura, A., Taylor, C. B., Williams, S. L., Mefford, I. N., ve Barchas, J. D. (1985). Catecholamine Secretion as a Function of Perceived Coping Self-Efficacy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 53(3): 406-414. <https://psycnet.apa.org/record/1985-25509-001> (20 Nisan 2022).

Batu, E. S. (1998). Özel Gereksinimli Öğrencilerin Kaynaştırıldığı Bir Kız Meslek Lisesindeki Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüş ve Önerileri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi SBE.

Bayer, A. (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 4(8): 101-129. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sirnakifd/issue/11320/135278> (23 Kasım 2022).

Baykoç, N. (2015). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*. Ankara: Eğiten Kitap.

Bell, C. M., Ridley, J. A., Overholser, J. C., Young, K., Athey, A., Lehmann, J. ve Phillips, K. (2017). The Role of Perceived Burden and Social Support in Suicide and Depression. *Suicide and Life-Threatening Behavior*. 48(1): 87-94. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/sltb.12327> (6 Eylül 2022).

Benzies, K. M., Trute, B. ve Worthington, C. (2013). Maternal Self-efficacy and Family Adjustment in Households with Children with Serious Disability. *Journal of Family Studies*. 19(1): 35-43. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.5172/jfs.2013.19.1.35> (14 Kasım 2022).

Bertolote, J. M., Fleischmann, A., De Leo, D. ve Wasserman, D. (2004). Psychiatric Diagnoses and Suicide: Revisiting the Evidence. *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention*. 25(4): 147-155. <https://psycnet.apa.org/record/2004-20881-002> (15 Aralık 2022).

Beşbenli, K., Avgen, B., İncioğlu, A. ve Çetinkaya, F. (2013). İstanbul’da Üç Farklı Sosyoekonomik Grupta Yer Alan Annelerin Emzirme ve Bebek Beslenmesi Konusundaki Bilgi ve Davranışları. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*. 56(2): 76-81. <http://www.cshd.org.tr/abstract.php?id=492> (4 Mart 2022).

Blumenthal, S. J. (1988). Suicide: a Guide to Risk Factors, Assessment and Treatment of Suicidal Patients. *The Medical clinics of North America*. 72(4): 937-971. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/3287045/> (18 Haziran 2022).

Bodnar-Deren, S., Klipstein, K., Fersh, M., Shemesh, E. ve Howell, E. A. (2016). Suicidal Ideation During the Postpartum Period. *Journal of Women’s Health*. 25(12): 1219-1224. <https://www.liebertpub.com/doi/abs/10.1089/jwh.2015.5346> (18 Haziran 2022).

Boyd, B. A. (2002). Examining the Relationship Between Stress and Lack of Social Support in Mothers of Children With Autism. *Focus on Autism and*

Other Developmental Disabilities. 17(4): 208-215.
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/10883576020170040301> (26 Kasım 2022).

Bromley, J., Hare, D. J., Davison, K. ve Emerson, E. (2004). Mothers Supporting Children with Autistic Spectrum Disorders: Social Support, Mental Health Status and Satisfaction with Services. *Autism.* 8(4): 409-423.
<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1362361304047224?download=true> (11 Kasım 2022).

Brown, A. C., Sandler, I. N., Tein, J.-Y., Liu, X. ve Haine, R. A. (2007). Implications of Parental Suicide and Violent Death for Promotion of Resilience of Parentally-Bereaved Children. *Death Studies.* 31(4): 301-335.
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07481180601187092> (18 Haziran 2022).

Buluş, M. ve Samur, A. Ö. (2017). Beş-Altı Yaş Çocuklarının Sosyal Duygusal Uyumunu Yordamada Ebeveyn Benlik Saygısı, Temel İhtiyaçları ve Öz Yeterliğin Rolü. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* 41(41): 5-119. <https://dergipark.org.tr/en/pub/pauefd/issue/33892/375294> (16 Mart 2022).

Büyüköztürk, F. (2015). Annelerin Ebeveynlik Özyeterlik Algıları, Sözel Etkileşim Uygulamaları ve 1-3 Yaş Aralığında Çocukların Gelişimi. [Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi]. Maltepe Üniversitesi Kurumsal Akademik Arşiv.

Büyüктаşkapu, S. (2012). Annelerin Özyeterlik Algıları ile 1-3 Yaş Çocuklarının Gelişimlerinin İncelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* 1(1): 18-30
<https://dergipark.org.tr/en/pub/amauefd/issue/1726/21150> (2 Nisan 2022).

Cain, A. C. (2002). Children of Suicide: The Telling and the Knowing. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes.* 65(2): 124-136.
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1521/psyc.65.2.124.19937?needAccess=true> (20 Haziran 2022).

Cain, A. C. (2006). Parent Suicide: Pathways of Effects into the Third Generation. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes.* 69(3): 204-227.
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1521/psyc.2006.69.3.204?needAccess=true> (20 Haziran 2022).

Cairney, J., Boyle, M., Offord, D. R. ve Racine, Y. (2003). Stress, Social Support and Depression in Single and Married Mothers. *Soc Psychiatry Epidemiol.* 38: 442-449.
<https://link.springer.com/article/10.1007/s00127-003-0661-0> (4 Kasım 2022).

Can, S. S. ve Sayıl, I. (2004). Yineleyici İntihar Girişimleri. *Kriz Dergisi.* 12(3): 53-62. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kriz/issue/41072/496447> (19 Haziran 2022).

Canarslan, H. ve Ahmetoğlu, E. (2015). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşam Kalitesinin İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 17(1): 13-31. <https://dergipark.org.tr/en/pub/trakyasobed/issue/30210/326082> (5 Mart 2022).

Cantekin, D. ve Akduman, G. G. (2020). Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumları ile Çocuklarının Duygularını Yönetme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 21(1): 87-92. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/313596/> (8 Mart 2022).

Cassel, J. (1976). The Contribution of the Social Environment to Host Resistance: The Fourth Wade Hampton Frost Lecture. *American Journal of Epidemiology*. 104(2): 107-123. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/782233/> (10 Nisan 2022).

Cassel, J. ve Tyroler, H. A. (1961). Epidemiological Studies of Culture Change. *Archives of Environmental Health: An International Journal*. 3(1): 25-33. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/13691334/> (10 Nisan 2022).

Cavkaytar, A., Aksoy, V. ve Ardiç, A. (2014). Ebeveyn Öz Yeterlik Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmasının Güncellenmesi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*. 4(1): 69-76. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ajesi/issue/1530/18761> (20 Şubat 2022).

Cavkaytar, A., Batu, S. ve Çetin, O. B. (2008). Perspectives of Turkish Mothers on Having a Child with Developmental Disabilities. *International Journal Of Special Education*. 23(2): 101-109. <https://eric.ed.gov/?id=EJ814447> (23 Kasım 2022).

Ceballo, R. ve McLoyd, V. C. (2002). Social Support and Parenting in Poor, Dangerous Neighborhoods. *Child Development*. 73(4): 1310-1321. <https://srcd.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1467-8624.00473> (16 Ocak 2022).

Ceran, A. M. (2020). Serebral Palsili Çocuğu Olan Ebeveynlerin Öz Yeterlik Düzeylerinin Belirlenmesi ve Anne-Baba Ebeveyn Öz Yeterlik Düzeylerinin Karşılaştırılması. [Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Kurumsal Akademik Arşiv.

Cheng, S.-T. ve Chan, A. C. M. (2007). Multiple Pathways from Stress to Suicidality and the Protective Effect of Social Support in Hong Kong Adolescents. *Suicide and Life-Threatening Behavior*. 37(2): 187-196. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17521272/> (22 Ocak 2023).

Cho, S.-J. ve Gannotti, M. E. (2005). Korean-American Mothers' Perception of Professional Support in Early Intervention and Special Education Programs. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*. 2(1): 1-9. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1741-1130.2005.00002.x> (26 Kasım 2022).

Christiansen, E. ve Jensen, B. F. (2007). Risk of Repetition of Suicide Attempt, Suicide or all Deaths after an Episode of Attempted Suicide: A Register-Based

Survival Analysis. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*. 41(3): 257-265. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1080/00048670601172749> (22 Ocak 2023).

Cihan, H., Karagöz, H. K. ve Var, E. Ç. (2021). Boşanmış Annelerin Ebeveynlik Stresleri ile Kişilik Özellikleri, Algıladıkları Sosyal Destek ve Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algıları Arasındaki İlişki. *Turkish Studies-Education*. 16(5): 2191-2212. https://turkishstudies.net/education?mod=makale_tr_ozet&makale_id=52182 (2 Kasım 2022).

Clum, G. A. ve Febraro, G. A. R. (1994). Stress, Social Support, and Problem-Solving Appraisal/Skills: Prediction of Suicide Severity Within A College Sample. *Journal of Psychopathology Behavioral Assessment*. 16(1): 69-83. <https://link.springer.com/article/10.1007/BF02229066> (1 Kasım 2022).

Cobb, S. (1976). Social Support As a Moderator of Life Stress. *Psychosomatic Medicine*. 38: 300-314. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/981490/> (28 Mart 2022).

Cohen, S. R., Holloway, S. D., Domínguez-Pareto, I. ve Kuppermann, M. (2015). Support and Self-efficacy Among Latino and White Parents of Children with ID. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*. 120(1): 16-31. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25551264/> (20 Nisan 2022).

Cohen, S. ve Pressman, S. D. (2004). "The Stress-Buffering Hypothesis." N. Anderson (Ed.). *Encyclopedia of Health and Behavior* içinde. USA: Sage, 780-782.

Cohen, S. ve Wills, T. A. (1985). Stress, Social Support and Buffering Hypothesis, *Psychological Bulletin*. 98(2): 310-357. <https://psycnet.apa.org/record/1986-01119-001> (7 Mayıs 2022).

Coleman, P. K. (1998). Maternal Self-Efficacy Beliefs as Predictors of Parenting Competence and Toddlers' Emotional, Social, and Cognitive Development. [Yüksek Lisans Tezi, West Virginia University]. West Virginia University The Research Repository.

Coleman, P. K. ve Karraker, K. H. (2000). Parenting Self-Efficacy Among Mothers of School-Age Children: Conceptualization, Measurement, and Correlates. *Family Relations*. 49(1): 13-24. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1741-3729.2000.00013.x> (20 Ekim 2022).

Coşkun, Y. ve Akkaş, G. (2009). Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyleri ile Sosyal Destek Algıları Arasındaki İlişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 10(1): 213-227. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kefad/issue/59520/855982> (30 Temmuz 2022).

Cox, C. R., Eaton, S., Ekas, N. V. ve Van Enkevort, E. A. (2015). Death Concerns and Psychological Well-Being in Mothers of Children with Autism

Spectrum Disorder. *Research in Developmental Disabilities*. 45(46): 229-238. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0891422215001158> (19 Ocak 2022).

Crotty, P. ve Kulys, R. (1985). Social Support Networks: The Views of Schizophrenic Clients and Their Significant Others. *Social Work*. 30(4): 301-309. <https://academic.oup.com/sw/articleabstract/30/4/301/1889231?login=false> (5 Mayıs 2022).

Cull, J. G. ve Gill, W. S. (1988). *Suicide Probability Scale (SPS)*. Los Angeles: Western Psychological Services.

Cutrona, C. E. ve Troutman, B. R. (1986). Social Support, Infant Temperament, and Parenting Self-Efficacy: A Mediation Model of Postpartum Depression. *Child Development*. 57(6): 1507. <https://psycnet.apa.org/record/1987-10404-001> (20 Nisan 2022).

Cuzzocrea, F., Murdaca, A.M., Costa, S., Filippello, P. Ve Larcana, R. (2015). Parental Stress, Coping Strategies and Social Support in Families of Children with a Disability. *Child Care in Practice*. 22(1): 3-19. https://www.researchgate.net/publication/283444605_Parental_stress_coping_strategies_and_social_support_in_families_of_children_with_a_disability (23 Ocak 2022).

Czyz, E. K., Bohnert, A. S. B., King, C. A., Price, A. M., Kleinberg, F. ve Ilgen, M. A. (2014). Self-Efficacy to Avoid Suicidal Action: Factor Structure and Convergent Validity among Adults in Substance Use Disorder Treatment. *Suicide and Life-Threatening Behavior*. 44(6): 698-709. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/sltb.12101> (29 Kasım 2022).

Çağlar, D. (2019). Özel Eğitim Alanına Eğitim Personeli Sağlama Sorunu. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*. 8(1): 269-290. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auedfd/issue/48656/618877> (18 Şubat 2022).

Çakır, Y. ve Palabıyıkoglu, R. (1997). Gençlerde Sosyal Destek- Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Kriz Dergisi*. 5(1): 15-24. <https://www.semanticscholar.org/paper/Gen%C3%A7lerde-sosyal-destek-%C3%A7ok-boyutlu-alg%C4%B1lanan-ve-%C3%87ak%C4%B1r-Palab%C4%B1y%C4%B1ko%C3%84%C5%B8lu/fb02b85b208b8b605c9c881f06b0821c0b16de7b> (28 Mart 2022).

Çalışkan, Y. (2018). Adölesan Gebelerde Suisidalite ve Algılanan Sosyal Destek Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Uzmanlık Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi CTF.

Çattık, M. ve Aksoy, V. (2018). Gelişimsel Yetersizliği Olan Çocukların Ebeveynlerinin Sosyal Destek ve Öz Yeterlilik Düzeyleri ile Yaşam Doyum

Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*. 43(195): 65-77. <http://213.14.10.181/index.php/EB/article/view/7246> (28 Ekim 2022).

Çelik, İ., Beğen, S. K., Başoğlu, Y., Çetiner, M. F., Jamilabadı, A. S. ve Ünsal, S. (2021). “Dil Ve Konuşma Bozukluğu Olan Farklı Grupların Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Grupla Çocuk Uyumu ve Anne Baba Yeterliği Açısından Karşılaştırılması.” M. Ak (Ed.). *Otizm Araştırmalarında Güncel Eğilimler* içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Çengelci, B. (2009). Otizm ve Down Sendrom’lu Çocuğa Sahip Annelerin Kaygı Umutsuzluk ve Tükenmişlik Duygularının Karşılaştırılması. *Ege Eğitim Dergisi*. 10(2): 1-23. <https://dergipark.org.tr/en/pub/egeefd/issue/4909/67236> (26 Kasım 2022).

Çetin, M. E. (2017). Özel Gereksinimli Bireylerin Tercihlerinin Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. 18(2): 309-328. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/328474> (22 Mart 2022).

Çetin, M. E. ve Sönmez, M. (2018). Çoklu Yetersizliğe Sahip Çocuğu Olan Annelerin Yaşadığı Güçlüklerin Belirlenmesi. *İlköğretim Online*. 17(3): 1252-1267. <http://ilkogretim-online.org.tr> (15 Kasım 2022).

Çetingöz, S. (1990). Down Sendromlu Çocukların Sosyal Gelişimi, Aile Yapısı ve Anne Baba Tutumu (Tez No. 8465) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Çetinkaya, F. F. ve Korkmaz, F. (2019). Algılanan Sosyal Destek ile Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 20(1): 91-103. <http://esjournal.cumhuriyet.edu.tr/en/download/article-file/729563> (10 Nisan 2022).

Çiğdem, C. S. (2022). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Ebeveynlerine Uygulanan Güçlendirme Psikoeğitiminin Psikolojik Dayanıklılık ve Ebeveyn Öz-Yeterliliğine Etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi SBE.

Çitil, M. ve Doğan, İ. (2019). Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Yapısı ve Toplumsal İlişkilerinin Belirlenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 19(43): 61-108. <https://dergipark.org.tr/en/pub/spcd/article/453941> (24 Kasım 2022).

D’Attilio, J. P., Campbell, B. M., Lubold, P., Jacobson, T. ve Richard, J. A. (1992). Social Support and Suicide Potential: Preliminary Findings for Adolescent Populations. *Psychological Reports*. 70(1): 76-78. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.2466/pr0.1992.70.1.76> (29 Kasım 2022).

Dantas, K. O., Neves, R., da F., Ribeiro, K. S. Q. S., de Brito, G. E. G. ve Batista, M. do C. (2019). Repercussions on the Family from The Birth and Care of Children with Multiple Disabilities: A Qualitative Meta-Synthesis.

Cadernos de Saúde Pública. 35(6): 1-18.
<https://www.scielo.br/j/csp/a/scrMsWn7YC5wxSbVCQxWsRK/abstract/?lang=en> (16 Kasım 2022).

Daruwala, S. E., LaCroix, J. M., Perera, K. U., Tucker, J., Colborn, V., Weaver, J., Soumoff, A. ve Ghahramanlou-Holloway, M. (2018). Suicide İdeation and Self-Efficacy to Avoid Suicidal Action Among Psychiatrically Hospitalized Military Personnel. *Psychiatry Research.* 270: 1131-1136.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0165178118304311> (29 Kasım 2022).

Daşbaşı, S. (2013). Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Ailelere Yönelik Sosyal Hizmet Uygulaması: Bir Değerlendirme Araştırması. *Toplum ve Sosyal Hizmet.* 24(1): 101-114.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/tsh/issue/48410/613376> (28 Aralık 2022).

de Montigny, F. ve Lacharite, C. (2005). Perceived Parental Efficacy: Concept Analysis. *Journal of Advanced Nursing.* 49(4): 387-396.
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1365-2648.2004.03302.x> (11 Kasım 2022).

Deleş, B. ve Kaytez, N. (2022). Okul Öncesi Dönem Çocuğu Olan Anne Babaların Çatışma Durumları ve Öz Yeterlik Algılarının İncelenmesi. *Çocuk ve Gelişim Dergisi.* 5(9): 67-77.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cg/issue/70994/1100298> (11 Nisan 2022).

Demir, G., Özcan, A. ve Kızılırmak, A. (2010). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Depresyon Düzeylerinin Belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi.* 13(4): 53-58.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunihem/issue/2648/34346> (12 Nisan 2022).

Demirdöven, B. ve Özyürek, A. (2022). Okul Öncesi Çocuğu Olan Annelerin Ebeveynlik Öz Yeterlikleri Ve Tutumları Arasındaki İlişki. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi.* 21(82): 495-510.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/esosder/issue/68977/953653> (12 Nisan 2022).

Demiriz, S. ve Öğretir, A. D. (2007). Alt ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeydeki 10 Yaş Çocuklarının Anne Tutumlarının İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi.* 15(1): 105-122.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/kefdergi/issue/49108/626700> (6 Mart 2022).

Demirören, D. ve Bingöl, T. (2022). Kısa Süreli Çözüm Odaklı Yaklaşım Dayalı Ebeveyn Öz-yeterliği Geliştirme Psiko-eğitim Programının Otizmli Çocuğu Olan Annelerin Ebeveyn Öz-yeterliğine Etkisi. *Journal of Sustainable Education Studies.* 1(1): 62-69.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/seader/issue/69007/1058705> (12 Nisan 2022).

Demirtaş, H., Cömert, M. ve Özer, N. (2011). Öğretmen Adaylarının Özyeterlik İnançları ve Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları. *Eğitim ve Bilim.* 36(159): 96-111. <http://eb.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/278/241> (12 Nisan 2022).

Deniz, İ., Ersöz, A. G., İldeş, N. ve Türkarslan, N. (2001). 1995-2000 Yılları Resmi Kayıtlarından Batman'da Gerçekleşen İntihar ve İntihar Girişimleri Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 4(4): <https://dergipark.org.tr/en/pub/spcd/issue/21118/227467> (22 Kasım 2022).

Denney, J. T. (2010). Family and Household Formations and Suicide in the United States. *Journal of Marriage and Family*. 72(1): 202-213. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1741-3737.2009.00692.x> (29 Kasım 2022).

Dereli, F. ve Okur, S. (2008). Engelli Çocuğa Sahip Olan Ailelerin Depresyon Durumunun Belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*. 25: 164-168. <http://acikerisim.mu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12809/7934> (16 Kasım 2022).

Deveci, M. ve Ahmetoğlu, E. (2018). Zihin Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyinin İncelenmesi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*. 4(2): 123-131. <https://www.ibaness.org/bnejss-archive/2018-04-02> (4 Kasım 2022).

Dey, N. E. Y. ve Amponsah, B. (2020). Sources of Perceived Social Support on Resilience Amongst Parents Raising Children with Special Needs in Ghana. *Heliyon*. 6(11): 12-16. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405844020324129> (19 Nisan 2022).

Dhingra, K., Boduszek, D. ve O'Connor, R. C. (2015). Differentiating Suicide Attempters from Suicide İdeators Using the Integrated Motivational–Volitional Model Of Suicidal Behaviour. *Journal of Affective Disorders*. 186: 211-218. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26247914/> (12 Kasım 2022).

Diken, İ. H. (2007). Turkish Mothers' Self-Efficacy Beliefs and Styles of Interactions With Their Children With Language Delays. *Early Child Development and Care*. 179(4): 425-436. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03004430701200478?casa_tok=en&fSUl5Vmu5wAAAAA%3AhMXR2GkY5QkrDxXL8CucL1hqPEXrxwjp_Mfl24BQHnLHfvIBpwh1mZ1aKYpie6wxdGvC56DPrVWV0A (13 Nisan 2022).

Dilsiz, A. ve Dilsiz, F. (1996). Çocuk ve Gençlerde İntihar Girişimi: Kontrollü Bir Çalışma. *Kriz Dergisi*. 1: 1-6. <http://genclikbirikimi.org/kunye-2484-cocuk-genclerde-intihar-girisimi-kontrollu-bir-calisma-makale> (22 Kasım 2022).

Doğan, T. (2008). Psikolojik Belirtilerin Yordayıcısı Olarak Sosyal Destek ve İyilik Hali. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 3(30): 30-44. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/200121> (6 Nisan 2022).

Doğru, Y. S. S. ve Arslan, E. (2008). Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyi ile Durumluk Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Selçuk*

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 19: 543-553.
<http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/432> (19 Nisan 2022).

Dol, J., Richardson, B., Grant, A., Aston, M., McMillan, D., Murphy, G.T. ve Campbell-Yeo, M. (2021). Influence of Parity and Infant Age on Maternal Self-Efficacy, Social Support, Postpartum Anxiety and Postpartum Depression in the First Six Months In The Maritime Provinces. Canada. *Birth*. 48(3): 438-447. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/birt.12553> (1 Kasım 2022).

Durkheim, E. (2020). *İntihar*. Ö. Doğan (çev.), Ankara: Doğu Batı Yayınları (Orijinal baskı tarihi 1897).

Dursun, A. (2010). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Davranış Problemleriyle Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Kurumsal Akademik Açık Arşivi.

Dündar, Ö. ve Sağır, Z. (2022). Yükseköğretim Mezunlarının İntihar Davranışının Ekonomik Boyutu: Dinamik Panel Veri Analizi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 21(1): 41-58. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jss/issue/68239/895972> (28 Kasım 2022).

Dünya Sağlık Örgütü (2018). National Suicide Prevention Strategies: Progress, Examples and Indicators. <https://www.who.int/publications/i/item/national-suicide-prevention-strategies-progress-examples-and-indicators> (29 Kasım 2021).

Dyson, L. L. (1997). Fathers and Mothers of School-Age Children With Developmental Disabilities: Parental Stress, Family Functioning, and Social Support. *American Journal on Mental Retardation*. 102(3): 267-279. <https://meridian.allenpress.com/ajidd/article-abstract/102/3/267/6082/Fathers-and-Mothers-of-School-Age-Children-With> (4 Kasım 2022).

Efeoğlu, İ. E. ve Kılınçarslan, Ö. (2020). Çalışma Hayatında Otizmlili Bireyler ve Aileleri Üzerine Fenomenolojik Bir Araştırma. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 23(1): 37-66. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ahbvuibfd/issue/61592/754862> (19 Nisan 2022).

Eker, D. ve Arkar, H. (1995). Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin Faktör Yapısı, Geçerlik Ve Güvenirliği. *Türk Psikoloji Dergisi*. 10(34): 17-25. <https://toad.halileksi.net/olcek/cok-boyutlu-algilanan-sosyal-destek-olcegi-msspss> (20 Şubat 2022).

Eker, E. ve Türk, A. (2021). Anne Ebeveynin Kendi Anne Red Kabulünün, Ebeveynlik Tutumu Üzerine Etkisi. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(1): 25-39. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kusob/issue/63247/875653> (14 Kasım 2022).

Ekici, G., Savaş, H. A. ve Çıtak, S. (2001). Tamamlanmış İntiharlarda Alkol Madde Kullanım Öyküsünün Rolü. *Bağımlılık Dergisi*. 2(3): 113-116. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/13478/> (25 Ocak 2022).

Elek, S. M., Hudson, D. B. ve Bouffard, C. (2003). Marital and Parenting Satisfaction and Infant Care Self-Efficacy During The Transition to Parenthood: The Effect Of Infant Sex. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*. 26(1): 45-57. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12623734/> (22 Nisan 2022).

Ellis, J. B. ve Hirsch, J. K. (2000). Reasons for Living in Parents of Developmentally Delayed Children. *Research in Developmental Disabilities*. 21(4): 323-327. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0891422200000457> (19 Ocak 2022).

Engin, B. (2018). Engelli Çocuk Sahibi 55 Yaş ve Üstü Annelerde Depresyon ve Kaygı Belirtilerinin Değerlendirilmesi: Antalya/Kepez İlçesi Örneği (Tez No. 522658) [Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Eren, Ö. (1994). Türkiye’de Otistik Çocukların Aile Yapıları Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE.

Ergin, D., Şen, N., Eryılmaz, N., Eryılmaz, N. E., Pekuslu, S. ve Kayacı, M. (2007). Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Depresyon Düzeyi Ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*. 10(1): 41-48. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunihem/issue/2636/33911>

Ersoy, Ö. ve Çürük, N. (2009). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerde Sosyal Desteğin Önemi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 17(17): 104-110. <https://dergipark.org.tr/en/pub/spcd/issue/21116/227435> (19 Kasım 2022).

Ertemir, D. ve Ertemir, M. (2003). Gençlerin İntihar Girişimlerinin Özellikleri. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*. 16(4): 231-234. <https://arsiv.dusunenadamdergisi.org/ing/Articledetails5ddd.html?MkID=275> (22 Aralık 2022).

Ertürk, Y. (2018). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Olan Ve Olmayan Annelerin İlgili Değişkenler Açısından Sosyal Beceri Düzeylerinin Karşılaştırılması. [Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Kurumsal Akademik Arşiv.

Eskin, M. (2001). Ergenlikte Yalnızlık, Başetme Yöntemleri ve Yalnızlığın İntihar Davranışı ile İlişkisi. *Klinik Psikiyatri*. 4(1): 5-11. <https://klinikpsikiyatri.org/jvi.aspx?pdire=kpd&plng=tur&un=KPD-00461#:~:text=%C4%B0ntihar%20davran%C4%B1%C5%9F%C4%B1%20s%20ergileyen%20%C3%B6%C4%9Frencilerin%20di%C4%9Ferlerine,etme%20>

[y%C3%B6ntemlerini%20s%C4%B1k%20kulland%C4%B1klar%C4%B1%20bulundu](#) (18 Aralık 2022).

Eskin, M. (1993). Reliability of the Turkish Version of the Perceived Social Support from Friends and Family Scales, Scale for Interpersonal Behavior and Suicide Probability Scale. *Journal of Clinical Psychology*. 49(4): 515-522. [https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/1097-4679\(199307\)49:4%3C515::AID-JCLP2270490408%3E3.0.CO;2-K](https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/1097-4679(199307)49:4%3C515::AID-JCLP2270490408%3E3.0.CO;2-K) (20 Şubat 2022).

Eskin, M. (2003). *İntihar: Açıklama, Değerlendirme, Tedavi, Önleme*. Ankara: Çizgi Tıp Yayınevi.

Fagbenro, D. A. ve Olagundoye, H. F. (2019). Role of Self-efficacy, Life Frustration, Quality of Health and Meaning in Life on Suicidal İdeation Among Adolescents: A Nigeria Experience. *International Journal of Research Studies in Psychology*. 8(1): 15-25. <https://doi.org/10.5861/ijrsp.2019.3015> <http://consortiacademia.org/10-5861-ijrsp-2019-3015/> (2 Kasım 2022).

Faisal-Cury, A., Levy, R. B. ve Matijasevich, A. (2020). The Relationship Between Mother–Child Bonding Impairment and Suicidal Ideation in São Paulo. *Brazil. Maternal and Child Health Journal*. 25: 706-714. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10995-020-03024-z> (25 Kasım 2022).

Fıncioğulları, S. (2018). Modern Çağın Hastalığı: Yabancılaşma ve Ahlakî Bütünlük İlişkisi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*. 38(38): 103-116. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kdeniz/issue/38603/334507> (9 Aralık 2022).

Flynt, S. W. ve Wood, T. A. (1989) Stress and Coping of Mothers of Children with Moderate Mental Retardation. *American Journal on Mental Retardation*. 94(3): 278-283. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/2803746/> (29 Kasım 2022).

Forbes, H. ve Dziegielewska, S. F. (2003). Issues Facing Adoptive Mothers of Children with Special Needs. *Journal of Social Work*. 3(3): 301-320. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/146801730333003> (27 Kasım 2022).

Foster T, Gillespie K, McClelland, R. ve Patterson, C. (1999) Risk Factors for Suicide İndependent of DSM-III-R Axis I Disorder. *The British Journal of Psychiatry*. 175(2): 175-179. <https://www.cambridge.org/core/journals/the-british-journal-of-psychiatry/article/abs/risk-factors-for-suicide-independent-of-dsmiiiir-axis-i-disorder/286F7D6EE73332BF068E7A33D83E07A2> (23 Ocak 2022).

Foster, T. (2003). Suicide Note Themes and Suicide Prevention. *The International Journal of Psychiatry in Medicine*. 33(4): 323-331. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.2190/t210-e2v5-a5m0-qlju> (20 Ocak 2023).

Freud, S. (2014). *Yas ve Melankoli*. A. Emirsoy (çev.), İstanbul: Telos Yayınları (Orijinal baskı tarihi 1917).

Gao, L., Sun, K. ve Chan, S. W. (2014). Social Support and Parenting Self-Efficacy Among Chinese Women in The Perinatal Period. *Midwifery*. 30(5): 532-538.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0266613813001800> (2 Kasım 2022).

Garcia-Lopez, C., Sarria, E. ve Pozo, P. (2016). Parental Self-efficacy and Positive Contributions Regarding Autism Spectrum Condition: an Actor-partner İnterdependence Model. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 46(7): 2385-2398. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27007725/> (20 Nisan 2022).

Garssen, J., Deerenberg, I., Mackenbach, J. P., Kerkhof, A. ve Kunst, A. E. (2011). Familial Risk of Early Suicide: Variations by Age and Sex of Children and Parents. *Suicide and Life-Threatening Behavior*. 41(6): 585-593. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1943-278X.2011.00050.x> (22 Kasım 2022).

Gentile S. (2011). Suicidal Mothers. *Journal of Injury & Violence Research*. 3(2): 90-97. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21498972/> (22 Kasım 2022).

George, D. ve Mallery, M. (2010) *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 Update*. Boston: Pearson.

Gliatto, M. F. ve Rai, A. K. (1999). Evaluation and Treatment of Patients with Suicidal İdeation. *American Family Physicia*. 59(6): 1500-1506. <https://www.aafp.org/pubs/afp/issues/1999/0315/p1500.html> (20 Ocak 2022).

Göcen, G. ve Genç, M. (2019). Ebeveyn Kaybı Yaşamış Bireylerde Otobiyografik Bellek, Allah Tasavvuru ve Dini Başa çıkma. *Bilimname*. 4: 313-349. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilimname/issue/50107/635965> (25 Temmuz 2022).

Görgü, E. (2005). 3-7 Yaş Arası Otistik Çocuğa Sahip Olan Annelerin Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri ile Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişki. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi EBE.

Gözübüyük, F. (2015). Annelerin Ebeveynlik Özyeterlik Algıları, Sözel Etkileşim Uygulamaları ve 1-3 Yaş Aralığında Çocukların Gelişimi. [Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi]. Maltepe Üniversitesi Kurumsal Akademik Arşiv.

Grant, S., Cross, E., Wraith, J. E., Jones, S., Mahon, L., Lomax, M., Bigger, B. ve Hare, D. (2013). Parental Social Support, Coping Strategies, Resilience Factors, Stress, Anxiety and Depression Levels in Parents of Children with MPS III (Sanfilippo Syndrome) or Children With İntellectual Disabilities (ID). *Journal of Inherit Metabolic Disease*. 36: 281-291. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10545-012-9558-y#citeas> (17 Kasım 2022).

Gratz, K. L., Spitznagel, T. L. ve Tull, M. T. (2020). Expanding Our Understanding of the Relationship Between Nonsuicidal Self-Injury and Suicide Attempts: The Roles of Emotion Regulation Self-Efficacy and the Acquired Capability For Suicide. *Journal of Clinical Psychology*. 76(9): 1653-1667. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32227691/> (2 Kasım 2022).

Grusec, J. E., Hastings, P. ve Mammone, N. (1994). Parenting Cognitions and Relationship Schemas. *New Directions for Child and Adolescent Development*. 66: 5-19. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/cd.23219946603> (20 Kasım 2022).

Guimond, A., Moore, H., Aier, D., Maxon, E. ve Diken, İ. H. (2005). Parental Self-Efficacy Instrument for Children with Disabilities (PSICD). [Yayınlanmamış Makale Taslağı]. Phoenix: Arizona State University.

Güler, Z. ve Altın, N. Ş. (2013). İntiharın Gazetelerdeki Yansımaları. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. 16(2): 115-150. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosars/issue/11396/136099> (12 Kasım 2022).

Güller, A. (2015). XIX. Yüzyıl Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Toplumunda İntiharlar (Tez No. 393676) [Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Gür, S. T. A. (2012). Acil Servise İntihar Girişimi Nedeni İle Yapılan Başvuruların Demografik Ve Klinik Özellikleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi ATAD.

Gürhopur, F. D. T. ve Dalgıç, A.İ. (2017). Zihinsel Yetersiz Çocuğu Olan Ebeveynlerde Aile Yüğü. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*. 8(1): 9-16. <https://phdergi.org/TR/jvi.aspx?pdire=phd&plng=tur&un=PHD-87609&look4=> (17 Nisan 2022).

Hadadian, A. (1994). Stress and Social Support in Fathers and Mothers of Young Children with and without Disabilities. *Early Education & Development*. 5(3): 226-235. https://doi.org/10.1207/s15566935eed0503_4 (25 Kasım 2022).

Hamdan, M. A. ve Dawani, H. A. (2008). Social Support and Stress Among University Students in Jordan. *International Journal of Mental Health and Addiction*. 6(3): 442-450. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11469-007-9112-6> (9 Nisan 2022).

Hammer, M. (1983). "Core" and "Extended" Social Networks in Relation to Health and İllness. *Social Science & Medicine*. 17(7): 405-411. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0277953683903441> (28 Ocak 2023).

Harris, T. L. ve Molock, S. D. (2010). Cultural Orientation, Family Cohesion, and Family Support in Suicide Ideation and Depression among African American College Students. *Suicide and Life-Threatening Behavior*. 30(4): 341-353. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1943-278X.2000.tb01100.x> (29 Kasım 2022).

Haslam, D. M., Pakenham, K. I. ve Smith, A. (2006). Social Support and Postpartum Depressive Symptomatology: The Mediating Role of Maternal Self-efficacy. *Infant Ment. Health J.* 27: 276-291. <https://onlinelibrary.wiley.com/action/showCitFormats?doi=10.1002%2Fimhj.20092> (2 Kasım 2022).

Heikkinen, M., Aro, H. ve Lönnqvist, J. (1994). Recent life events, Social support and suicide. *Acta Psychiatrica Scandinavica.* 89: 65-72. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1600-0447.1994.tb05805.x> (22 Ocak 2023).

Heiman, T. ve Berger, O. (2008). Parents of Children with Asperger Syndrome or with Learning Disabilities: Family Environment and Social Support. *Research in Developmental Disabilities.* 29(4): 289-300. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0891422207000467> (9 Kasım 2022).

Heslin, P. A. ve Klehe, U. C. (2006). Self-Efficacy. *Encyclopedia of Industrial/Organizational Psychology.* 2: 705-708. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1150858 (20 Nisan 2022).

Hidayet, S. (2017). Kör Baykuş. B. Necatigil (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları (Orijinal baskı tarihi 1936).

Hohlfeld, A. S. J., Harty, M. ve Engel, M. E. (2018). Parents of Children with Disabilities: A Systematic Review of Parenting Interventions and Self-Efficacy. *African Journal of Disability.* 7(1): 2-12. <https://journals.co.za/doi/epdf/10.4102/ajod.v7i0.437> (1 Kasım 2022).

Holloway, S., Suzuki, S., Yamamoto, Y. ve Behrens, K. (2005). Parenting Self-Efficacy Among Japanese Mothers. *Journal of Comparative Family Studies.* 36(1): 61-76. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/s15566935eed0503_4 (28 Nisan 2022).

Isometsä, E. (2001). Psychological Autopsy Studies-A Review. *European Psychiatry.* 16(7): 379-385. <https://www.cambridge.org/core/journals/europeanpsychiatry/article/abs/psychological-autopsy-studies-areview/88722BAF366C65529827D5E71005616A> (21 Ocak 2023).

Izzo, C., Weiss, L., Shanahan, T. ve Rodriguez-Brown, F. (2008). Parental Self-Efficacy and Social Support as Predictors of Parenting Practices and Children's Socioemotional Adjustment in Mexican Immigrant Families. *Journal of Prevention & Intervention in the Community.* 20(1-2): 197-213. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1300/J005v20n01_13 (2 Kasım 2022).

İnalı, Ç. (2012). Zihinsel ve/veya Bedensel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Annelerin Yaşam Kalitesi ile Tükenmişlik Düzeylerine Anneye Verilen

Eğitimin ve Danışmanlığın Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi SBE.

İnce, Z. E. ve Tüfekci, F. G. (2015). Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerde Evlilik Uyumu ve Yaşam Doyumunun Değerlendirilmesi ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 4(1): 102-112. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumussagbil/issue/23835/253927> (17 Kasım 2022).

Jahan, S., Araf, K., Griffiths, M. D., Gozal, D. ve Mamun, M. A. (2020). Depression and Suicidal Behaviors Among Bangladeshi Mothers of Children with Autism Spectrum Disorder: A Comparative Study. *Asian Journal of Psychiatry*. 51: 1-3. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1876201820301027?via%3Dihub> (19 Ocak 2023).

Jobes, D. A. ve Joiner, T. E. (2019). Reflections on Suicidal İdeation. *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention*. 40(4): 227-230. <https://psycnet.apa.org/record/2019-38872-001> (27 Aralık 2023).

Jones, T. L. ve Prinz, R. J. (2005). Potential Roles of Parental Self-efficacy in Parent and Child Adjustment: A Review. *Clinical Psychology Review*. 25(3): 341-363. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S027273580500005X> (20 Nisan 2022).

Kahriman, İ. ve Polat, S. (2003). Adölesanlarda Aileden ve Arkadaşlardan Algılanan Sosyal Destek ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişki. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*. 6(2): 13-24. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/29193> (9 Nisan 2022).

Kaner, S. (2003). Aile Destek Ölçeği: Faktör yapısı, Güvenirlik ve Geçerlik Çalışmaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. 4(1): 57-72. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/159223> (15 Kasım 2022).

Kaner, S. (2004). Engelli Çocukları Olan Anababaların Algıladıkları Stres, Sosyal Destek ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi (No. 2001-0901-007). Ankara Üniversitesi. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/68118/2668.pdf?sequen>

Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2013, 25 Nisan). Resmi Gazete (Sayı: 6462). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm>

Kara, M. ve Mirici, A. (2004). Loneliness, Depression and Social Support of Turkish Patient with Chronic Obstructive Pulmonary Disease and Their

Spouses. *Journal of Nursing Scholarship*. 36(4): 331-336. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15636413/> (29 Mart 2022).

Karaman, E. D. ve Doğan, N. (2018). Annelik Rolü Üzerine: Kadının “Annelik” Kimliği Üzerinden Tahakküm Altına Alınması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*. 6(2): 1475-1596. <https://dergipark.org.tr/en/pub/e-gifder/issue/31789/443214> (5 Mart 2022).

Karaman, E. ve Efilti, E. (2021). Özel Eğitim Gereksinimli Bireye Sahip Anne Babaların Bazı Demografik Özelliklerine Göre Sosyal Destek Algısı Düzeylerinin İncelenmesi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 22(2): 1562-1603. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefad/issue/64975/789980> (15 Kasım 2022).

Karataş, Z. (2013). İntihar Sonucu Ebeveyn Kaybı Yaşayan Çocuğa Yönelik Sosyal Hizmet Müdahalesi: Bir Vaka Sunumu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 24(2): 253-268. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tsh/issue/48480/614202> (18 Mart 2022).

Karlıoğlu, A. ve Sarı, H. Y. (2018). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Babalarda Ebeveyn Öz Yeterliliği, Algılanan Sosyal Destek ve Aile Yüğü İlişkisi. *Hemşirelikte Eğitim Ve Araştırma Dergisi*. 16(2): 112-118. https://jerr-nursing.org/Content/files/sayilar/75/KUHEAD_16_2_112_118.pdf (2 Kasım 2022).

Karpat, D. ve Girli, A. (2012). Yaygın Gelişimsel Bozukluk Tanılı Çocukların Anne-Babalarının Yas Tepkilerinin, Evlilik Uyumlarının ve Sosyal Destek Algılarının İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. 13(2): 69-89. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ozelegitimdergisi/issue/17180/179526?publish=ankara> (16 Temmuz 2022).

Kaytez, N., Durualp, E. ve Kadan, G. (2015). Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Gereksinimlerinin ve Stres Düzeylerinin İncelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*. 4(1): 197-214. <https://avesis.ankara.edu.tr/yayin/d55acb99-656d-4e94-9c50-fbf71589288c/engelli-cocuga-sahip-olan-ailelerin-gereksinimlerinin-ve-stres-duzeylerinin-incelenmesi> (25 Kasım 2022).

Kesgin, E. (2006). Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Öz-Yeterlilik Düzeyleri İle Problem Çözme Yaklaşımlarını Kullanma Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Denizli İli Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale: Pamukkale Üniversitesi SBE.

Khanlou, N., Haque, N., Sheehan, S. ve Jones, G. (2015). “It is an Issue of not Knowing Where to Go”: Service Providers’ Perspectives on Challenges in Accessing Social Support and Services by Immigrant Mothers of Children with Disabilities. *Journal of Immigrant and Minority Health*. 17: 1840-1847. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10903-014-0122-8#citeas> (14 Kasım 2022).

Kılıç, M., Kaç, B., Salman, Z., Polat, Z. ve Yağcı, F. (2022). İşitme Kayıplı Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Öz Yeterliği ile Çocuk Eğitimi Yeterliği Arasındaki İlişkinin Araştırılması: Kesitsel Bir Çalışma. *Türkiye Klinikleri Sağlık Bilimleri Dergisi*. 7(3): 803-14. <https://www.turkiyeklinikleri.com/article/en-isitme-kayıplı-cocuga-sahip-ebeveynlerin-oz-yeterligi-ile-cocuk-egitimi-yeterligi-arasindaki-iliskinin-arastirilmesi-kesitsel-bir-calisma-97678.html> (14 Kasım 2022).

Kılıç, R. (2018). *İntiharın Tarihi Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyette İstemli Ölüm Halleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Kırbaş, Z. Ö. ve Özkan, H. (2013). Down Sendromlu Çocukların Annelerinin Aile İşlevlerini Algılama ve Sosyal Destek Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi*. 3(3): 171-180. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/166407/> (9 Kasım 2022).

Kim, H. J. ve Jung, M. A. (2010). Effect of Family Function and Self-Efficacy on Suicidal Ideation in University Students. *The Korean Academic Society of Nursing Education*. 16(1): 43-50. <https://koreascience.kr/article/JAKO201023062213023.page> (29 Kasım 2022).

Kiremit, H. Ö. (2006). Fen Bilgisi Öğretmenliği Öğrencilerinin Biyoloji ile İlgili Öz- Yeterlik İnançlarının Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi EBE.

Kızır, M. ve Tekinarslan, İ. Ç. (2018). Ağır ve Çoklu Yetersizliği (AÇYE) Olan Çocuk Annelerinin Yaşadıkları Sorunların ve Sorunlarla Baş Etme Yöntemlerinin Belirlenmesi . *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. 19(2): 233-256. <https://dergipark.org.tr/en/pub/oezegitimdergisi/issue/37204/321683?publisher=ankara> (16 Kasım 2022).

Klassen, R. M. ve Klassen, J. R. L. (2018). Self-efficacy Beliefs of Medical Students: a Critical Review. *Perspectives on Medical Education*. 7: 76-82. <https://link.springer.com/article/10.1007/s40037-018-0411-3> (3 Nisan 2022).

Kleiman, E. M. ve Liu, R. T. (2013). Social Support as a Protective Factor in Suicide: Findings from Two Nationally Representative Samples. *Journal of Affective Disorders*. 150(2): 540-545. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0165032713000888> (2 Aralık 2022).

Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: The Guilford Press.

Klonsky, E. D. ve May, A. M. (2013). Differentiating Suicide Attempters from Suicide Ideators: A Critical Frontier for Suicidology Research. *Suicide and Life-Threatening Behavior*. 44(1): 1-5. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/sltb.12068> (15 Aralık 2023).

Klonsky, E. D., May, A. M. ve Saffer, B. Y. (2016). Suicide, Suicide Attempts, and Suicidal Ideation. *Annual Review of Clinical Psychology*. 12(1): 307-330. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26772209/> (5 Ocak 2023).

Koç, Ö., Özkan, H. ve Bekmezci, H. (2016). Annelik Rolü ve Ebeveynlik Davranışı Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi*. 6(2): 143-150. <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/201222/> (6 K 2022).

Kotil, Ç. (2010). Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Yeni Başlayan 5 Yaş Çocukların Sosyal-Duygusal Uyum Düzeylerine Annenin Ebeveyn Öz Yeterlik Algısı ile Okul Beklentilerine Uyum Düzeyinin Etkisi (Tez No. 250901) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Koyunoğlu, E. (2021). Ailelerin Okul Öncesi Dönemde Karşılaştıkları Davranış Problemlerine Yönelik Tutumları Çözüm Yaklaşımları ve Öz Yeterlilik Algılarının İncelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi, Medipol Üniversitesi]. Medipol Üniversitesi Kurumsal Akademik Arşiv.

Köse, H. ve Avşar, G. (2021). Hastaların Sosyal Destekleri Bakım Algılayışlarını Etkiler mi? *Sağlık Bilimleri Dergisi*. 30(3): 245-250. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eujhs/issue/66419/1040287> (7 Nisan 2022).

Kösesoy, B. C. ve Şahin, M. (2022). İntihar Davranışında Bulunan Vakalarda Sosyal Hizmet Müdahale Geçmişi ve Mevcut İhtiyaçlar. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 24: 263-281. <http://busbed.bingol.edu.tr/en/pub/issue/73192/1165534> (20 Ocak 2022).

Kuhn, J. C. ve Carter, A. S. (2006). Maternal Self-efficacy and Associated Parenting Cognitions Among Mothers of Children with Autism. *American Journal of Orthopsychiatry*. 76(4): 564-575. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1037/0002-9432.76.4.564> (1 Kasım 2022).

Kumaş, Ö. A. ve Sümer, H. M. (2019). Özel Gereksinimli Küçük Çocuğu Olan Annelerin Öz Yetkinlikleri, Yılmazlık Düzeyleri ve Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 27(1): 163-173. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/42585/511285> (6 Kasım 2022).

Kuramoto, S. J., Brent, D. A. ve Wilcox, H. C. (2009). The Impact of Parental Suicide on Child and Adolescent Offspring. *Suicide and Life-Threatening Behavior*. 39(2): 137-151. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19527154/> (21 Haziran 2022).

Kurbanoglu, S. (2004). Öz-Yeterlik İnancı ve Bilgi Profesyonelleri için Önemi. *Bilgi Dünyası*. 5(2): 137-152. <https://bd.org.tr/index.php/bd/article/view/484> (21 Nisan 2022).

Kurt, H. ve Aslan, D. (2020). Okul Öncesi Dönem Çocuğu Olan Annelerin Öz-Yeterlik, Psikolojik Sağlık ve Ebeveyn Tutumlarının İncelenmesi. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*. 6(2): 211-240.

<https://dergipark.org.tr/en/pub/kademkad/issue/60303/879993> (22 Nisan 2022).

Kurt, T. (2012). Öğretmenlerin Öz Yeterlik ve Kolektif Yeterlik Algıları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 10(2): 195-227. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/26137/275278> (23 Nisan 2022).

Kurtbeyoğlu, Z. ve Demirtaş, V. Y. (2020). Özel Öğrenme Güçlüğü Tanılı Çocuğu Olan Anne-Babaların Algılanan Sosyal Destek ve Depresyon Düzeyleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*. 50: 228-242. <https://dergipark.org.tr/en/pub/deubefd/issue/58469/806193> (16 Mart 2022).

Lieb, R., Bronisch, T., Höfler, M., Schreier, A. ve Wittchen, H. U. (2005). Maternal Suicidality and Risk of Suicidality in Offspring: Findings From a Community Study. *American Journal of Psychiatry*. 162(9). 1665-1671. <https://ajp.psychiatryonline.org/doi/full/10.1176/appi.ajp.162.9.1665> (21 Kasım 2022).

Lindorff, M. (2001). Are They Lonely at the Top? Social Relationships and Social Support Among Australian Managers. *Work & Stress*. 15(3): 274-282. <https://psycnet.apa.org/record/2001-09092-007> (11 Nisan 2022).

Liu, S., You, J., Ying, J., Li, X. ve Shi, Q. (2020). Emotion Reactivity, Nonsuicidal Self-injury, and Regulatory Emotional Self-efficacy: A Moderated Mediation Model of Suicide Ideation. *Journal of Affective Disorders*. 266: 82-89. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0165032719320129> (2 Kasım 2022).

Maniadaki, K., Sonuga-Barke, E., Kakouros, E. ve Karaba, R. (2005). Maternal Emotions and Self-Efficacy Beliefs in Relation to Boys and Girls with AD/HD. *Child Psychiatry and Human Development*. 35: 245-263. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15731889/> (15 Kasım 2022).

Marcenko, M. O. ve Meyers, J. C. (1991). Mothers of Children with Developmental Disabilities: Who Shares the Burden? *Family Relations*. 40(2): 186-190. <https://www.jstor.org/stable/585481> (11 Kasım 2022).

Mash, E. J. ve Johnston, C. (1983). Parental Perceptions of Child Behavior Problems, Parenting Self-Esteem, and Mothers' Reported Stress in Younger and Older Hyperactive and Normal Children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 51(1): 86-99. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/6826870/> (23 Nisan 2022).

Mavili, A., Kesen, N. F. ve Daşbaş, S. (2014). Aile Aidiyeti Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 33: 29-45. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/198264> (7 Nisan 2022).

McAuliffe, T., Cordier, R., Chen, Y.-W., Vaz, S., Thomas, Y. ve Falkmer, T. (2020). In-the-moment Experiences of Mothers of Children with Autism Spectrum Disorder: a Comparison by Household Status and Region of

Residence. *Disability and Rehabilitation*. 44(4): 558-572. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32552117/> (29 Kasım 2022).

McClay, M. M., Brausch, A. M. ve O'Connor, S. S. (2020). Social Support Mediates the Association Between Disclosure of Suicide Attempt and Depression, Perceived Burdensomeness and Thwarted Belongingness. *Suicide and Life-Threatening Behavior*. 50(4): 884-898. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/sltb.12622> (21 Ocak 2023).

Mccormick, M. J. ve Martinko, M. J. (2004). Identifying Leader Social Cognitions: Integrating the Causal Reasoning Perspective Into Social Cognitive Theory. *Journal of Leadership & Organizational Studies*. 10(4): 2-11. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/107179190401000401> (4 Nisan 2022).

McLinden, S. (1990). Mothers' and Fathers' Reports of the Effects of a Young Child with Special Needs on the Family. *Journal of Early Intervention*. 14(3): 249-259. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/105381519001400306> (28 Aralık 2022).

MEB. (2018). Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=24736&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> (10 Temmuz 2022).

MEB. (2021). Destek Eğitim Programları. https://orgm.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=1659 (19 Temmuz 2022).

Mendez-Bustos, P., Lopez-Castroman, J., Baca-García, E. ve Ceverino A. (2013). Life Cycle and Suicidal Behavior Among Women. *Scientific World Journal*. 1-9. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3603326/> (22 Kasım 2022).

Meral, B. F. ve Cavkaytar, A. (2012). Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin Psikometrik Özelliklerinin Otizmli Çocuk Aileleri Üzerinden İncelenmesi. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*. 3(4): 20-32. <http://www.e-ijer.com/en/download/article-file/89758> (1 Nisan 2022).

Meşe, İ. (2013). Engellenmiş Annelik: Zihinsel Engelli Çocukların Anneleri. *Electronic Turkish Studies*. 8(12): 841-858. <https://web.s.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=1540dae4-8277-4ef9-8e90-203dc3ce9e27%40redis> (6 Mart 2022).

Mitchell, A. M., Wesner, S., Garand, L., Gale, D. D., Havill, A. ve Brownson, L. (2007). A Support Group Intervention for Children Bereaved by Parental Suicide. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*. 20(1): 3-13. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1744-6171.2007.00073.x> (16 Mart 2022).

Morgil, İ., Seçken, N. ve Yücel, A. S. (2004). Kimya Öğretmen Adaylarının Öz-Yeterlik İnançlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Balıkesir*

Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi. 6(1): 62-72.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/baunfbed/issue/24782/261823> (9 Nisan 2022).

Nacak, M., Yağmurlu, B., Durgel, E. ve Van de Vijver, F. (2011). Metropol ve Anadolu'da Ebeveynlik: Biliş ve Davranışlarda Şehrin ve Eğitim Düzeyinin Rolü. *Türk Psikoloji Dergisi.* 26(67): 85-100.
<https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/118970/> (14 Kasım 2022).

O'Donnell, I., Farmer, R. ve Catalan, J. (1993). Suicide Notes. *British Journal of Psychiatry.* 163(1): 45-48. <https://www.cambridge.org/core/journals/the-british-journal-of-psychiatry/article/abs/suicide-notes/889B962D3EADF47CD8C02D399E544F24> (20 Ocak 2023)

O'Neil, J., Wilson, M. N., Shaw, D. S. ve Dishion, T. J. (2009). The Relationship Between Parental Efficacy and Depressive Symptoms in a Diverse Sample of Low Income Mothers. *Journal of Child and Family Studies.* 18(6): 643-652. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2802497/> (21 Nisan 2022).

Oh, H. ve Lee, E. O. (2009). Caregiver Burden and Social Support among Mothers Raising Children with Developmental Disabilities in South Korea. *International Journal of Disability. Development and Education.* 56(2): 149-167. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10349120902868624> (14 Kasım 2022).

Olatunji, O. A., Idemudia, E. S. ve Olawa, B. D. (2020). Family Support, Self-Efficacy And Suicidal İdeation At Emerging Adulthood: A Mediation Analysis. *International Journal of Adolescence and Youth.* 25(1): 920-931. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02673843.2020.1779762> (29 Kasım 2022).

Öncü, M. R., Aktaş, R. S., Gizli, G., Bilvanisi, S. ve Kurhan, F. (2021). Erişkin Acil Servisine İntihar Girişimi ile Başvuran Olgularda Kadın İntihar Girişimlerinin Değerlendirilmesi. *Van Tıp Dergisi.* 28(4): 603-608. <https://jag.journalagent.com/z4/vi.asp?pdire=vtd&plng=tur&un=VTD-39297> (23 Kasım 2022).

Öner, N. ve Usluer, S. (5-7 Eylül 1990). Aile Ortamı Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması. *VI. Ulusal Psikoloji Kongresi Serbest Bildiri Raporu.* İstanbul.

Özbesler C. (2001). Çocukluk Çağı Lösemileri ve Sosyal Destek Sistemlerinin Aile İşlevlerine Etkisi. (Tez No. 100349) [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Özcan, B., Şenkaya, S., Özdin, Y. ve Dinç, A. (2018). Türkiye'deki İntihar Vakalarının Çeşitli Kriterlere Göre İstatistiksel Olarak İncelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi.* 18(40): 11-34. <https://dergipark.org.tr/en/pub/spcd/article/282723> (12 Kasım 2022).

Özdemir, F., Bodur, S., Nazik, E., Nazik, H. ve Kanbur, A. (2010). Hiperemesis Gravidarum Tanısı Alan Gebelerin Sosyal Destek Düzeyinin Belirlenmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin.* 9(5): 463-470.

<https://www.bibliomed.org/mnsfulltext/1/1-1293008164.pdf?1665085508> (7 Mayıs 2022).

Özdemir, G. (2019). Annelerin 3-6 Yaş Çocuklarına Sağladıkları Ev Ortamının Uyarıcılığı ile Ebeveyn Öz Yeterlik Düzeyi Arasındaki İlişki. [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Hacettepe Üniversitesi Kurumsal Akademik Arşiv.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. (2018, 7 Temmuz). Resmi Gazete (Sayı: 30471). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>

Özgüven, H.D., Soykan, Ç. ve Haran, S. (2003). İntihar Girişimlerinde Sorun Alanları ve Tetikleyiciler. *Kriz Dergisi*. 11(1): 13-24. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kriz/issue/41080/496498> (22 Ocak 2023).

Özkubat, S. ve Elibol, F. (28-30 Haziran 2018). Ebeveyn Özyeterliklerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. 4. *Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi Bildiri Özetleri*. Niğde: 212.

Özkubat, U., Özdemir, S., Selimoğlu, Ö. G. ve Töret, G. (2014). Otizme Yolculuk: Otizmlili Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Sosyal Destek Algılarına İlişkin Görüşleri. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*. 33(1): 323-348. <https://dergipark.org.tr/en/pub/omuefd/issue/20251/214911> (13 Mayıs 2022).

Özsoy, S. A., Özkahraman, Ş. ve Çallı, F. (2006). Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 9(9): 69-78. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/spcd/issue/21102/227266> (17 Kasım 2022).

Öztürk, M. ve Giren, S. (2015). Annelerin Ebeveynlik Algıları ile Çocuklarının Problem Davranışlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 17(2): 477-503. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erziefd/issue/39697/470113> (8 Mart 2022).

Palabıykoğlu, R., Azizoğlu, S., Özayar, H. ve Ercan, A. (1993). İntihar Girişimlerinde Bulunanların Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi. *Kriz Dergisi*. 1(2): 69-75. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kriz/issue/41114/496936> (4 Kasım 2022).

Pelkonen, M. ve Marttunen, M. (2012). Child and Adolescent Suicide. *Pediatr-Drugs*. 5: 243-265. <https://link.springer.com/article/10.2165/00128072-200305040-00004#citeas> (22 Ocak 2023).

Pennington, R., Horn, C. ve Berrong, A. (2009). An Evaluation of the Differences between Big City and Small Town Special Education Services for Students with Low Incidence Disabilities in Kentucky. *Rural Special Education Quarterly*. 28(4): 3-9. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/875687050902800402> (14 Kasım 2022).

Polat, Ü. ve Kahraman, B. B. (2013). Yaşlı Bireylerin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ve Algılanan Sosyal Destek Arasındaki İlişki. *Fırat Tıp Dergisi*. 18(4): 213-218. <https://dergipark.org.tr/en/pub/firattip/issue/6339/84555> (10 Mayıs 2022).

Pompili, M., Vichi, M., Qin, P., Innamorati, M., De Leo, D. ve Girardi, P. (2013). Does the Level of Education Influence Completed Suicide? A Nationwide Register Study. *Journal of Affective Disorders*. 147: 437-440. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0165032712006179> (21 Kasım 2022).

Prezza, M. ve Pacilli, M. G. (2002). Perceived Social Support from Significant Others, Family and Friends and Several Socio-Demographic Characteristics. *Journal of Community & Applied Social Psychology*. 12(6): 422-429. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/casp.696> (17 Nisan 2022).

Quadır, S. E. ve Temiz, G. (2018). Engelli Çocuğu Olan Annelerin Gereksinimlerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi (Konya İli Örneği). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 11(61): 831-839. https://www.researchgate.net/publication/330003834_ENGELLI_COCUGU_OLAN_ANNELERIN_GEREKSINIMLERINI_ETKILEYEN_FAKTORLERIN_INCELENMESI_KONYA_ILI_ORNEGI/citations#fullTextFileContent (15 Kasım 2022).

Quinlan-Davidson, M., Sanhueza, A., Espinosa, I., Escamilla-Cejudo, J. A. ve Maddaleno, M. (2014). Suicide Among Young People in the Americas. *Journal of Adolescent Health*. 54(3): 262-268. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1054139X13003777> (22 Kasım 2022).

Randell, B. P., Wang, W. L., Herting, J. R. ve Eggert, L. L. (2006). Family Factors Predicting Categories of Suicide Risk. *Journal of Child and Family Studies*. 15: 255-270. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10826-006-9020-6#citeas> (29 Kasım 2022).

Rao, S. S. (2000). Perspectives of an African American Mother on Parent–Professional Relationships in Special Education. *Mental Retardation*. 38(6): 475-488. <https://meridian.allenpress.com/idd/articleabstract/38/6/475/8224/Perspectives-of-an-African-American-Motheron?redirectedFrom=fulltext> (18 Kasım 2022).

Ratnarajah, D. ve Schofield, M. J. (2008). Survivors' Narratives of the Impact of Parental Suicide. *Suicide and Life-Threatening Behavior*. 38(5): 618-630. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1521/suli.2008.38.5.618> (20 Haziran 2022).

Reid, H. E., Pratt, D., Edge D. ve Wittkowski, A. (2022) Maternal Suicide Ideation and Behaviour During Pregnancy and the First Postpartum Year: A Systematic Review of Psychological and Psychosocial Risk Factors. *Frontiers in Psychiatry*. 13: 1-19.

<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsy.2022.765118/full> (16 Aralık 2022).

Rodrigue, J. R., Morgan, S. B. ve Geffken, G. (1990). Families of Autistic Children: Psychological Functioning of Mothers. *Journal of Clinical Child Psychology*. 19(4): 371-379. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/s15374424jccp1904_9 (11 Kasım 2022).

Rodriguez, M. S. ve Cohen, S. (1998). Social Support. *Encyclopedia of Mental Health*. 3: 535-544. <https://scirp.org/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1649858> (11 Mayıs 2022).

Roohafza, H. R., Afshar, H., Keshteli, A. H., Mohammadi, N., Feizi, A., Taslimi, M. ve Adibi, P. (2014). What's the Role of Perceived Social Support and Coping Styles in Depression and Anxiety? *Journal of Research in Medical Sciences*. 19(10): 944-949. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4274570/> (29 Mart 2022).

Rothon, C., Goodwin, L. ve Stansfeld, S. (2012). Family Social Support, Community “Social Capital” and Adolescents’ Mental Health and Educational Outcomes: a Longitudinal Study in England. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*. 47(5): 697-709. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3328685/> (4 Nisan 2022).

Rushing, N. C., Corsentino, E., Hames, J. L., Sachs-Ericsson, N. ve Steffens, D. C. (2013). The Relationship of Religious Involvement Indicators and Social Support to Current and Past Suicidality Among Depressed Older Adults. *Aging & Mental Health*. 17(3): 366-374. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13607863.2012.738414> (28 Aralık 2022).

Sak, U., Ayas, M. B., Sezerel, B. B., Öpengin, E., Özdemir, N. N. ve Gürbüz, Ş. D. (2015). Türkiye’de Üstün Yeteneklilerin Eğitiminin Eleştirel Bir Değerlendirmesi. *Türk Üstün Zeka ve Eğitim Dergisi*. 5(2): 110-132. <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/handle/11421/22808?show=full> (18 Aralık 2022).

Salonen, P., Rantanen, A., Kellokumpu-Lehtinen, P. L., Huhtala, H. ve Kaunonen, M. (2013). The Quality of Life and Social Support in Significant Others of Patients with Breast Cancer - A Longitudinal Study. *European Journal of Cancer Care*. 23(2): 274-283. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/ecc.12153> (3 Nisan 2022).

Sanders, M. R. ve Woolley, M. L. (2005). The Relationship Between Maternal Self-Efficacy and Parenting Practices: Implications for Parent Training. *Health and Development*. 31(1): 65-73. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15658967/> (19 Nisan 2022).

Sarason, I. G., Levine, H. M., Basham, R. B. ve Sarason, B. R. (1983). Assessing Social Support: The Social Support Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*. 44(1): 127-139. <https://psycnet.apa.org/record/1983-22463-001> (28 Mart 2022).

Sarı, E., Şanal, M. ve Kaya, C. (2019). Explaining Social Support and Its Effect on Psychological Well-Being. *OPUS–International Journal of Society Researches*. 10(17): 1752-1761. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/382452/explaining-social-support-and-its-effect-on-psychological-well-being> (11 Temmuz 2022).

Savari, K., Naseri, M. ve Savari, Y. (2021). Evaluating the Role of Perceived Stress, Social Support, and Resilience in Predicting the Quality of Life among the Parents of Disabled Children. *International Journal of Disability, Development and Education*. 1-15. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1034912X.2021.1901862?src=recsys> (5 Kasım 2022).

Schaefer, C., Coyne, J. C. ve Lazarus, R. S. (1981). The Health-Related Functions of Social Support. *Journal of Behavioral Medicine*. 4(4): 381-406. <https://link.springer.com/article/10.1007/BF00846149#citeas> (7 Nisan 2022).

Schneider, B. (2009). Substance Use Disorders and Risk for Completed Suicide. *Archives of Suicide Research*. 13(4): 303-316. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13811110903263191> (28 Ocak 2023).

Şedivy, N. Z., Podlogar, T., Kerr, D. C. R. ve De Leo, D. (2017). Community Social Support as a Protective Factor Against Suicide: A Gender-Specific Ecological Study of 75 Regions of 23 European Countries. *Health & Place*. 48: 40-46. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1353829217300436> (29 Kasım 2022).

Seltzer, M. M., Krauss, M. W. ve Tsunematsu, N. (1993) Adults with Down Syndrome and Their Aging Mothers. Diagnostic Group Differences. *American Journal on Mental Retardation*. 97(5): 196-505. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/8461121/> (4 Kasım 2022).

Serin, Ç. G. E. (2012). Zihinsel Engelli Ergenlerin Sosyal Beceri Düzeyleri ve Davranış Problemleri ile Ebeveynlerinin Genel Öz Yeterlilik Algı Düzeylerinin Karşılaştırılarak İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi EBE.

Sever, M. (2015). Kadınlık, Annelik, Gönüllü Çocuksuzluk: Elisabeth Badinter'den Kadınlık mı Annelik mi?, Tina Miller'dan Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler ve Corinne Maier'den No Kid Üzerinden Bir Karşılaştırmalı Okuma Çalışması. *Fe Dergi*. 7(2): 71-86. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/federgi/issue/51965/67722> (5 Mart 2022).

Sevsen, A. C, Aydemir, Ç. ve Göka, E. (2002). Puerperal Dönemde Depresyon Semptom Prevalansı: Obstetrik Risk Faktörleri, Kaygı Düzeyi ve Sosyal Destek ile İlişkisi. *Kriz Dergisi*. 10(1): 11-18. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kriz/issue/41084/496538> (29 Kasım 2022).

Sharabi, A. ve Marom-Golan, D. (2018). Social Support, Education Levels, and Parents' Involvement: A Comparison Between Mothers and Fathers of Young Children With Autism Spectrum Disorder. *Topics in Early Childhood Special Education*. 38(1): 54-64. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0271121418762511> (12 Kasım 2022).

Shepherd, D. ve Barraclough, B. (1976). The Aftermath of Parental Suicide for Children. *The British Journal of Psychiatry*. 129(3): 267-276. <https://www.cambridge.org/core/journals/the-british-journal-of-psychiatry/article/abs/aftermath-of-parental-suicide-forchildren/26DEE4D62A14B3C3CDCBC9D787A9D2BF> (15 Mart 2022).

Shin, Y., Lee, C.-H. ve Kim, K. (2021). Communication about Suicide, Perceived Social Support, and Suicidal Intention in Korean Adults. *Journal of Health Communication*. 26(7): 480-490. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10810730.2021.1962435> (21 Ocak 2023).

Shneidman, E. S. (1994). The Psychological Autopsy. *American Psychologist*. 49(1): 75-76. <https://psycnet.apa.org/record/1994-31804-001> (20 Ocak 2023).

Shorey, S., Chan, S.W.-C., Chong, Y.S. ve He, H.-G. (2013). Maternal Parental Self-Efficacy in Newborn Care and Social Support Needs in Singapore: A Correlational Study. *Journal of Clinical Nursing*. 23(15-16): 2272-2283. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/jocn.12507> (2 Kasım 2022).

Siebert, D. C., Mutran, E. J. ve Reitzes, D. C. (1999). Friendship and Social Support: The Importance of Role Identity to Aging Adults. *Social Work*. 44(6): 522-533. <https://academic.oup.com/sw/article-abstract/44/6/522/1886250?login=false> (26 Temmuz 2022).

Sivrikaya, T. ve Tekinarslan, İ. (2013). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Annelerde Stres, Sosyal Destek ve Aile Yüğü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. 14: 17-29. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ozelegitimdergisi/issue/17178/179509> (17 Nisan 2022).

Siyez, D. M. (2006). Ergenlik Döneminde İntihar Girişimleri: Bir Gözden Geçirme. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 14(2): 413-420. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/49104/626615> (12 Aralık 2022).

Skaalvik, E. M. ve Skaalvik, S. (2010). Teacher Self-efficacy and Teacher Burnout: A Study of Relations. *Teaching and Teacher Education*. 26(4): 1059-1069. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0742051X09002479?c>

[asa_token=YhRH88IIdEAAAAA:5rvglFC5Q2984wE4EsoPCG8XZNM7CUisgSin6JII3qbgCA9W2RCF0IkSb4bkClGkyxecHW3OahA](#) (5 Nisan 2022).

Soylu, N., Taneli, Y. ve Taneli, S. (2013). Depresyonu Olan Ergenlerde İntihar Davranışını Etkileyen Sosyal, Emosyonel ve Kognitif Faktörlerin Araştırılması. *Nöropsikiatri Arsivi Dergisi*. 50(4): 352-359. [https://www.researchgate.net/publication/272802483_Depresyonu Olan Ergenlerde Intihar Davranisini Etkileyen Sosyal Emosyonel ve Kognitif Faktörlerin Arastirilmesi](https://www.researchgate.net/publication/272802483_Depresyonu_Olan_Ergenlerde_Intihar_Davranisini_Etkileyen_Sosyal_Emosyonel_ve_Kognitif_Faktörlerin_Arastirilmesi) (20 Aralık 2022).

Söğüt, R. ve Çekiç, A. (2020). Üstün Yetenekli Çocuğu Olan ve Olmayan Anne Babaların Ebeveynliğe İlişkin Yeterlilik Algıları ile Stres Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*. 1(1): 1-15. <https://dergipark.org.tr/en/pub/gpd/issue/50139/703466> (6 Nisan 2022).

Spitze, G. ve Logan, J. (1990). Sons, Daughters, and Intergenerational Social Support. *Journal of Marriage and the Family*. 52(2): 420-430. <https://www.jstor.org/stable/353036> (15 Kasım 2022).

Stanley, S. L. G. (2015). The Advocacy Efforts of African American Mothers of Children with Disabilities in Rural Special Education: Considerations for School Professionals. *Rural Special Education Quarterly*. 34(4): 3-17. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/875687051503400402> (8 Kasım 2022).

Stark, C., Hopkins, P., Gibbs, D., Rapson, T., Belbin, A. ve Hay, A. (2004). Trends in Suicide in Scotland 1981-1999: Age, Method And Geography. *BMC Public Health*. 4(1): 49-59. <https://link.springer.com/article/10.1186/1471-2458-4-49> (22 Kasım 2022).

Steck, N., Egger, M. ve Zwahlen, M. (2016). Assisted and Unassisted Suicide in Men and Women: Longitudinal Study of the Swiss Population. *British Journal of Psychiatry*. 208(5): 484-490. <https://www.cambridge.org/core/journals/the-british-journal-of-psychiatry/article/assisted-and-unassisted-suicide-in-men-and-women-longitudinal-study-of-the-swiss-population/CCC113DB64724A8ABD92CA17CBBA16E9> (28 Ocak 2023).

Su, G. ve Sağlam, E. B. (2020). Köy Yaşamında Engelli Birey Olma Deneyimi: Nitel Bir Araştırma Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 37(1): 96-115. <https://dergipark.org.tr/en/pub/huefd/article/623627> (14 Kasım 2022).

Sucaklı, İ. A. (2016). Engelli Sağlık Raporu (ESKR) Almak için Başvuran Özel Gereksinimi Olan Çocukların Sağlık, Eğitim, Rehabilitasyon, Yardım ve Destek Hizmeti Gereksinimlerinin ve Çocuklar için Özel Gereksinim Raporu (ÇÖZGER) ile Engelli Sağlık Kurulu Raporu'nun "Hizmete Hak Kazandırma" Farkının Değerlendirilmesi. [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. Ankara Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi.

Sucuoğlu, B. (1996). Kaynaştırma Programlarında Anne Baba Katılımı. *Özel Eğitim Dergisi*. 2(2): 25-43. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000032 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ozelegitimdergisi/issue/17204/179661> (18 Kasım 2022).

Suominen, K., Isometsä, E., Suokas, J., Haukka, J., Achte, K. ve Lönnqvist, J. (2004). Completed Suicide After a Suicide Attempt: A 37-Year Follow-Up Study. *American Journal of Psychiatry*. 161(3): 562-563. <https://ajp.psychiatryonline.org/doi/full/10.1176/appi.ajp.161.3.562> (25 Aralık 2023).

Supraja, T. A., Thennarasu, K., Satyanarayana, V. A., Seean, T. K., Deseai, G., Jangam, K. V. ve Chandra, P. S. (2016). Suicidality in Early Pregnancy Among Antepartum Mothers in Urban India. *Archives Women's Mental Health*. 19(6): 1101-1108. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27565804/> (25 Kasım 2022).

Swanson, V., Nicol, H., McInnes, R., Cheyne, H., Mactier, H. ve Callander, E. (2012). Developing Maternal Self-Efficacy for Feeding Preterm Babies in the Neonatal Unit. *Qualitative Health Research*. 22(10): 1369-1382. <https://doi.org/10.1177/1049732312451872> (28 Kasım 2022).

Şahbaz, H. (2022). Coğrafi Bir Bakış Açısıyla 2002-2019 Döneminde Türkiye'deki İntiharlar. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 15: 64-103. <https://doi.org/10.29157/etusbed.1055690> <https://dergipark.org.tr/en/pub/etusbed/issue/69883/1055690> (21 Kasım 2022).

Şahin, A. (2019). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Annelerin Aile Yükünün Mental İyi Oluş Üzerine Etkisinde Stresle Başa Çıkma ve Ebeveyn Öz Yeterliğin Aracı Rolü. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Konya Selçuk Üniversitesi SBE.

Şahingöz, M., Tekin, G., Yılmaz, E., Sönmez, E. Ö., Böke, Ş. G., Güncü, H., Soyak, M. ve Kaya, N. (2013). Bir Üniversite Hastanesi Acil Servisine İntihar Girişimiyle Başvuran Hastaların Analizi. *Tıp Araştırmaları Dergisi*. 11(3): 107-110. <https://acikerisim.erbakan.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12452/1670> (21 Kasım 2022).

Şen, E. ve Şirin, A. (2013). Preterm Eylem Tanısı Alan Gebelerin Kaygı, Depresyon ve Algılanan Sosyal Destek Düzeyini Etkileyen Faktörler. *Gaziantep Tıp Dergisi*. 19(3): 159-163. <https://dergipark.org.tr/en/pub/gantepmj/article/86344> (1 Nisan 2022).

Şentürk, E. (2018). Evlilikte Özyetkinlik, Ebeveyn Özyetkinliği, Bilişsel Duygu Düzenleme ve Evlilik Doyumu Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi LEE.

Şevik, A. E., Özcan, H. ve Uysal, E. (2012). İntihar Girişimlerinin İncelenmesi: Risk Faktörleri ve Takip. *Klinik Psikiyatri*. 15(4): 218-25. <https://jag.journalagent.com/z4/vi.asp?pdire=kpd&plng=tur&un=KPD-80939> (20 Kasım 2022).

Şimşek, N. ve Karataş, N. (2011). Nevşehir İl Merkezindeki Lise Öğrencilerinde İntihar Girişimi Yaygınlığı ve İlişkili Ailesel Faktörlerin Belirlenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 25(25): 63-71. <https://dergipark.org.tr/en/pub/spcd/issue/21104/227285> (4 Kasım 2023).

Şireli, Ö., Çolak, M., Orak, Y. ve Sakıncı, N. (2015). Ergenlerde Algılanan Sosyal Destek Düzeyinin Depresyon ve İntihar Olasılığı İle İlişkisi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*. 22(2): 97-106. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/186824/> (1 Kasım 2022).

Taktak, Ş., Üzün, İ. ve Balcıoğlu, İ. (2012). İstanbul’da Tamamlanmış İntihar Olgularının Psikolojik Otopsisini. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 13: 117-124. <http://openaccess.ahievran.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12513/443> (19 Ocak 2023).

Tavares, D., Quevedo, L., Jansen, K., Souza, L., Pinheiro, R. ve Silva, R. (2012). Prevalence of Suicide Risk and Comorbidities in Postpartum Women in Pelotas. *Revista Brasileira de Psiquiatria*. 34(3): 270-276. <https://www.scielo.br/j/rbp/a/gQHsWCMYTVMTcGCpDKBdzDG/abstract/?lang=en> (23 Kasım 2022).

Terzi, Ş. (2008). Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılıkları ve Algıladıkları Sosyal Destek Arasındaki İlişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 3(29): 1-11. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/21449/229847> (13 Mayıs 2022).

Teti, D. M. ve Gelfand, D. M. (1991). Behavioral Competence among Mothers of Infants in the First Year: The Mediational Role of Maternal Self-Efficacy. *Child Development*. 62(5): 918-929. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/1756667/> (20 Nisan 2022).

Theodoritsi, A., Aravantinou, M. E., Gravani, V., Bourtsi, E., Vasilopoulou, C., Theofilou, P. ve Polikandrioti, M. (2016). Factors Associated with the Social Support of Hemodialysis Patients. *Iranian Journal Of Public Health*. 45(10): 1261-1269. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5149489/> (28 Nisan 2022).

Thoits, P. A. (2020). “We Know What They’re Going Through”: Social Support from Similar versus Significant Others. *The Sociological Quarterly*. 62(4): 1-22. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00380253.2020.1802360> (28 Nisan 2022).

Thompson, M. P., Kaslow, N. J., Short, L. M. ve Wyckoff, S. (2002). The Mediating Roles of Perceived Social Support and Resources in the Self-efficacy-suicide Attempts Relation Among African American Abused Women. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 70(4): 942-949. <https://psycnet.apa.org/doiLanding?doi=10.1037%2F0022-006X.70.4.942> (20 Aralık 2022).

Topaloğlu, Z. Ç. (2013). 4-5 Yaş Çocuklarının Sosyal Yetkinlik, Saldırganlık, Kaygı Düzeyleri ile Anne-Babalarının Ebeveyn Özyeterliliği Algısı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Pamukkale Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi.

Trachtenberg, S. W. ve Rouse, C. F. (1998). "The Family." J. P. Dormans ve L. Pellegrino (Ed.). *Caring for Children with Cerebral Palsy: A Team Approach* içinde. Baltimore: Paul H Brookes Publishing Company, 429-446.

Tuğrul, Y. G. (2019). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadınların Annelik Deneyimleri Üzerine Bir Saha Çalışması. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*. 3: 71-90. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jscs/issue/49688/637035> (5 Mart 2022).

Turan, M. E. (2013). Ergenlerde Kariyer ve Yetenek Gelişimi Öz-Yeterliliğin, Üstbilişsel Farkındalık, Yaşam Doyumu ve Algılanan Arkadaş Sosyal Desteği ile İlişkisi. [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi]. Sakarya Üniversitesi Açık Akademik Arşiv Sistemi.

Turecki, G., Brent, D. A., Gunnell, D., O'Connor, R. C., Oquendo, M. A., Pirkis, J. ve Stanley, B. H. (2019). Suicide and Suicide Risk. *Nature Reviews Disease Primers*. 5(1): 1-22. <https://www.nature.com/articles/s41572-019-0121-0> (21 Kasım 2022).

Tümlü, C. ve Akdoğan, R. (2019). Looking at Life through a Different Window: Group Counselling for the Mothers of Disabled Children. *Int J Adv Counselling*. 41: 252-271. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10447-019-09373-x#citeas> (17 Kasım 2022).

Türkdoğan, T. (2019). The Mediation Role of the Socialization in the Relationship between Family Functioning and Suicidal Tendency. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 9(54): 795-820. <http://psikiyatridizini.net/viewarticle.aspx?articleid=41614&tammetinvar=yes> (11 Aralık 2022).

Türkiye İstatistik Kurumu. (2018). Ölüm Nedeni İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Olum-Nedeni-Istatistikleri-2018-30626> (3 Aralık 2021).

Uçan, Ö. (2006). Türkiye'de İntiharı Konu Alan Yayınlar Üzerine Bir Bibliyografya Çalışması. [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. Ankara Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi.

Uğur, K., Tamam, L., Demirkol, M. E., Yıldız, S., Kartal, F., Kazgan, A. ve Polat, H. (2021). Denetimli Serbestlik Polikliniğine Başvuran Madde Kullanım Bozukluğu Tanılı Bireylerde İntihar Davranışı. *Bağımlılık Dergisi*. 22(4): 403-412. <https://dergipark.org.tr/en/pub/bagimli/article/928360> (28 Ocak 2023).

Uğurlu, E. G. (2013). Annelik Rolünün Öğrenilme Sürecinde Medyanın Yeri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1(34): 1-24. <https://dergipark.org.tr/en/pub/erusosbilder/issue/23768/253367> (6 Mart 2022).

Uludağ, A. , Tüfekçi, G. F. ve Ceviz, N. (2020). Konjenital Kalp Hastalığı Olan Çocukların Ebeveynlerinde Bakım Yükü ve Yaşam Doyumu ile Algıladıkları Sosyal Destek Arasındaki İlişki. *YOBÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 1(1): 11-20. <https://dergipark.org.tr/en/pub/yobusbf/issue/68601/1076493> (5 Aralık 2022).

Ulusoy, D., Demir, N. Ö. ve Baran, A. G. (2005). Ergenlik Döneminde İntihar Algısı: Lise Son Sınıf Gençliği Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 22(1): 259-270. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/41201/505763> (3 Aralık 2022).

Uyaroğlu, A. K. ve Bodur, S. (2009). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Anne-Babalarında Kaygı Düzeyi Ve Bilgilendirmenin Kaygı Düzeyine Etkisi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*. 8(5): 405-412. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/99234/zihinsel-yetersizligi-olan-cocuklarin-anne-babalarinda-kaygi-duzeyi-ve-bilgilendirmenin-kaygi-duzeyine-etkisi> (23 Kasım 2022).

Ünlüer, E. (2009). 2-6 Yaş Arası Otistik Çocuğa Sahip Annelerin Algıladıkları Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi EBE.

Valois, R. F., Zullig, K. J. ve Hunter, A. A. (2015). Association between Adolescent Suicide İdeation, Suicide Attempts and Emotional Self-Efficacy. *Journal of Child and Family Studies*. 24(2): 237-248. <https://psycnet.apa.org/record/2013-34255-001> (2 Kasım 2022).

Veiel, H. O. F., Brill, G., Hafner, H. ve Welz, R. (1988). The Social Supports of Suicide Attempters: The Different Roles of Family and Friends. *American Journal of Community Psychology*. 16(6): 839-861. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1007/BF00930896> (4 Kasım 2023).

Weiss, M. J. (2002). Hardiness and Social Support as Predictors of Stress in Mothers of Typical Children, Children with Autism and Children with Mental Retardation. *Autism*. 6(1): 115-130. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11918107/> (18 Ekim 2022).

Weiss, S., Simeonova, D. I., Koleva, H., Muzik, M., Clark, K. D., Ozerdem, A., Cooper, B. ve Ammerman, R. T. (2022). Potential Paths to Suicidal İdeation and Suicide Attempts Among High-Risk Women. *Journal of Psychiatric Research*. 155: 493-500. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0022395622005246> (2 Kasım 2022).

Wilcox, H. C., Kuramoto, S. J., Lichtenstein, P., Långström, N., Brent, D. A. ve Runeson, B. (2010). Psychiatric Morbidity, Violent Crime, and Suicide Among Children and Adolescents Exposed to Parental Death. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*. 49(5): 514-523. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0890856710002042> (23 Haziran 2022).

Wilder, J. ve Granlund, M. (2003). Behaviour Style And Interaction Between Seven Children with Multiple Disabilities and Their Caregivers. *Child: Care, Health and Development*. 29(6): 559-567. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1046/j.1365-2214.2003.00377.x> (16 Kasım 2022).

Wilson, S., Heath, M. A., Wilson, P., Cutrer-Parraga, E., Coyne, S. M. ve Jackson, A. P. (2019). Survivors' Perceptions of Support Following a Parent's Suicide. *Death Studies*. 46(4): 791-802. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31829110/> (16 Mart 2022).

Woodman, A. ve Hauser-Cram, P. (2013). The Role of Coping Strategies in Predicting Change in Parenting Efficacy and Depressive Symptoms Among Mothers of Adolescents with Developmental Disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*. 57(6): 513-530. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/22563652/> (20 Kasım 2022).

Yakar, M., Temurçin, K. ve Kervankıran, İ. (2017). Suicide in Turkey: Its Changes and Regional Differences. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*. 35(35): 123-143. <https://apcz.umk.pl/BGSS/article/view/bog-2017-0009> (22 Kasım 2022).

Yalçın, İ. (2014). İyi Oluş ve Sosyal Destek Arasındaki İlişkiler: Türkiye'de Yapılmış Çalışmaların Meta Analizi. *Türk Psikiyatri Dergisi*. 26(1): 21-32. <http://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0016942&lng=0> (19 Nisan 2022).

Yang, B. ve Clum, G. (1994). Life Stress, Social Support, and Problem-Solving Skills Predictive of Depressive Symptoms, Hopelessness, and Suicide Ideation in an Asian Student Population: A Test of a Model. *Suicide and Life-Threatening Behavior*. 24(2): 127-139. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1943-278X.1994.tb00797.x> (1 Kasım 2022).

Yardımcı, F. ve Başbakkal, Z. (2009). Çocuk-Ergen Sosyal Destek Ölçeği'nin Türkiye'deki Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*. 12(2): 41-50. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunihem/issue/2645/34026> (2 Nisan 2022).

Yavuz, M. ve Gümüşkaya, Ö. (2021). Otizm Spektrum Bozukluğu ve Zihinsel Yetersizliği Olan Bireylerin Ebeveynlerinin Yaşam Doyumu ve Aile Yılmazlık Düzeylerinin İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. 22(4): 799-825. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ozelegitimdergisi/article/726030> (4 Kasım 2022).

Yazıcı, A. ve Akçin, N. (2014). Çoklu Yetersizliği Olan Çocukların Annelerinin Çocuklarının Gelişimlerine İlişkin Görüşlerinin Betimlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 15(2): 335-356. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kefad/issue/59460/854362> (16 Kasım 2022).

Yıldırım, A. E. S. ve Akçamete, G. (2014). Çoklu Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Annelerin Erken Çocukluk Özel Eğitimi Hizmetleri Sürecinde Karşılaştıkları Güçlüklerin Belirlenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*. 3(1): 74-89. <http://cije.cumhuriyet.edu.tr/en/download/article-file/314197> (16 Kasım 2022).

Yıldırım, İ. (1999). Sosyal Destek Programının Etkililiği. *Eğitim ve Bilim*. 23(113): 66-73. <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5323> (9 Nisan 2022).

Yıldırım, M., Bayın, Ü., Gökdağ, Ö. A. ve Koç, M. (2021). The Mediating Role of Self-Sufficiency in the Relationship Between Coronavirus Anxiety and Suicide Probability. *Humanistic Perspective*. 3(3): 696-719. <https://dergipark.org.tr/en/pub/hp/issue/65242/998182> (2 Kasım 2022).

Yıldız, M. C. (2008). Türkiye’de Töre Baskısına Bağlı İntiharlar ve Töre Cinayetleri. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 16(1): 209-231. <https://dergipark.org.tr/en/pub/basbed/article/174828> (21 Kasım 2022).

Yuker, H. E. (1988). Mothers' Perceptions of Their Disabled Children: A Review of the Literature. *Journal of the Multihandicapped Person*. 1: 217-232. <https://link.springer.com/article/10.1007/BF01102625> (17 Kasım 2022).

Zan, B. ve Özgür, İ. (2004), Engelli Çocuk, Engelli Aile. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2(27): 18-27. <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/43576/> (29 Nisan 2022).

Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G. ve Farley, G. K. (1988). The Multidimensional Scale of Perceived Social Support. *Journal of Personality Assessment*. 52(1): 30-41. https://www.researchgate.net/publication/240290845_The_Multidimensional_Scale_of_Perceived_Social_Support (20 Şubat 2022).

Zisimopoulos, D. A. ve Galanaki, E. P. (2009). Academic Intrinsic Motivation and Perceived Academic Competence in Greek Elementary Students with and without Learning Disabilities. *Learning Disabilities Research & Practice*. 24(1): 33-43. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1540-5826.2008.01275.x> (18 Kasım 2022).

8 EKLER

EK A Gönüllü onam formu

Değerli Katılımcı,

Bu çalışma, Arel Üniversitesi Klinik Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı bünyesinde, Dr. Öğr. Üyesi Nesteren Gazioğlu danışmanlığında psikolog Aslı Eyi tarafından yürütülmektedir. **Çalışmaya özel gereksinimli ve tek çocuğu olan annelerin katılımı beklenmektedir.** Araştırma kapsamında özel gereksinimli çocuğa sahip annelere yönelik belirli psikolojik düzeylerin incelenmesi amaçlanmaktadır. Ankette yer alan maddelerin doğru ya da yanlış cevabı yoktur. Çalışma için sizden beklenen ölçek maddelerini eksiksiz cevaplandırmanızdır. Çalışma yaklaşık 10 dakika sürecektir. Çalışma kapsamında paylaştığınız bilgiler gizli tutulacak, üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır. Verileriniz isim kullanılmadan analize dahil edilecektir.

Çalışmanın herhangi bir yerinde rahatsızlık duyarsanız çalışmayı yarıda bırakabilirsiniz.

Sizden aldığımız bilgiler özel gereksinimli çocuğu olan annelerle ilgili psikolojik boyutlar konusunda yol gösterici olacak, literatüre önemli katkı sağlayacaktır. Size yöneltilen maddelere içtenlikle cevap verdiğiniz için şimdiden teşekkürler. Yapılan çalışmayla ilgili herhangi bir sorunuz olduğunda benimle iletişime geçebilirsiniz.

Araştırmaya katılımı onaylıyorsanız aşağıdaki onay kutucuğunu işaretleyerek maddeleri yanıtlamaya başlayabilirsiniz.

☐ Çalışma hakkında verilen bilgileri okudum ve anladım. Söz konusu çalışmaya gönüllü olarak katılıyorum. Verdiğim bilgilerin araştırma kapsamında kullanılmasını kabul ediyorum.

Bu çalışma, özel gereksinimli ve tek çocuğu olan annelere yönelik bir çalışmadır. Yalnızca tek bir çocuğunuz olduğunu ve çocuğunuzun özel gereksinimli olduğunu onaylıyor musunuz?

☐ Onaylıyorum.

EK B Sosyodemografik Bilgi Formu

1. Yaşınız

.....

2. Yaşadığınız il

.....

3. Medeni durumunuz

☐ Evli

☐ Bekar

☐ Bekar ve ilişkisi var (sevgili/flörtişanlı)

4. Eğitim durumunuz

☐ İlkokul

☐ Ortaokul

☐ Lise

☐ Lisans/önlisans

☐ Yüksek lisans/doktora

5. Mesleğiniz

.....

6. Çocuğunuzun yaşı

.....

7. Çocuğunuzun cinsiyeti

☐ Kız

☐ Erkek

8. Çocuğunuza konulan özel gereksinim tanısı nedir?

☐ Zihinsel Yetersizlik (hafif orta, ağır, çok ağır)

☐ Bedensel Yetersizlik (SP, sinir ve kas hastalıkları, omurga gelişim yetersizliği vb.)

☐ Otizm Spektrum Bozukluğu

☐ Özel Öğrenme Güçlüğü (Disleksi, diskalkuli, disgrafi)

☐ Dil ve Konuşma Güçlüğü

☐ Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu

☐ Diğer:

9. Çocuğunuz özel eğitim alıyor mu?

☐ Evet

☐ Hayır

10. Özel eğitim alıyorsa, kaç yıldır özel eğitim alıyor?

.....

11. Çocuğunuzun bakımıyla ve eğitimiyle kim ilgileniyor?

☐ Ben (annesi/ bakım vereni)

☐ Babası

☐ Diğer:

EK C Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği

Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği

Aşağıda 12 cümle ve her birinde de cevaplarınızı işaretlemeniz için 1'den 7'ye kadar rakamlar verilmiştir. Her cümlede söylenenin ne kadar çok doğru olduğunu ve olmadığını belirtmek için o cümle altındaki rakamlardan yalnız bir tanesini (X) işareti koyarak belirtiniz. Bu rakamlardan 1 'kesinlikle hayır' yanıtını, 7 ise 'kesinlikle evet' yanıtını ifade etmektedir .

		Kesinlikle hayır									Kesinlikle evet
		1	2	3	4	5	6	7			
1	İhtiyacım olduğunda yanımda olan özel bir insan var.										
2	Sevinç ve kederlerimi paylaşabileceğim özel bir insan var										
3	Ailem bana gerçekten yardımcı olmaya çalışır.										
4	İhtiyacım olan duygusal yardımı ve desteği ailemden alırım.										
5	Beni gerçekten rahatlatan özel bir insan var.										

EK D Ebeveyn Öz Yeterliği Ölçeği

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılmıyorum	Kararsız	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1. İhtiyacım olduğu zaman, çocuğumun sorununu daha iyi anlamak için gerekli olan bilgilere ulaşabilirim.	1	2	3	4	5	6	7
2. Çocuğumun ev dışında (Alış-verişte, lokantada, ev gezmelerinde, vb.) gösterdiği davranış problemleri ile baş edebilirim.	1	2	3	4	5	6	7
3. Çocuğum benimle iletişim kurmaya çalıştığında, çocuğumun ne istediğini ve neye gereksinim duyduğunu anlayabilirim.	1	2	3	4	5	6	7
4. Çocuğumun başarılı olmasına yardımcı olma konusunda yeterliyim.	1	2	3	4	5	6	7
5. Çocuğum sorun yaşadığı zaman, onun için yapabileceğim birçok şey vardır.	1	2	3	4	5	6	7

EK E İntihar Olasılığı Ölçeği

YÖNERGE: Aşağıda bazı insanların duygu ve davranışlarını anlatmada kullanabilecekleri bir dizi ifade verilmiştir. Lütfen her bir ifadeyi okuyarak, her birinin sizin için ne sıklıkta geçerli olduğuna karar veriniz. Bunun için aşağıdaki seçeneklerden bir tanesini seçiniz. Örneğin, kendinizi bazen kaygılı hissediyorsanız, bunu aşağıdaki şekilde ikinci kutunun içine, şu şekilde bir (x) çarpı işareti koyarak gösteriniz. Şimdi aşağıdaki soruların her birini okuyarak, bu şekilde cevaplandırınız.	Hiçbir zaman veya nadiren	Bazen	Sık sık	Çoğu zaman veya her zaman
1.Tepem atınca (kızınca) bir şeyler fırlatırım.	1	2	3	4
2.Benimle candan ilgili pek çok kişi olduğuna inanıyorum.				
3.Düşüncesizce hareket etmeye eğilimli olduğumu sanıyorum.				
4.Başkalarına anlatılmayacak kadar kötü şeyler düşünüyorum.				
5.Çok fazla sorumluluğumun olduğunu düşünüyorum.				

EK F Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Kullanım İzni

çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği kullanım izni

Gelen Kutusu

✕ ☰ [

Aslı Eyi

19 Oca 2022 Çar 22:23

☆ ↻

Merhaba hocam,

Ben Aslı Eyi. Klinik psikoloji yüksek lisans tez dönemindeyim. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerle çalışacağım tez çalışmam için Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğini kullanmak istiyorum.

Kullanım izniniz ve ölçek formunu iletmeniz talebiyle bu maili atıyorum.

Talebimi değerlendirseniz çok sevinirim.

Şimdiden teşekkür ederim.

Saygılarımla.

haluk arkar

21 Oca 2022 Cum 13:36

☆ ↻

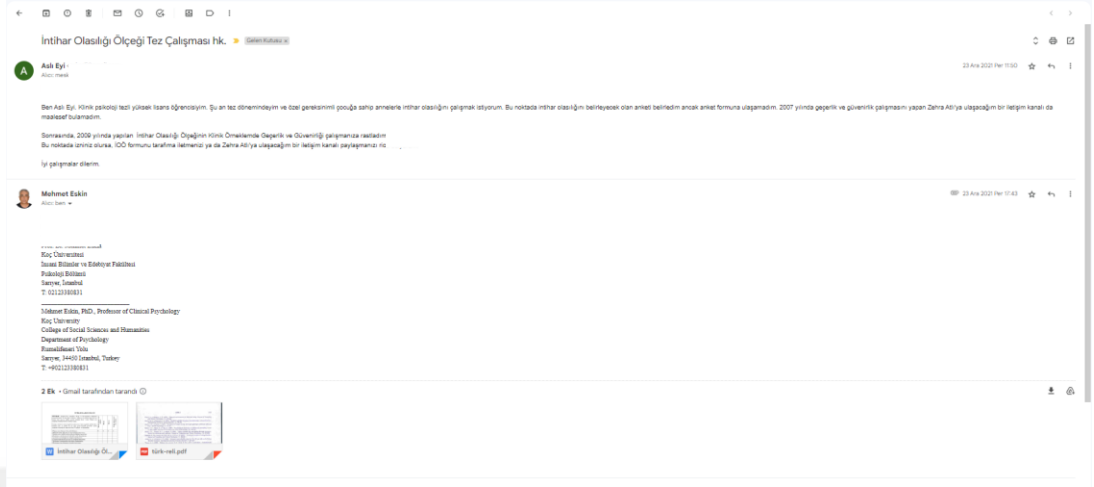
Sayın Aslı Eyi,

Çokboyutlu Algılanan Sosyal Destek ölçeğini çalışmanızda kullanabilirsiniz. Ölçeği ve puanlamasını aşağıdaki kaynaktan bulabilirsiniz. Başarılar dilerim.

Prof. Dr. Haluk Arkar

Eker, D., H. Arkar ve H. Yıldız, "Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeğinin gözden geçirilmiş formunun faktör yapısı, geçerlik ve güvenirliği", Türk Psikiyatri Dergisi, 12, 17-25 (2001).

EK G İntihar Olasılığı Ölçeği Kullanım İzni

9 ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : ASLI EYİ

Doğum Yeri ve Tarihi : -

Elektronik posta : -

İletişim Adresi : -

ORCID Numarası : 0000-0001-9918-8477

Öğrenim Durumu

2014 – 2018 Lisans: Beykent Üniversitesi - Psikoloji Bölümü

2020 – 2023 Yüksek Lisans: İstanbul Arel Üniversitesi - Klinik Psikoloji